

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

Vliv komunitní práce na sociálně vyloučenou lokalitu v Husově ulici
v Pardubicích

Lenka Junová

Bakalářská práce

2014

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Lenka Junová**
Osobní číslo: **H10186**
Studijní program: **B6107 Humanitní studia**
Studijní obor: **Komunitní studia**
Název tématu: **Vliv komunitní práce na sociálně vyloučenou lokalitu v Husově ulici v Pardubicích**
Zadávací katedra: **Katedra sociálních věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Tato bakalářská práce se bude zabývat sociálně vyloučenou lokalitou v Husově ulici v Pardubicích. Cílem bude zjistit, jakým způsobem ovlivňuje tuto lokalitu komunitní práce. Vliv komunitní práce na lokalitu budu sledovat za pomoci několika kritérií, např. participace obyvatel lokality na jejím životě a rozvoji, výskyt patologických jevů v lokalitě, úspěšnost projektů (v lokalitě sídlí Darjav o.s.). Součástí práce bude výzkum ve formě zúčastněného pozorování a interview s osobami z lokality a státních i neziskových institucí.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

LEONTIYEVA, Y. Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů. Praha: Akademie věd České republiky, Sociologický ústav, 2006. ISBN 80-7330-098-2. ŠIMÍKOVÁ L., Vašečka I. Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace. Brno: Barrister & Principal, 2004. ISBN 80-7364-009-0. HIRT T., Jakoubek, M. "Romové" v osidlech sociálního vyloučení: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace). Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-76-8. NAVRÁTIL, P. Romové v české společnosti. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-741-8. NEČAS, C. Romové v České republice včera a dnes. 5.dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0497-4. CLARK S., Clark D. Tvorba vize komunity: příručka pro společné plánování udržitelného rozvoje komunit. Brno: Nadace Partnerství, 2004. ISBN 80-239-2067-7. GOJOVÁ, A. Teorie a modely komunitní práce. Ostrava: Ostravská univerzita, 2006. ISBN 80-7368-154-4.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Zuzana Hloušková
Katedra sociálních věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2013

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. listopadu 2013

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 64

PhDr. Michal Tošner, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. dubna 2013

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 21. 3. 2014

Lenka Junová

Poděkování:

Chtěla bych poděkovat vedoucí Mgr. Zuzaně Hlouškové a všem svým informátorům za ochotu a cenné informace. Dále bych chtěla poděkovat svým rodičům, že mě podporují ve studiu. Také bych chtěla poděkovat svým přátelům (nejen) z katedry za psychickou podporu, a protože i oni se chystají ke státní závěrečné zkoušce: Hodně štěstí!

NÁZEV:

Vliv komunitní práce na sociálně vyloučenou lokalitu v Husově ulici v Pardubicích

ANOTACE:

Tématem bakalářské práce je vliv komunitní práce v konkrétní sociálně vyloučené lokalitě v Pardubicích. Výzkum je založen na projektech komunitní práce, které již proběhly a studiu literatury. V práci jsou popisovány pozitiva a negativa zvolené metody ve srovnání s terénní sociální prací, která je v Pardubicích rovněž využívána. Souvisejícím tématy jsou i otázky existence „romských komunit“ a etnizace sociální práce. Cílem je zjistit jestli lze v této lokalitě používat komunitní práci jakožto další možnost řešení situace sociálně vyloučených.

KLÍČOVÁ SLOVA:

etnizace, komunita, komunitní práce, Rom, sociální exkluze, sociálně vyloučená lokalita

TITLE:

Effect of community work in socially excluded locality in Hus Street in Pardubice

ANNOTATION:

Topic of this thesis is the effect of community work in concrete socially excluded locality in Pardubice. Research is based on community work projects, which already took place there and specialized literature. Advantages and disadvantages of these methods are described and community work is compared with field social work, which is also used in Pardubice. There are issues connected to this topic like existence of „Roma communities“ and ethnicisation of social work. Aim is to find out if it is beneficial to use methods of community work in case of this locality and in Czech Republic in general.

KEYWORDS:

Ethnicisation, community, community work, Roma, social exclusion, socially excluded localit

Obsah

0. Úvod	9
1. Metodologie.....	11
1.1. Reflexe výzkumu	12
2. Komunita	16
2.1. Komunita v sociální práci	18
3. Romové.....	20
3.1. „Romská komunita“	28
3.1.1. Pojem komunita ve vztahu k lokalitě Husova č.p. 1116-9.....	30
3.2. Etnizace situace sociálně vyloučených	33
4. Chudoba.....	37
4.1. Vznik chudoby	40
5. Sociální exkluze.....	42
5.1. Prostorová segregace.....	47
5.2. Sociálně vyloučené lokality	49
5.2.1. Sociálně vyloučení v České republice	51
5.3. Popis lokality Husova č.p. 1116-1119	64
6. Terénní sociální práce (TSP).....	75
6.1. Terénní sociální práce v Pardubicích	77
7. Komunitní práce	80
7.1. Vznik a vývoj komunitní práce	83
7.2. Teorie komunitní práce	85
7.3. Modely komunitní práce	91
7.4. Komunitní práce v České republice	94
7.5. Metoda komunitní práce SPOLU International Foundation	97
7.6. Srovnání metody terénní sociální práce a komunitní práce	101

7.7. Darjav o.s.	103
7.7.1. Činnost v sociálně vyloučené lokalitě Husova 1116-1119.....	105
8. Shrnutí	110
9. Závěr.....	115
10. Seznam použité literatury	117
Seznam příloh	I
A. Seznam informátorů	I
B. Ukázka témat rozhovorů	I
C. Ukázka rozhovoru s informátorem.....	II
D. Obrazový materiál.....	V
E. Systém sociálního zabezpečení v ČR.....	XIII

0. Úvod

Komunitní práce je v České republice stále ještě spíše neobvyklým jevem, i když zde již existuje několik velmi úspěšných projektů. Tato metoda se k nám začala dostávat až po pádu komunismu, je zde používána relativně krátce a je rozvíjena především neziskovými organizacemi. V porovnání s jinými metodami v rámci sociální práce je o této metodě i poměrně malý počet publikací a článků v odborných časopisech. Tato metoda se do České republiky dostala především z Velké Británie a Nizozemska. Komunitní práci lze využívat pro široké spektrum problematiky, v Česku jde především o komunitní plánování sociálních služeb, výstavbu komunitních center či tvorbu projektů komunitního bydlení. V případě této bakalářské práce se komunitní práce týká práce se sociálně vyloučenými lokalitami, které obývají z velké části Romové. Mým hlavním cílem konkrétně bylo zjistit vliv konkrétních projektů Darjav o. s. označených jako komunitní práce na jednu ze sociálně vyloučených lokalit v Pardubicích (Husova ulice, č. p. 1116-1119). Několik bakalářských a diplomových prací se touto lokalitou již zabývalo, ale většinou se zaměřením na vzdělávání dětí nebo sociální analýzu lokality. Jedním z dílčích cílů je i analýza související pojmů jakými jsou komunita, Rom, romská komunita a jejich vnímání „terénními pracovníky“ (terénní sociální pracovnice, asistentka prevence kriminality, romský poradce) v Pardubicích. V rámci práce také nastiňuji situaci v České republice, co se týče sociální exkluze a komunitní práce. Rovněž jsem se rozhodla porovnat komunitní práci s terénní sociální prací, která bývá při práci se sociálně vyloučenými hojně využívána. Práci jsem se rozhodla rozdělit na kapitoly, které na sebe tematicky navazují a zároveň spolu úzce souvisejí. Před samotný text jsem se rozhodla zařadit kapitolu zabývající se metodologií. První kapitolou samotného textu je klíčový pojem komunitní práce, tedy komunita. Na tuto kapitolu jsem se rozhodla navázat kapitolou o Romech, především v souvislosti s často vídaným pojmem „romská komunita“ a etnizací situace sociálně vyloučených. Další kapitolou je chudoba, jakožto jeden ze zásadních aspektů života v sociálně vyloučených lokalitách a na tuto kapitolu navazuje samotný pojem sociální exkluze. V kapitole o sociální exkluzi se zaměřuji nejen na tento pojem, ale i na další důležitý pojem jakým je prostorová segregace. V této kapitole se také podrobněji věnuju sociálně vyloučeným lokalitám, kde se sociální exkluze snoubí s prostorovou segregací, a to na úrovni České republiky obecně a poté navazují popisem mnou zkoumané lokality v Pardubicích. Následující kapitola se věnuje stručnému popisu metody terénní sociální práce a její historii v České republice a přímo v Pardubicích. Tuto kapitolu jsem se rozhodla zahrnout právě s důvodu pozdějšího porovnání

obou metod práce se sociálně vyloučenými. Poslední a klíčovou kapitolou je kapitola věnovaná komunitní práci. Popisuji v ní tuto metodu, její historii a teoretický základ, dále popisuji krátce její historii na území České republiky a jednu podkapitolu věnuji i jedné konkrétní metodě vypracované pro práci se sociálně vyloučenými/Romy (metoda vyvinutá SPOLU International Foundation). Dále v této kapitole také porovnávám metody terénní a komunitní práce. Závěrečnou částí této kapitoly je popis Darjav o. s., jeho metod a projektů, se zaměřením na projekty, které probíhaly pod hlavičkou komunitní práce. Na závěr této bakalářské práce jsem se rozhodla připojit shrnutí a analýzu mých zjištění a odpovědí na výzkumné otázky. Do příloh jsem zařadila seznam informátorů, ukázkou témat rozhovorů, satelitní snímky a fotografie z různých období a pro zajímavost i stručný přehled systému sociálního zabezpečení v ČR.

1. Metodologie

Vzhledem k tématu a snaze získat různé úhly pohledu na sociálně vyloučenou lokalitu v Husově ulici č. p. 1116-9 a činnost Darjav o. s. jsem se rozhodla pro kvalitativní metody, konkrétně hlavní metodou byly polostrukturované rozhovory a pro doplnění celkového obrazu o lokalitě a lidech v ní pozorování a zúčastněné pozorování. Kvalitativním výzkumem je podle Creswella míněn „*proces hledání porozumění založen na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.*“ (cit. dle HENDLA, 2005, s. 50) Polostrukturované rozhovory (rozhovory pomocí návodu), jsem zvolila protože „*tento návod má zajistit, že se skutečně dostane na všechna pro tazatele zajímavá témata. Je na tazateli, jakým způsobem a v jakém pořadí získá informace, které osvětlí daný problém. Zůstává mu i volnost přizpůsobovat formulace otázek podle situace.*“ (HENDL, 2005, s. 174) V rámci polostrukturovaných rozhovorů jsem si pro každého informátora stanovila okruhy témat, které mě zajímaly¹. Konkrétní otázky jsem vytvářela během rozhovoru. Jako další metodu uvádím pozorování a zúčastněné pozorování z toho důvodu, že jsem pozorovala lokalitu ve dvou odlišných dobách v naprosto odlišných podmínkách. Co se týče pozorování, dostala jsem se do pozice „*pozorovatel jako účastník*“ a „*úplný pozorovatel*“ (DISMAN, 2002, s. 305). Po celou dobu jsem byla v pozici outsidera, což samozřejmě mohlo ovlivňovat i co jsem viděla, slyšela, jak se ke mně lidé z lokality chovali. Poprvé jsem lokalitu viděla díky exkurzi v rámci předmětu zabývajícího se sociální prací (zimní semestr roku 2012). Zúčastněné pozorování jsem prováděla během mé praxe v Darjav o. s. (květen-červen 2012), kdy jsem se pohybovala poměrně často po lokalitě a byla jsem v přímém kontaktu s jejími obyvateli. Během zúčastněného pozorování jsem se seznamovala s lokalitou, jejími obyvateli, podmínkami v kterých žijí, viděla jsem interakce mezi různými obyvateli lokality apod. Sledovala jsem, jak se projevují vztahy mezi osobami v lokalitě, jak se obyvatelé chovají k lokalitě jako takové (úklid, stav chodeb, zacházení se zařízeními v lokalitě i přímo v Darjavu o. s., apod.). Tyto dva faktory totiž mohou indikovat zdali lze lidé v lokalitě žijící považovat za komunitu². V této době jsem dokonce měla shodou okolností možnost navštívit jeden byt. Za pozorování označuji dobu od podzimu 2013 do března 2014, kdy jsem se pohybovala v lokalitě nebo popřípadě v jejím blízkém okolí bez interakce s jejími obyvateli. Během pozorování jsem sledovala změny

---

¹ Viz. Seznam příloh

² Pokud mají mezi sebou a k lokalitě lidé dobré vztahy, projevuje se to i na tom jak prostředí celkově na člověka působí.

v lokalitě (od doby, co jsem se v ní pohybovala naposledy), fyzický stav lokality celkově a zjišťovala jak na mě toto prostředí (esteticky i psychicky) působí.

Moje hlavní výzkumná otázka zní: Jak dosavadní projekty komunitní práce lokalitu ovlivnily? Jako doplňkové otázky či úvahy, které mi často při zpracovávání mého výzkumu vyvstaly v hlavě, patří: Je možné aplikovat (alespoň některé modely komunitní práce) na tuto sociálně vyloučenou lokalitu? Lze metodu komunitní práce považovat za vhodnou pro řešení situace v sociálně vyloučených lokalitách obecně? Mohou se komunitní a terénní práce vhodně doplňovat nebo zde existují rizika, která by účinnost těchto dvou metod snižovala? V souvislosti s tématem mě také zaujala otázka, jestli je tato lokalita považována za komunitu a zdali v tomto městě dochází k etnizaci tématu sociálně vyloučených lokalit.

V rámci výzkumu jsem mluvila celkem s 12 informátory. Za klíčové informátory jsem si vybrala osoby žijící v sociálně vyloučené lokalitě Husova ulice č. p. 1116-19 (2 osoby), Asistentku prevence kriminality (Městská policie Pardubice), terénní pracovnice SKP-centra o.p.s., pracovníka odboru sociálních věcí Magistrátu města Pardubice. Původně jsem chtěla mezi klíčové informátory zařadit i ředitelku Darjav o. s., ale zde se vyskytly komplikace (viz. následující podkapitola). Doplňkové informace o různých aspektech týkajících se této lokality (sociální dávky, aktivní politika zaměstnanosti, přestupky, činnost Darjavu, apod.) jsem získala od pracovníků Úřadu práce v Pardubicích (oddělení zaměstnanosti a oddělení nepojistných sociálních dávek), pracovnice Úřadu městského obvodu Pardubice I (úsek přestupků), absolventa oboru Resocializační pedagogika (pracoval v Darjav o. s.), pracovnice Magistrátu města Pardubice (oddělení správy bytových domů a nebytových prostor) a od ředitele Městské policie Pardubice. Některé informace o lokalitě nebo činnosti Darjavu o. s. pocházejí z doby mé praxe v této organizaci, kdy jsem měla možnost mluvit s ředitelkou tohoto sdružení. Délka rozhovorů byla různá, od 15 minut k 1 hodině³. Zvolila jsem poměrně široký okruh informátorů a to z toho důvodu, že jsem chtěla získat informace o co nejvíce aspektech života v sociálně vyloučené lokalitě a zároveň mě zajímalo, jak se bude lišit vnímání této lokality mezi zástupci jednotlivých institucí, pracovníky.

1.1. Reflexe výzkumu

Na počátku tvorby této práce jsem předpokládala, že provedu rozhovor s ředitelkou Darjav o. s., v nízkoprahovém klubu přímo v lokalitě jsem vykonala povinnou praxi v rámci bakalářského

---

³ Výjimkou byl rozhovor s ředitelem Městské policie, který mě pouze představil projekt asistent prevence kriminality (cca 10 minut), dále jsem ho kvůli nedostatku času z jeho strany nezdržovala. Délka rozhovorů se lišila díky rozdílnému počtu témat, o kterých jsem chtěla s informátory mluvit.

studia. Po návratu z ročního studijního pobytu jsem na podzim ředitelku kontaktovala, že bych chtěla v klubu pomáhat jako dobrovolník, ale bylo mi sděleno, že mají plný stav. Co se týká možných rizik výzkumu, komplikace bohužel nastala po dalším kontaktování ředitelky e-mailem kvůli rozhovoru v zimě. Bylo mi sděleno, že působení tohoto sdružení v lokalitě s koncem roku 2013 končí. Vzhledem k této komplikaci a následné neochotě poskytnout rozhovor⁴ jsem musela vyřešit situaci tím způsobem, že jsem rozšířila okruh informátorů směrem k různým pracovníkům, kteří v lokalitě působí a znali Darjav o. s. a také jsem zintenzivnila použití literatury týkající se lokality a situace ve městě Pardubice celkově. Vzhledem k tomu, že jsem očekávala riziko, že někteří potencionální informátoři odmítnou rozhovor nebo mě budou odkazovat na tu samou osobu, rozhodla jsem se kontaktovat více osob, než jsem předpokládala, že potřebuju⁵. Navzdory prvotní komplikaci, ztrátě informátorky, kterou jsem považovala za klíčovou, proběhl zbytek rozhovorů bez problému. Všichni informátoři byli od počátku vstřícní, někteří dokonce velice ochotní, co se týče sdílení informací. Informátoři, kteří v lokalitě nebydlí, jsem kontaktovala formou elektronické komunikace. U informátorů ze sociálně vyloučené lokality jsem požádala Asistentku prevence kriminality, aby mi dala typy na byty, kde žijí osoby, které v lokalitě bydlí delší dobu, znají Darjav o. s. a byli by ochotné si se mnou promluvit. Tyto informátoři jsem před rozhovorem ujistila, že rozhovor je zcela anonymní, že slouží ke zpracování závěrečné práce na vysoké škole a že po nich nebudu chtít žádné informace o jejich soukromém životě (tedy, že mě zajímá lokalita jako celek a působení Darjav o. s.). Také jsem jim sdělila, že jsem je kontaktovala díky informaci od Asistentky prevence kriminality, protože jsem chtěla předejít negativní reakci související s výskytem různých podomních prodejců, podvodníků, zástupců náboženských skupin apod.

Rozhovory proběhly v únoru a březnu 2014. Rozhovory jsem zaznamenávala pouze v písemné formě. Jednak proto, že někteří informátoři sami projevíli neochotu mluvit na diktafon a za druhé proto, že u některých informátorů jsem tuto neochotu sama předpokládala a tudíž jsem se rozhodla, že budu všechny rozhovory zaznamenávat stejným způsobem. Nepsala jsem si během rozhovoru 100% toho, co bylo informátorem řečeno, pouze jsem si

---

⁴ Ředitelku Darjav o. s. jsem kontaktovala třikrát e-mailem, jednou telefonicky. Nicméně se jí nedivím vzhledem k tomu, že celou tíhu provozu sdružení a služeb „nesla na svých bedrech“ a nakonec působení musela ukončit. Jsem si jistá, že taková zodpovědnost člověka vyčerpá fyzicky i psychicky a tudíž plně chápu, že se mnou odmítla provést rozhovor ani následně nereagovala na dva ze tří e-mailů.

⁵ Oslovila jsem okolo 20 osob. Několik jich z různých důvodů odmítlo, ale také se mi stalo, že mě jich několik odkazovalo na jiné osoby, popřípadě i na jednu osobu. Otázkou je jestli to bylo pouze proto, že daná osoba byla pro takový rozhovor kompetentnější anebo protože se jim nechťelo se nějakým rozhovorem či touto konkrétní lokalitou zabývat.

dělala poznámky a v případě mnoha odpovědí jsem si zapisovala, co bylo řečeno v přesném znění. Pro případ zachování kontextu jsem si i psala poznámky, popřípadě psala celé citace, tak aby z nich byl patrný postoj či názor konkrétního informátora, ne jen holá fakta. V případě absolventa oboru Resocializační pedagogika rozhovor proběhl formou elektronické komunikace (Facebook). Rozhovoru s terénními pracovníci SKP-centra předcházelo taktéž zaslání několika otázek elektronickou formou (e-mail) a to na žádost vedoucí terénních programů⁶. Co se týká etiky výzkumu, informátory jsem obeznámila s faktem, že rozhovor slouží k vypracování bakalářské práce, týkající se lokality Husova č. p. 1116-19 a zachovala jsem i důvěrnost, čili v případě informací, u kterých jsem byla požádána, abych je nezveřejňovala, jsem tak skutečně nečinila. Také jsem veškeré získané informace použila výhradně pro tuto práci a nikam dále jsem je nešířila, nepoužívala či nezveřejňovala. Princip anonymity jsem zachovala vůči osobám, které přímo bydlí v lokalitě. Rozhodla jsem se nevyžadovat po nich osobní údaje a nezveřejňovat ani konkrétní dům nebo patro, v kterém bydlí. U ostatních informátorů jsem anonymitu nepovažovala za nezbytný prvek, jelikož sdělovali tyto informace na základě svých znalostí a zkušeností z práce, ne soukromého života, věděli, že jde o rozhovor kvůli bakalářské práci a poskytování rozhovorů⁷ je jedním z aspektů jejich práce. V této práci nejde o téma natolik senzitivní⁸, aby bylo nezbytné držet všechny informátory v anonymitě. Vzhledem k tomu, že jsem použila kvalitativní metody, zahrnuje různé úhly pohledu a výpovědi informátorů jsou subjektivní, a tudíž zde nelze příliš generalizovat výsledky, míra reliability je přirozeně nižší. Oproti tomu validita je na rozdíl od kvantitativních metod vyšší. Při rozhovoru dochází ke kontaktu s informátorem, a tudíž lze například, na rozdíl od dotazníkového šetření, informátorům vysvětlit případné nejasnosti týkající se kladených otázek nebo se jim mohou položit doplňující otázky. Je zde tedy vyšší šance, že zjištěné informace se týkají tématu, které zkoumám. Ovšem DISMAN upozorňuje, že „validita prokázaná v určitém kontextu a pro určitý účel je automaticky platná jen pro tento kontext a shodný účel.“ (2002, s. 67) Jsem si vědoma, že jde o úhly pohledu konkrétních osob, čili že názory či postoje zjištěné tímto výzkumem nelze zobecňovat na celé instituce, organizace či lokality. Jde spíše o jakýsi náhled do situace jedné konkrétní sociálně vyloučené lokality. Jsem si také vědoma, že co vidím a slyším, jsou pouze znaky jevů, které mě zajímají. Podle

---

⁶ Bylo mi sděleno, že tento postup aplikují na všechny žádosti o rozhovor.

⁷ Vzhledem k tomu, jaké práci se věnují, setkávají se s tím, že je žádají o rozhovory studenti (závěrečné práce, seminární práce, referáty), vyučující (v rámci pořádání exkurzí pro studenty, besed, apod.) a popřípadě i reprezentanti různých masmédií (novináři, reportéři, atd.).

⁸ Myslím tím, že není senzitivní na rozdíl od takových témat, jako je domácí násilí, závislosti, situace obětí trestných činů apod.

DISMANA je důležité mít na paměti, že „*všechny závěry z empirického výzkumu, statistické důkazy atd. se nevztahují na jevy, které chceme studovat, ale na jejich indikátory.*“ (2002, s. 70) Tedy nelze říci, že studuji přímo například sociální exkluzi, pouze sleduji a zpracovávám různé indikátory naznačující přítomnost sociální exkluze v lokalitě, jakými jsou třeba zvýšený výskyt osob pobírajících dávky sociální pomoci, nebo fyzický stav obydlí. V této práci se tudíž věnuji různým aspektům sociální exkluze, komunitní práce, atd. Po celou dobu psaní práce jsem si byla vědoma rizika odchýlení se od tématu. Abych se při výzkumu neodchýlila od tématu, srovnávala jsem si získané informace pro kontrolu s výzkumnými otázkami (jestli na ně nějakým způsobem odpovídají).

2. Komunita

Termín komunita získal během stovek let své existence nespočet rozdílných definic. Podle Kellera je nejednoznačnost pojmu komunita způsobena jeho užíváním především novináři a sociálními pracovníky⁹. (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 11) Nicméně všechny definice vykazují podobné znaky. V českém Slovníku sociální práce se dočteme, že komunita je „*společenství lidí žijících či kooperujících v jedné instituci nebo v jedné lokalitě. K. má svou atmosféru, své způsoby komunikace, svou hranici, která je více nebo méně propustná vůči okolí.*“ (MATOUŠEK, 2008, s. 85) V další definici se „*považuje komunitu za pospolitost danou zvláštním typem vnitřních vazeb a jejím zařazením do širšího sociálního prostředí.*“ (cit. dle HARTLA, 1997, str. 24) Podle Encyklopedického slovníku je „*souhrn osob, které žijí v určitém vymezeném prostoru, kde vykonávají každodenní aktivity a obvykle tvoří autonomní jednotku*“ nebo „*typ organizace, kde jsou odstraněny vztahy nadřazenosti a podřízenosti (...), čímž se dosahuje lepší komunikace a spolupráce.*“ (cit. dle HARTLA, 1997, str. 24) Další definice dle HARTLA tvrdí, že „*komunita je místo, kde člověk může získávat emocionální podporu, ocenění a praktickou pomoc v každodenním životě.*“ (1997, s. 35) Jedna z definic, kterou nalezneme v Oxfordském slovníku, tvrdí, že komunitou je „*skupina lidí žijící na stejném místě nebo mající konkrétní společnou charakteristiku.*“¹⁰ Podle Manna je komunita „*diferencované sociální seskupení s vypracovaným systémem formálních a neformálních vztahů.*“ (cit. dle HARTLA, 1997, s. 29) Mattessich, Monsey a Roy tvrdí, že „*lidé, kteří žijí v geograficky definované oblasti a mezi nimiž existují vzájemné sociální vazby (...), kteří jsou citově vázáni k sobě navzájem a k místu, kde žijí.*“ (cit. dle KINKORA, 2003, s. 253) Tito tři autoři také tvrdí, že „*komunita je vymezena hranicemi (mohou být geografické, politické, ekonomické nebo sociální), postavena na pilířích (sdílené hodnoty, společné kulturní dědictví, společné zájmy, společné problémy) a má strukturu (tj. formální a neformální organizace a sociální uskupení, skrze něž obyvatelé vykonávají určité funkce).*“ (cit. dle KINKORA, 2003, s. 265) Podle Kellera je komunita „*sociální útvar charakterizovaný jednak zvláštním typem sociálních vazeb uvnitř, mezi členy, jednak specifickým postavením navenek, v rámci širšího sociálního prostředí.*“ (cit. dle PŘÍHODOVÉ, 2004, s. 44) Podle Baumana je důležitým prvkem tzv. sense of community čili „*pocit komunity, vlastní skupiny, kde je člověk rád, která je jeho pravým domovem a jejíž hranice je třeba uhájit za každou cenu – zrovna jako svůj domov. Zde, uvnitř, mohou být sice věci někdy složité, nakonec se ale vždy najde řešení. Lidé mi mohou připadat hrubí a sobečtí,*

⁹ Čili ne-sociology, ne-odborníky.

¹⁰ Definition of community in English. In: *Oxford Dictionaries* [online]. (c) 2013 [cit. 2013-10-01]. Dostupné z: <http://oxforddictionaries.com/definition/english/community?q=community>

v případě nouze však mohu počítat s jejich pomocí. A co je hlavní, člověk jim rozumí a může si být jist, že i oni rozumějí jemu. Zkrátka a dobře, člověk má uklidňující pocit bezpečí, a kdyby se mělo objevit nějaké ohrožení, bude dozajista včas rozpoznáno. ‚My‘ pak spojíme svoje síly a vypořádáme se s ním.“ (cit. dle PŘÍHODOVÉ, 2004, s. 44) Podle RÁKOCZYOVÉ je komunita souborem osob, které žijí na stejném území a spojuje je společný problém nebo problémy. (2003, s. 73) Takřka ve všech z těchto definic nalzáme jednu nebo více společných charakteristik, především předpoklad jakýchsi vnitřních vazeb, vztahů, existence společné lokality (a)nebo společné charakteristiky.

Tradiční komunita je vnímána jako něco trvalého, vřelého, jasně ohraničeného. Podle Kellera tradiční *„lokální komunity byly sociální útvary relativně nezávislé na širším sociálním prostředí, v jehož rámci může člověk prožít celý svůj život, aniž by strádal při naplňování svých potřeb.*“ (cit. dle PŘÍHODOVÉ, 2004, s. 45) GARDNER tvrdí, že *„v nynějším světě příslušnost k jedné určité komunitě nevylučuje členství v komunitách jiných.*“ (1999, s. 14) To, co dnešní „komunity“ od těch tradičních odlišuje je především míra soběstačnosti, moci či samotná existence společné lokality. Na současnou situaci má vliv dnešní způsob života, kdy je kladen důraz na soutěživost, výkon, flexibilitu a mobilitu. *„Dnes je soudržnost komunit ohrožována mimořádnou mobilitou obyvatelstva.*“ (GARDNER, 1999, s. 8) Podle HARTLA dnes komunity nejsou zcela soběstačné a jejich členy už spojuje jen smyšlení nebo cíl, ovšem ne představa o tom, jak ho naplnit (1997, s. 24). Dnešní možné formy komunit Keller označuje spíše jako *„reziduální formy komunity v různém stádiu rozpadu.*“ (cit. dle PŘÍHODOVÉ, 2004, s. 45) Komunity v dnešní době *„ztrácejí mocenskou autonomii, sociální univerzálnost a v některých případech i lokální základ.*“ (PŘÍHODOVÁ, 2004, s. 45-46) Někteří autoři jako Bauman a Giddens tvrdí, že *„postmoderní charakter společnosti nedovoluje mluvit o existenci komunit.*“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 10) Podle GARDNERA je podceňována možnost regenerace komunit. *„Obvykle rozpad komunity nebo skupiny komunit nemusí znamenat konec. Někdy komunity regenerují v pozměněné podobě. Jindy se utvářejí komunity na zcela novém základě.*“ (1999, s. 10) V dnešní době komunity nejsou tvořeny pouze na základě společného původu či geografické blízkosti. Otázkou je, jestli komunity někdy vůbec existovaly nebo si to pouze myslíme. Tak či onak jde přinejmenším o sociální konstrukt.

Popple tvrdí, že Wilmott (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 12) vymezuje pojem komunita do tří kategorií:

- Komunita definovaná lokalitou, teritoriem
- Komunita zájmů
- Komunita složená z lidí, kteří spojují společné podmínky nebo problém.

HARTL rozlišuje komunitu sídelní (ekologickou), morální (psychologickou), terapeutickou a výcvikovou přičemž sídelní definuje jako pouto, které spojuje členy obývající společný prostor, zatímco v morální je účast založena na duchovních vazbách (1997, s. 37). Podle GARDNERA jsou komunity vymezeny čtyřmi způsoby: lokalita, kde lidé pracují i bydlí; obyvatelé určité lokality; místa společných aktivit a rozptýlené komunity spojené různými svazky (1999, s. 12-13). GARDNER také rozlišuje deset důležitých složek zdravé komunity (1999, s. 16-28):

- 1) Různorodá jednota
- 2) Náležitý základ společných hodnot
- 3) Péče, důvěra a týmová práce
- 4) Efektivní vnitřní komunikace
- 5) Účast na věcech veřejných
- 6) Potvrzení existence
- 7) Vazby komunity
- 8) Výchova mládeže
- 9) Pohled do budoucna
- 10) Institucionální uspořádání ve prospěch zachování komunity

I Antioch New England Institute vytvořil seznam deseti klíčových vlastností, které pomáhají vytvářet fungující komunitu:

- 1) Efektivní vedení komunity
- 2) Informovaná účast občanů
- 3) Silný sociální kapitál
- 4) Živé umění, kulturní dědictví a rekreace
- 5) Kvalitní příležitosti pro vzdělávání v každém věku
- 6) Odpovídající fyzická infrastruktura
- 7) Spravedlivé a přiměřené sociální služby
- 8) Kvalitní životní prostředí a přírodní zdroje
- 9) Silná a stabilní místní ekonomika
- 10) Plánovaný růst a rozvoj (CLARK a CLARK, 2004, s. 103)

2.1. Komunita v sociální práci

Pojem komunita je ústředním tématem sociální práce, konkrétně metody komunitní práce. Předem je, ale nutné poznamenat, že pojetí komunity v sociální práci se nerovná pojetí

v sociologii. Musil (cit. dle PŘÍHODOVÉ, 2004, s. 51) rozlišuje pojem komunita do čtyř kategorií:

- Kategorie znevýhodněných – neorganizované uskupení lidí, kteří potřebují pomoc.
- Komunita zájmů – organizovaná zájmová asociace, která vyslovuje své zájmy a pracuje na nich.
- Servisní komunita – organizované propojení komunity obyvatel schopných poskytovat pomoc se sítí profesionálních organizací.
- Obec – chápána jako sociální prostor, ve kterém se vytvářejí vztahy mezi poskytovateli služeb a znevýhodněnými, kteří jsou schopni určovat svoje zájmy a podpořit jejich realizaci akcí.

Například Bidle a Bidle tvrdí, že *„komunita je jakékoliv vnímání společného ‚dobra,‘ které může být mezi občany vytvořeno. Komunita je něco, čeho se dá dosáhnout úsilím občanů, ne něco daného např. geografickými podmínkami. Komunita není statická, mění se výsledkem zkušenosti nebo cíleným úsilím. Může se dokonce měnit na základě problémů, kterými jsou občané osloveni.“* (cit. dle PŘÍHODOVÉ, 2004, s. 48) Payne tvrdí, že je *„termín komunita používán jako politický a ideologický termín, a to především ve spojení s radikálními přístupy v sociální práci.“* (cit. dle PŘÍHODOVÉ, 2004, s. 48) Bauman upozorňuje na to, že *„fakt, že lidé mají společné některé charakteristiky, ještě nezaručuje, že dojde k solidárnímu jednání a vzájemné pomoci.“* (cit. dle PŘÍHODOVÉ, 2004, s. 48)

V komunitní práci nefiguruje předpoklad, že komunita, se kterou se pracuje, již má pocit komunity nebo sounáležitosti či solidarity. Cílem bývá tyto pocity mobilizovat skrze společnou participaci na řešení problémů, které danou komunitu sužují. *„Myšlenky o komunitě jako výsledku cíleného úsilí, jako zdroji solidárního jednání a prostředku k zajištění lepších životních podmínek jsou základem pro chápání pojmu komunita v sociální práci.“* (PŘÍHODOVÁ, 2004, s. 48) Cílem komunitní práce je tedy mimo jiné kompetentní komunita ve smyslu schopnosti řešit své problémy, uspokojovat své potřeby a hájit své zájmy. *„Cílem komunitní práce tedy není řešit pouze samotný problém, ale zplnomocnit komunitu k řešení problémů.“* (PŘÍHODOVÁ, 2004, s. 53) Bauman na tento fakt také naráží: *„V praxi slouží idea komunity jakožto ‚duchovní jednoty‘ coby nástroj k vytyčování dosud neexistujících hranic mezi ‚námi‘ a ‚jimi,‘ je to nástroj mobilizace, přesvědčování skupiny, jíž je výzva určena, o jejím společném osudu a společných zájmech za účelem vyvolání jednotné akce.“* (cit. dle PŘÍHODOVÉ, 2004, s. 52) Na pojem komunita v sociální (komunitní) práci lze v zásadě pohlížet ze tří základních perspektiv: *„komunita jako kontext, komunita jako mechanismus změny a komunita jako cíl úsilí o změnu.“* (PŘÍHODOVÁ, 2004, s. 54)

3. Romové

Kdo je vlastně Rom, je otázka, kterou si pokládají někteří autoři dodnes. Existují různé definice příslušnosti k Romům. I samotné pojmenování tohoto etnika bylo vytvořeno až v 2. polovině 20. století. Do té doby byli na území Československa převážně nazýváni (v lepším případě) jako „Cigáni“ a v tom horším, pejorativním smyslu „Cikáni“¹¹. Bohužel druhá varianta se úspěšně uchytila v podvědomí české veřejnosti, ačkoli sami Romové ji nemají rádi.

Původ tohoto etnika zařazuje velká část autorů (např. romisté) na území dnešní Indie. Podle nich patřili k nejnižší kastě tamního obyvatelstva a do Evropy se dostali už ve středověku. Po většinu doby svého pobytu na tomto kontinentě se setkávali Romové s represemi a negativními reakcemi ze strany majority. Romové žijí rozptýleni po celé Evropě a dá se říci, že ve všech státech zaujímají nižší sociální postavení, popřípadě tvoří rozsáhlé skupiny sociálně vyloučených. Podle Šimíkové *„Historické a etnografické analýzy vypovídají o tom, že Romové nikdy nebyli považováni za rovnocenné příslušníky české společnosti či právoplatné občany českého státu, ale že jejich místo bylo na okraji.“* (NAVRÁTIL, 2003, s. 56) Na území Československé republiky obývali Romové především slovenskou část, hlavně východ. Drtivá většina českých a moravských Romů byla vyvražďena během druhé světové války, čili většina dnešní romské populace pochází ze Slovenska. Do české části státu migrovali ve třech vlnách (SEKYT, 2001, s. 120): po druhé světové válce, kdy se stěhovaly celé rodiny, které si udržovaly tradice; v 50. a 60. letech pracovníci na stavbách a v těžkém průmyslu, kteří se už na Slovensko nevrátili, ale naopak si přivezli nevěsty a usadili se v Česku a poslední vlna proběhla po roce 1965, kdy vešlo v platnost usnesení vlády č. 50 z října 1965, o likvidaci cikánských osad, čtvrtí a ulic. Poslední vlna byla přestěhována pod nátlakem, rodiny byly záměrně rozptýleny po celém území Česka. Romy žijící na území České republiky lze rozdělit do několika kategorií, podle původu (SEKYT, 2001, s. 124): Čeští Romové, Moravští Romové, Maďarští Romové, Slovenští Romové, Olašští Romové, Sintí. Největší skupinu tvoří Romové ze Slovenska, na druhém místě jsou Olaši, ostatní kategorie tvoří velmi malé počty jedinců. Nejčastěji se setkáváme s dělením Romů na Olachy a Rumungry. *„Téměř celé etnikum má v české společnosti nízkou sociální úroveň, která vyplývá především z nízkého stupně vzdělanosti a dosažené kvalifikace.“* (KOTÝNKOVÁ, 2000, s. 99)

V dobách komunismu byli Romové objekty různých snah o asimilaci. V rámci „rovnosti“ se Romové stali „obyvateli cikánského původu“. Převážilo chápání „cikánské

---

¹¹ V době komunismu byly snahy Romy asimilovat, jejich etnicita byla popírána a bylo o nich referováno pouze jako o „občanech cikánského původu“.

otázky“ jako sociálního problému a kulturní odlišnosti proto bylo třeba popírat, protože „*veškeré projevy svébytnosti jsou brány jako elementy, které brzdí asimilaci.*“ (UHLOVÁ, 2004, s. 237) Řešení sociálních problémů se změnilo spíše ve snahu odstranit veškeré odlišnosti. V roce 1956 pod vlivem názoru, že bez trvalého usazení romských rodin není možné bojovat se záležitostmi jako je úroveň vzdělanosti, hygieny či zdravotní péče, vešlo v platnost rozhodnutí, jehož cílem byla likvidace osad, přesun romského obyvatelstva a následně jeho rozptyl a usazení v různých částech republiky. „*Žádoucí bylo zrušení vyšší koncentrace Romů.*“ (UHLOVÁ, 2004, s. 239) V roce 1959 navíc ještě vešel v platnost zákon o trvalém usídlení kočujících osob¹². Tento zákon měl dopad především na Olachy. Rozptyl Romů se uskutečnil v 60. letech. Zvýšil se dohled nad zdravotním stavem romských rodin, sociální pracovnice měly pravomoc odebrat děti a nařídít ústavní péči, bylo potlačováno používání romského jazyka a podobně. UHLOVÁ upozorňuje, že „*důsledky, které mělo formování asimilační politiky v letech 1950 – 1964, však mají delší platnost.*“ (2004, s. 240) Dále tvrdí, že „*v případě tzv. asimilační či paternalistické politiky vůči Romům je nesprávnou definicí přesvědčení, že způsob života Romů je méněcenný, a implicitně obsahuje názor, že Romové jsou nepřizpůsobiví.*“ (UHLOVÁ, 2004, s. 241) Poté se situace začala částečně měnit. V roce 1968 vznikl Svaz Cikánů-Romů, který však zanikl o pět let později. V období 70. a 80. let nastaly změny, „*politika asimilace už v období normalizace nebyla znovu aplikována v takové míře jako v předešlém období.*“ (UHLOVÁ, 2004, s. 239) Důraz se i nadále kladl na vzdělání (zvýšení školní docházky, zařazování dětí do mateřských škol), likvidaci osad, zdravotní péči (součástí, které byla bohužel i nedobrovolná sterilizace romských žen) atd. Dokonce se s postupem času začalo mluvit i o integraci, alespoň tedy v teoretické rovině. „*Záměna termínu nemusí znamenat změnu přístupu, ale v tomto případě je spojena s jistým posunem v nazírání na Romy.*“ (UHLOVÁ, 2004, s. 240) Přestal se razit princip potlačování etnicity, naopak etnicita a její (sebe)uvědomění mělo být motivací pro sociální a kulturní vzestup Romů. Poté, ale záhy přišla tzv. Sametová revoluce, komunismus padl a vše se změnilo. Každopádně lze říci, že „*státní přístup a politika aplikovaná vůči Romům ve zmiňovaném období přispěla výraznou měrou k rozpadu tradičních hodnot, narušení příbuzenského systému a schopnosti starat se o sebe.*“ (UHLOVÁ, 2004, s. 246) S decentralizací státu se snížil dopad vládních materiálů a instrukcí různých vládních institucí. Rozhodně se i pomaleji dostávaly do různých částí státu. „*Změna přístupu proto nastala v tomto ohledu v některých obcích a městských částech až několik let po „revoluci“.*“ (UHLOVÁ, 2004, s. 241) CASHMAN upozorňuje, že „*český systém*

---

¹² Č.74/1958

decentralizace moci znamená, že centrální vláda a ministerstva mají malou kontrolu nad tím, jak jsou integrační politiky implementovány lokálně.“ (2008, s. 610) Podle UHERKA a WEINEROVÉ (2004, s. 176-177) zde po pádu komunismu došlo ještě ke dvěma vlnám migrace. Mezi lety 1990 -1992, kdy se přesunuli do Česka příbuzní osob zde trvale žijících, ale záhy byli zasaženi platností nového zákony o státním občanství, který zpochybnil legálnost jejich pobytu a zároveň poznamenal většinu Romů původem ze Slovenska, protože stanovil přísná kritéria pro získání občanství a navíc jim jakožto cizincům zrušil možnost pobírat sociální dávky. Další proběhla v roce 1997, kdy se zvedla v důsledku nárůstu rasistických útoků a xenofobie vlna emigrace do zemí Západní Evropy (především Velké Británie) a do Kanady. Státy se samozřejmě bránily zavedením vízové povinnosti a došlo k negativní medializaci. Ty rodiny, které se navíc v následujících letech vrátily, měly potíže, protože často neměly kam se vrátit, protože byty či domy prodaly a nastěhovaly se tak k příbuzným (čímž se zvýšila koncentrace sociálně vyloučených Romů v některých lokalitách).

Ztráta zaměstnání po příchodu tržního hospodářství, ztráta příjmů v podobě poměrně štedrých sociálních dávek z dob komunismu a neschopnost orientovat se v nově vznikajícím demokratickém prostředí (volný trh, nové zákony, liberalismus atd.) způsobila, že se velká část Romů propadla na dno. *„Ti, kdo byli objekty ochranných přístupů, jsou ztraceni ve společnosti, kde se dravost považuje za ctnost a schopnost brát svůj osud do vlastních rukou za podmínku života v ní.*“ (UHLOVÁ, 2004, s. 234) Stali se tak oběťmi jak starého, tak i nového režimu, protože *„především paternalismus, který jim diktoval za prvé, co musí dělat, a za druhé, že to musí dělat, v kombinaci s příchodem tržního hospodářství po roce 1989 způsobily totální rezignaci.*“ (UHLOVÁ, 2004, s. 246) Někteří navíc vypadli ze systému, protože si neumí nebo nechtějí vyřídit žádosti na úřadech nebo se pokusit hledat zaměstnání. V dnešní době je zaměstnání nezbytným prostředkem k obživě a určuje do jisté míry i sociální postavení jedince či jeho rodiny, jenže Romové byli v drtivé většině nekvalifikovaní a tudíž jim byly nabízeny pouze těžké, společensky neuznávané a málo placené práce. Když zjistili, že pobíráním sociálních dávek dosáhnou stejného nebo i vyššího příjmu, přestali se o hledání práce postupem času zajímat. S rostoucími dluhy se pro ně navíc legální zaměstnání stalo nevýhodné, protože část jejich příjmu mohla podlehnout exekuci. Práce „na černo“ se tak stala dalším „doplňkovým“ zdrojem příjmů. Někteří Romové se uchylují i ke kriminálnímu chování, ale *„není zde důvod věřit, že Romové páchají více trestných činů než jiní lidé podobného sociálního a ekonomického statusu; chudoba, marginalizace a nedostatek vzdělání obvykle vede k zločinu, bez ohledu na etnicitu.*“ (BARANY, 1994, s. 331) Vzhledem k tomu, že většina Romů chodila do zvláštních škol, popřípadě jen do základní, kterou ne všichni dokončili, šance na získání

dostatečného příjmu legální prací jsou nízké, protože se budou vždy pohybovat na hranici minimální mzdy. Otázka vzdělání se stala sebenaplňujícím se proroctvím, neboť „*děti i dospělí, kteří vyšli zvláštní školu, nejsou hloupější, ale mnozí z nich tak působí, protože se ve zvláštní škole téměř nic nenaučili.*“ (UHLOVÁ, 2004, s. 244) To omezuje i možnosti jejich dalšího vzdělání či kvalifikace. Tato situace se mění velice pomalu, nutno podotknout, že do zvláštních (dnes speciálních) škol chodí stále poměrně vysoký počet romských dětí (v poměru k dětem ostatních etnik či národností). Podle UHLOVÉ „*navíc mnozí rodiče vzhledem k malé orientaci ve společnosti význam vzdělání nedoceňují a rozdíl mezi zvláštní a základní školou jim nepřipadá podstatný.*“ (2004, s. 245) Bytová situace Romů má také velice daleko od ideálu. Po privatizaci a restituci bytového fondu a převodu zbytku bytů na obce většina z nich skončila na periferii měst, popřípadě ve starých nevyhovujících domech, na městských i soukromých ubytovnách, nebo tzv. holobytech. Neschopnost orientace v pravidlech demokratické společnosti navíc dokazuje fakt, že někteří Romové si stále myslí, že je povinností státu, popřípadě obce aby jim zajistili nějaké bydlení (a to i v případě, že neplatí). „*Jsou si vědomi změny politického režimu a o budoucnost mají strach. Domnívají se však, že není v jejich silách postarat se o vlastní bydlení, a tudíž ho má zajišťovat ‚stát‘, tedy obec. Souvislost mezi neplacením nájmu a vystěhováním z bytu nevidí, a to zejména proto, že ve skutečnosti žádná není.*“ (UHLOVÁ, 2004, s. 243) K tomu UHLOVÁ (2004) dodává příklad, že pokud má jedinec či rodina smlouvu na dobu neurčitou a neplatí, často vyvázne několik let bez postihu a pokud má smlouvu na dobu určitou a neplatí je vystěhován, ale pokud má smlouvu na dobu určitou a řádně platí, je rovněž často po vypršení smlouvy vystěhován.

V nově vzniklé České republice se Romové stali oficiálně uznanou národnostní menšinou. Na počátku existence tohoto státu, ale převládl liberalistický pohled a tudíž občanský princip se stal principem základním. „*Občanský princip je založen na domněnce, že pokud má být Česká republika moderním občanským národem, jedna skupina občanů by neměla požívat více práv nebo přístupu ke zdrojům než ostatní.*“ (CASHMAN, 2008, s. 599) Zároveň se ale v rámci liberalismu veškerá zodpovědnost a iniciativa přenesla na občany, na což Romové rozhodně nebyli (a mnozí doteď ještě nejsou) připraveni. Zároveň panoval názor, že pokud se sami neidentifikují jako Romové, nelze pro ně vytvářet nějakou specifickou politiku. Podle Pelákové „*Romové sice získali šanci přihlásit se ke svému etniku, organizovat se politicky a kulturně a vyjadřovat své názory, na druhé straně se ale ukázalo, že jsou zranitelnější a citlivější ke změnám než ostatní skupiny společnosti.*“ (ŠIMÍKOVÁ, VAŠEČKA, 2005, s. 70) Prvním oficiálním dokumentem zabývajícím se Romy na území České republiky se stala v roce 1997 tzv. Bratinkova zpráva. Na přelomu dvacátého a jednadvacátého století došlo (i pod vlivem

ambicí stát se členy Evropské unie) ke změně diskurzu. Bylo rozhodnuto, že „problematika Romů“ se musí řešit specificky a musí se vytvořit programy pro ně určené. V roce 2000 byla přijata Koncepce romské integrace, která je pravidelně aktualizována a v roce 2009 byl přijat antidiskriminační zákon. Zároveň s těmito snahami, ale opět vzrostl extremismus a „protiromské nálady“, protože podle majority Romové dostávají víc, než si zaslouží (což je v odporu s původně liberalistickým pojetím) a určitě toho zneužívají. Někteří Romové se v důsledku těchto nálad nechtějí být veřejně identifikováni jako Romové (nemluvě o tom, že někteří se skutečně cítí být více Čechy, popřípadě Slováky)¹³ a požadují stejné zacházení jako majorita. „V české společnosti rostoucí měrou převládá názor, který vidí příčinu sociálního vyloučení, vzniku a existence vyloučených lokalit především na straně Romů a Romek. (...) Způsob života spjatý se sociálním vyloučením vidí česká společnost v převaze jako vyhledávaný ze strany Romů a nikoli vnucený ze strany okolní společnosti a jejich sociálních a ekonomických struktur.“ (GABAL, ŠADA a SNOPEK, 2008, s. 24) KRIŠTOF upozorňuje, že v jádru jde vlastně o dědictví minulosti protože „přesto, že se dnes jedná u většiny romské populace o osoby narozené na území České republiky je problematika ‚romské integrace‘ v důsledku problematikou nezvládnutého přistěhovalectví.“ (2006, s. 166)

V souvislosti s vytvářením opatření pro řešení situace Romů však vyvstává jeden zásadní problém, kdo je to vlastně Rom? Pro koho jsou „romské“ programy? Tato otázka je důležitá neboť „úředníci, politici a další aktéři ‚romské problematiky‘ jednají mimo jiné na základě toho, jak rozumějí tomu, kdo je a kdo není Rom“ (MORAVEC, 2006, s. 18) a „nejasnost v této věci (přispívá) k vadným rozhodnutím a opatřením a někdy bývá zneužívána“ (MORAVEC, 2006, s. 13) Také je důležité podotknout, že označení Rom je používáno teprve od roku 1971¹⁴ a ne všichni „Romové“ se s ním ztotožňují. „Etnizací“ různých způsobů řešení sociálního vyloučení se zabývá jedna z následujících podkapitol. Bohužel musím souhlasit s tvrzením, že „jedním z neduhů, kterými trpí diskurz ‚romské problematiky‘ v České republice, je chaotický slovník.“ (MORAVEC, 2006, s. 12) Když se řekne sociálně vyloučený, spousta lidí si vybaví Roma. Ovšem, když se jich zeptáme, kdo je to vlastně Rom nebo jak ho poznají, dočkáme se odkazů na jejich fyziognomii, „talent pro hudbu“, používání etnolektu češtiny nebo pejorativních narážek typu „opálený“, „nepřízpůsobivý“ a podobně. V naší společnosti jde hlavně o „symbolický nástroj, jehož prostřednictvím jsou lidé označení etiketou ‚Rom‘ sociálně vylučováni.“ (HIRT a JAKOUBEK, 2006 a, s. 8) Překvapila mě, ale reakce asistentky prevence

---

¹³ Stejně tak jako se Hanák nebo potomek polských imigrantů může prohlašovat za Čecha, nevidím důvod, proč by „Romům“ mělo být vnucováno jejich domnělé romství.

¹⁴ Mezinárodní kongres Romů pořádaný IRU – Mezinárodní romskou unií.

kriminality, když jsem se jí zeptala, co si myslí o tom, že sociálně vyloučení jsou nazýváni „nepřízřusobivými“. „*Jsou na to alergický, neradi na to slyšej, ale pravda to je. Tam ta nepřízřusobivost je ve chvíli, když jim řeknete, tohleto se nesmí, tak se rozčilujou, nechápou to. Nepřízřusobivost u nich podle mě je i v tom. Oni žijou i na chodbách, když budete bydlet na Dubině, v Polabinách to si tam nikdo nedovolí.*“ (asistentka prevence kriminality) Já sama jsem byla například svědkem situace, kdy si děti v létě napouštěly bazének požární hadicí, takže chápu co má na mysli, svým způsobem toto slovo vystihuje situaci, ale také musím říci, že tyto termíny jsou silně stigmatizující. Bohužel se s nimi, ale na veřejnosti a v masmédiích běžně setkáváme. Veřejnost často generalizuje svá tvrzení, Romové neodpovídající jejich představě bývají „výjimky potvrzující pravidlo“. Nejen ve svém okolí po celý život slýchám větu „nejsem rasista, ale...“. Všechny tyto úvahy jsou často založeny na mýtickém (někdy i romantickém) obrazu „Roma“ často silně podporovaném masmédií. „*Problém vzniká především proto, že vizuální odlišnost romského etnika velmi snadno svádí ke generalizaci.*“ (PELÍŠKOVÁ, 2000, s. 16) „*Z perspektivy české veřejnosti mají problémy soužití s Romy přednostně etnický spíše než sociální obsah. Veřejnost vnímá Romy především jako etnickou odlišnou populaci v majoritním prostředí.*“ (GABAL, ŠADA a SNOPEK, 2008, s. 17) Takové lidové modely bohužel ovlivňují i rozhodování některých úředníků, politiků, veřejnosti obecně. Problémem je, že tyto lidové modely „romství“ jsou vnímány jako realita. Sama jsem se bohužel během rozhovorů setkala s výroky jako „*voni jsou zvyklí žít venku*“, „*klidně jich tam může být i patnáct, jak to mají ve zvyku*“ nebo „*spíš to vyplývá z té jejich mentality, která je pro nás bohužel nepochopitelná*“¹⁵. Důležité je, že se na nich zakládají stereotypy a hlavně předsudky a diskriminativní praktiky. Stejně tvrzení lze aplikovat i na sociální vyloučení. Velká část veřejnosti, ale i někteří úředníci či politici nikdy nebyli fyzicky v sociálně vyloučených lokalitách, nemají přímou zkušenost s tímto prostředím nebo téma jinak hlouběji nestudovali, mohou zakládat své představy (i rozhodnutí) na základě různých mýtů a obrazů z masmédií. Různé koncepce či projekty se tak vytváří na základě této „reality“. „*Víte z hlediska toho, že tam bydlí romské etnikum tak my byty předáváme ve standardu, ale bohužel díky těm nájemníkům těm Romům co tam bydlí, se nám vrací dost velký devast.*“ (pracovnice oddělení správy bytových domů a nebytových prostor) Nutno ovšem podotknout, že i mezi obyvateli vyloučených lokalit „*dochází k obdobnému konstruování principů, na kterých domněle funguje (tentokrát) institucionální systém*“. (RADOSTNÝ a RŮŽIČKA, 2006, s. 203) V souvislosti i s nedávným sčítáním romských žáků na speciálních školách mě zaujala používaná definice:

---

¹⁵ Autory výroků záměrně neuvádím v dobré víře, že jednoho dne si své vzdělání o sociálně vyloučených doplní a nebudou do budoucna automaticky generalizovat nebo používat takovéto lidové výroky.

„Za Roma považujeme takového jedince, který se za Roma sám považuje, aniž by se nutně k této příslušnosti za všech okolností (např. při sčítání lidu) hlásil, a/nebo je za Roma považován významnou částí svého okolí na základě skutečných či domnělých (antropologických, kulturních nebo sociálních) indikátorů.“ (GABAL, 2006, s. 10) Přičemž GABAL toto definování situace obhájí slovy „může být vnímáno jako politicky nekorektní, zdůrazňuje však skutečnost, že právě připsané romství je jednou z hlavních příčin sociálního vyloučení.“ (2006, s. 10) Etnická identita je často tahána do problematiky sociálního vyloučení často ve smyslu existence „romských lokalit“ nebo dokonce „romských komunit“. Dalším momentem kdy se míchají různé definice „romství“ je sčítání obyvatel. Po každém sčítání, když je zveřejněna tabulka počtu podle národností obyvatel slýchám z různých stran, že Romů ubývá, ale že ve skutečnosti je jich podle „odborných“ odhadů více nebo, že se „nepřiznali“ ke svému romství. Zajímalo by mě jak intenzivní je debata o mizejících „Moravácích“ neboť se jich také při každém sčítání příliš moc „nepřizná“ a přitom Morava zaujímá tak velkou část Česka, že by podle mých odhadů mělo být „Moraváků“ více. Dochází zde k míchání pojmů. „Mnoho občanů České republiky se dost možná považuje za Romy, ale nevnímají své romství jako svou národnost, tj. necítí se být příslušníky jednotného romského národa.“ (MORAVEC, 2006, s. 16) I JAKOUBEK tvrdí: „Velice často se setkáme s předpokladem, podle kterého údaje o sčítání lidu vypovídají zároveň i o příslušnosti ke kulturám, tedy že národnost se nějak s kulturou překrývá či je s ní přímo totožná. Tak tomu ale není.“ (2004, s. 266) Důležité je, že „proces ‚přiznání se‘ k vlastnímu romství je záležitostí reaktivní, nikoli endogenní.“ (JAKOUBEK, 2004, s. 81) Navíc nelze tvrdit, že zde existuje něco jako „romský národ“. „Národotvorné aktivity jako svůj předpoklad a součást vyžadující proces tvorby a následné ustavení občanské společnosti, bez kterých nejsou myslitelné a uskutečnitelné.“ (JAKOUBEK, 2004, s. 205) Podle JAKOUBKA „tzv. ‚romští lídři‘ nemají koho vést, protože nositelé tradiční romské kultury uznávají, a budou tedy následovat pouze autoritu rodinnou. Zrovna tak nemají příslušníci tzv. ‚romské politické reprezentace‘ koho reprezentovat, protože tradiční romská kultura tuto možnost jednoduše neumožňuje, chybí zde jak prostředek (politika), tak sféra (veřejnost), nezbytné k jejich legitimnímu ustavení.“ (2004, s. 207) Důležité je mít na paměti, že zde nejde o homogenní skupinu: „Romská populace v České republice je tvořena lidmi, kteří žijí v různých sociokulturních prostředích, mají a spoluvytvářejí tedy různé kulturní vzorce, různě utvářejí svou identitu (tedy i své romství), jsou v různé míře společensky a ekonomicky úspěšní.“ (MORAVEC, 2005, s. 81) Šimíková upozorňuje, že „příslušnost k etnické skupině, ať už objektivně fungující (ve smyslu svébytné funkční kultury sdílené všemi jejími členy), subjektivně konstruované (ve smyslu aktivního prožívání etnické identity) či konstruované zvnějšku (ve

*smyslu připisování určitých atributů ze strany majority), je jak na úrovni praxe sociální politiky, tak na úrovni teorie i výzkumu sociálních věd vnímána jako výrazný rizikový faktor.“ (ŠIMÍKOVÁ, VAŠEČKA, 2005, s. 14) HIRT a JAKOUBEK navrhuji schéma rozlišení významu (definic) pojmu Rom a to: Rom jako „antropologický typ“, Rom jako nositel kultury „romských osad“ a Rom jako příslušník romského národa či etnika. (2006 b, s. 73-74) Moravec používá rozdělení Rom jako nositel romské kultury, Rom ve smyslu sebeidentifikace a Rom jako charakteristika připsaná zvnějšku. Tato dva druhy rozdělení se více méně překrývají. V případě první Moravcovi definice je zde „*Romem (...) míněn ten, kdo si osvojil a praktikuje určitý komplexní integrovaný systém hodnot, norem, principů sociální organizace, způsobů řešení problémů a tak dále, systém, který identifikujeme jako romskou kulturu.*“ (MORAVEC, 2006, s. 14) Zároveň však upozorňuje, že mezi Romy „*vykazují kulturní vzorce velkou variabilitu jak mezi jednotlivými romskými příbuzenskými skupinami, tak mezi místy, kde žijí, což je znakem různě probíhajícího procesu akulturace či asimilace Romů příchozích ze Slovenska v českém prostředí.*“ (MORAVEC, 2006, s. 15) V případě druhé definice MORAVEC podotýká, že „*v různých kulturách existují různé způsoby kolektivní sebeidentifikace.*“ (2006, s. 16) Etnicita či národnost jsou sociálními konstrukty a hlavně „*jsou výtvorem modernity a ve společnostech, které neprošly procesem jejich tvorby a prosazování se do povědomí lidí (...), je v nám známé podobě nenajdeme.*“ (MORAVEC, 2006, s. 16) Důležité je, že sebeidentifikace je situačně podmíněná (MORAVEC, 2006, s. 17). Třetí MORAVCOVA definice zní: „*Romem je zde ten, kdo je za Roma považován významnou částí svého okolí. Protože většina lidí neuvažuje o druhých v kategoriích kulturní nebo zvolené identity, jsou lidé identifikováni druhými jako Romové obvykle na základě jakéhosi typického vzhledu.*“ (2006, s. 17) V souvislosti s těmito definicemi je důležité poznamenat, že „*kultura, sebeidentifikace a fyzický vzhled jsou mimoběžné – v tom smyslu, že konformita ke kulturním vzorcům se získává výchovou, identita se ztvzuje rozhodnutím a fyzická podoba je věcí genetické výbavy*“ (MORAVEC, 2006, s. 18) HIRT poukazuje na to, že „*ve většině současných děl referujících ke kategorii ‚Romové‘ (...) neschází – více či méně explikovaný – předpoklad, že se jedná o ohraničenou pospolitost s jednotnou a svébytnou kulturou, v němž se kolektivní identita i povaha sociálních vztahů odehrává primárně na bázi primordiální etnicity.*“ (2004, s. 79) Informátoři, kterých jsem se zeptala (terénní pracovnice SKP-centra, o.p.s. č. 1, terénní pracovnice SKP-centra, o.p.s. č. 2, absolvent oboru Resocializační pedagogika, který pracoval v Darjav o. s., asistentka prevence kriminality), co si myslí o označení „romská lokalita“ souhlasili s tím, že jde o problém, většinou s odkazem na to, že tam bydlí i „bílí“. Jelikož je ale výraz Rom v souvislosti s obyvateli sociálně vyloučených lokalit často používaný a někteří se*

skutečně považují nebo i prohlašují za Romy, budu tento pojem i nadále používat, ovšem bez implikace jakési speciální „mentality“, kultury nebo existence jednotného národa. Nazývám je Romy, protože se tak sami cítí, ne protože to implikuje nějaká koncepce, odborné odhady apod. I ŠTEFANČA ve své práci založené na osobních zkušenostech z terénu poukazuje: „*Za své celé působení s Romy v Pardubicích jsem se ani jednou nesetkal s tím, že by se romský občan nebo občanka odmítali hlásit ke svému původu a deklarovali, že nemají s Romy nic společného.*“ (2010, s. 58)

3.1 „Romská komunita“

Poměrně často je o Romech, popřípadě o obyvatelích sociálně vyloučených lokalit referováno jako o „romských lokalitách“ nebo „romských komunitách“. Termín „romská komunita“ popřípadě „romské komunity“ se objevuje v masmédiích, odborné literatuře i názvech institucí (např. Rada vlády pro záležitosti romské komunity). RŮŽIČKA upozorňuje, že „*další z představ kolujících v rámci těch složek institucionálního prostředí, které mají vliv na tvorbu a udržování sociální a prostorové segregace v českých městech při životě, je představa, že Romové tvoří jednotnou komunitu.*“ (2006, s. 121) I veřejnost na Romy často pohlíží jako na jednolitou skupinu. Existuje ovšem taková komunita?

Mnoho autorů se shodne, že ne a upozorňuje, že chápání Romů jako jedné skupiny je z hlediska tvorby politik neefektivní a nebezpečné. V Česku má slovo komunita pozitivní náboj, evokuje jakousi soudržnost, kooperaci, schopnost zvolit si vedení a solidaritu. I v pojetí sociálních věd se vesměs potýká s pozitivním nádechem (např. Tönniesovo dělení na *Gemeinschaft* a *Gesellschaft*). Ale i zde existuje mnoho definic (viz. kapitola Komunita). Často se objevuje snaha některých úřadů či organizací komunikovat s jakýmsi „komunitním leaderem“, „předákem“, „vůdcem“, „místní autoritou“ či jinak pojmenovaným zástupcem celé komunity/lokality. Po těchto „zástupcích“ často chtějí vědět co „komunita“ potřebuje nebo ať po ní zástupce rozšíří informace. GABAL a VÍŠEK tvrdí, že existuje komunit více, ale ne jednotná reprezentace: „*Již po delší dobu je akceptováno zjištění, že Romové v České republice netvoří jednu velkou komunitu, ale komunit více. Tyto jsou založeny na různém rodovém popř. rodinném vymezení a vymezení podle místa původu, s různým vzájemným statusovým sebehodnocením a vzájemnou sociální neprostopností. To dosud odsoudilo k neúspěchu všechny snahy o vznik jednotné romské reprezentace. Nespojitost romského společenství podporuje názor, že je reálný a potřebný individuální mobility integrací systém.*“ (2010, s. 28) Většina autorů se shoduje na tom, že důležitou roli mezi Romy stále hraje příbuzenství.

„Jelikož základem sociální organizace v tradiční romské kultuře, a pravděpodobně tedy i mezi většinou českých Romů, je příbuzenství, vnitřně organizované a akceschopné společenství Romů bude obvykle tvořit jen skupina příbuzných.“ (MORAVEC, 2006, s. 20) Podle JAKOUBKA *„je nepopiratelným faktem, že jak mezi subetnickými skupinami, tak i mezi skupinami, které odděluje rituální nečistota, v tomto smyslu neexistuje společenství, které by jeho členové byli ochotni navzájem sdílet a ve kterém by se uznali za sobě si navzájem rovné.“* (2004, s. 204) PELÍŠKOVÁ také upozorňuje, že *„pokud není brána v úvahu neslučitelnost jednotlivých rodů a následná komunikační hradba mezi nimi, vznikají problémy, které by se jinak možná neobjevily.“* (2000, s. 16) Tuto situaci lze vidět i na sociálně vyloučených lokalitách a jejich vzniku a vývoji. I MORAVEC tvrdí, že *„pokud někde na jednom místě žijí Romové, není v žádném případě možné automaticky předpokládat, že se jedná o ‚komunitu‘, se kterou lze jako s takovou pracovat.“* (2006, s. 20) HIRT podotýká, že na existenci sociálně vyloučených lokalit mají podíl i samosprávy a tedy, že *„sídlíště jsou namnoze vyprodukována a udržována ze strany místních samospráv či městských úřadů, a nikoli volbou samotných aktérů, není absence jakéhokoli jednotného komunitního systému sociálních vztahů nikterak překvapivá.“* (2004, s. 83) Je důležité tedy mít na paměti, že *„míra vnitřní organizovanosti, solidarity a kooperace uvnitř romských enkláv je tedy různá.“* (MORAVEC, 2006, s. 20) Podle HIRTA je *„pro konstrukci romské komunity, a to na lokální, státní i evropské úrovni, je naopak příznačné, že probíhá především zvenčí okruhu předpokládaných participantů.“* (2004, s. 88) STEINER upozorňuje, že *„veřejné mínění často Romům upírá jak racionalitu, tak individualitu.“* (2004, s. 218-219) Někteří obyvatelé jsou na takovýto přístup hákliví, protože podle nich jde o „házení do jednoho pytle“. PELÍŠKOVÁ v souvislosti s Romy ve vyloučených lokalitách upozorňuje, že *„je-li přehlížen stupeň dosažené integrace, trvale špatné životní podmínky demotivují i ty, kteří o vymanění se z chudoby usilují.“* (2000, s. 16) HIRT a JAKOUBEK tvrdí, že v České republice ve většině případů neexistují romské komunity, ale buď lokality rozdělené na příbuzenské frakce (často jsou obyvatelé „starousedlíci“) nebo lokality s „nepříbuznými nukleárními rodinami“ (často nové enklávy, „novousedlíci“). (2006b, s. 79) Podle HIRTA s JAKOUBKEM toto směřování politik *„zakládá segregační představu existence fundamentálně odlišné kvazibiologické romské kolektivity (komunity) a v důsledku potvrzuje dichotomickou koncepci společenského uspořádání, fixovanou v představě nepřeklenutelné (protože přece přirozené) propasti mezi ‚majoritou‘ a ‚minoritami‘.“* (2006 a, s. 8) Vytváří se zde dichotomie MY x ONI, která ještě více prohlubuje distanci mezi „Romy“ a „Čechy“. *„Symbolická konstrukce se nicméně daří: my nejsme oni a oni nejsou my – nadměrné množství chudých občanů v naší obci není výsledek špatné politiky místního*

establishmentu, ale romská komunita.“ (HIRT, 2004, s. 84) Fakt, že nejde o jednotnou skupinu, popřípadě skupiny se odráží i na tom, že je „*také nemožné volat všechny Romy k odpovědnosti za činy některých z nich.*“ (PELÍŠKOVÁ, 2000, s. 16) Podle HIRTA a JAKOUBKA „*obecně totiž platí, že vadné modely interpretace ‚sociálního vyloučení romských komunit‘ (!) vedou k vadným postupům na úrovni ‚integrační‘ praxe.*“ (2006a, s. 9) Podle MORAVCE v Česku dochází k nejasnému používání pojmů jako komunitní práce, práce s komunitou, komunitní vůdce a tak dále, „*protože v České republice chybí tradice tohoto typu sociální činnosti.*“ (2006, s. 20) Připouští, že „*‚komunitní‘ struktury je možné cílenou činností posilovat, snad i vytvářet. Je však vždy na zvážení, zda je to účelné, a také to, zda si to příslušníci kýžené ‚komunity‘ přejí.*“ (MORAVEC, 2006, s. 21) Je tedy nebezpečné chápat problém sociálně vyloučených v nějaké lokalitě jako problém „*místní romské komunity*“ (pokud s tím sami nesouhlasí).

3.1.1. Pojem komunita ve vztahu k lokalitě Husova č. p. 1116-9

Komunitní plán města Pardubic definuje komunitu jako „*lidské společenství, jehož příslušníci jsou vzájemně spojeni určitou spřízněností a vzájemnou spoluprací*“ (KOMUNITNÍ PLÁN, 2013, s. 4). Většinou jsou obyvateli sociálně vyloučených lokalit Romové. Na Romy v České republice je často v dokumentech a různých institucích (vč. vládních) nahlíženo jako na komunitu. I na úrovni pardubického kraje nyní působí Komise Rady Pardubického kraje pro integraci romské komunity a dalších etnických skupin. ŠTEFANČA souhlasí s názorem Hirta, že je třeba pojem komunita ve vztahu k Romům vyjasnit (2010, s. 62). „*Trend dekonstrukce vnímání Romů z pozice komunity přirozeně vyvolává v českém prostředí napětí, které lze pozorovat jak u tzv. romských elit, tak i u různých organizací poskytující Romům různé služby. Pokud by se podařilo ‚vytrhnout jedince‘ (Roma) z těchto imaginárních kategorií (komunit), mohlo by dojít ke zmatku, který by ovlivnil celou řadu dotačních programů určených na integraci romské menšiny do většinové společnosti.*“ (ŠTEFANČA, 2010, s. 65) Podle ŠTEFANČI by byl „*ideálním stavem (...) emický pohled Romů na pojem komunita, který se v současné době jeví spíše jako pojem připsaný než vnitřně vydefinovaný.*“ (2010, s. 66) ŠTEFANČA na základě vlastních zkušeností tvrdí, že Romové v Pardubicích netvoří komunity: „*Romové v Pardubicích rozhodně netvoří kompaktní komunitu, kde by jednotlivci či nukleární rodina ‚obětovali‘ své zájmy komunitě. Spíše naopak a v duchu Kellera pojetí komunity se ukázalo, že každá jednotlivá rodina začala uplatňovat své zájmy i na úkor ostatních.*“ (2010, s. 67) U většiny romských rodin je patrná snaha dostat se z vyloučených lokalit a to jak z důvodu životních podmínek i vztahů mezi lidmi v lokalitách. „*Mezi Romy se zde vyskytují celé řady problémů a vzájemných neshod, obyvatelé jednotlivých lokalit mezi sebou mohou mít velké*

bariéry a nemusejí udržovat vzájemné kontakty, i když se navzájem znají a mohou být dokonce i příbuznými.“ (ŠTEFANČA, 2010, s. 73-74) S autorem těchto výroků jsem měla možnost mluvit osobně: „*Svým způsobem je to komunita, ale i není, záleží na definici.*“ (romský poradce a vedoucí Multikulturálního centra) Upozornil, že je nelze považovat za komunitu, protože „*Mezi těma rodinnýma celkama jsou problémy, mezi jednotlivci, mezi dílčími rodinnými jednotkami.*“ (romský poradce a vedoucí Multikulturálního centra) Situaci přirovnal k životě na vesnici: „*Znají se, prohodí spolu pár slov, ale nebaví se spolu, netráví spolu čas... Jako v český vesnici, všichni se znají, ale taky se některý spolu nebaví.*“ (romský poradce a vedoucí Multikulturálního centra) Také dodává, že u Romů stále hraje jistou roli i princip rituální čistoty. „*U Romů trošku vstupuje ten princip rituální čistoty. Jsou tam určitý náznaky. Něco tam jakoby furt přetrvává, není to vyhraněný ostře.*“ (romský poradce a vedoucí Multikulturálního centra) Musím říci, že i já jsem byla svědkem situace, kdy mi romské dítě na hřišti řeklo, ať se s tím druhým dítětem nebaví, že je špinavé¹⁶. Otázkou je jak se to liší od situace, kdy vidím ve vlaku děti „z majority“ odstrkovat jedno dítě z jinak naprosto prázdné sedačky, jen protože s ním nechtějí sedět.¹⁷ V Pardubicích podle něj hraje roli i fakt, že se sem nestěhuje příliš Romů z jiných měst nebo ze Slovenska (jako v jiných městech). Dojem komunity může také vyvolávat fakt, že se sociálně vyloučení Romové mezi sebou často znají. „*Romové o sobě vědí, že jsou Romové, a ví, kdo do té škatulky spadá, a mají o sobě přehled. V tom smyslu jsou komunita.*“ (romský poradce a vedoucí Multikulturálního centra) Podle dalšího z informátorů lze obyvatele sociálně vyloučené lokality v Husově ul. považovat za komunitu jen částečně. „*Tyto lidi něco spojuje, ale zároveň je třeba říci, že netvoří jednolitě společenství. Jednotlivý obyvatelé měly mezi sebou mnohdy různé konflikty.*“ (absolvent oboru Resocializační pedagogika, který pracoval v Darjav o. s.) Na dotaz jestli jsou sociálně vyloučení v lokalitě Husova komunitou, mi asistentka prevence kriminality odpověděla: „*Je pravda, že mezi nima ještě trochu funguje ta soudržnost. Co se týče páchaní trestné činnosti. Jen do chvíle než to ohrožuje je konkrétně.*“ Také ale dodala, že „*není pravda, že se ctí matka, že se starají o důchodce. Nemají v domovech důchodců Romy proto, že by ctily matku, ale tahají z ní dávky, důchod.*“ (asistentka prevence kriminality) Terénní pracovníce SKP-centra reagovali na stejný dotaz takto: „*ti lidi se tam znají, pomáhají si, když je to potřeba. Když se něco stane, sváděj to na sebe, jeden na druhého, v tomhle oni spolu nedržej, sváděj to.*“ (terénní pracovníce SKP-centra, o.p.s. č. 1) Podle druhé pracovníce nejde o komunitu i vzhledem k počtu lidí: „*v čem ne? Už tam není tolik lidí, co tam bejvávalo. Ta*

¹⁶ Úroveň hygieny tím rozhodně nemyslela. Druhé dítě zřejmě bylo olašské.

¹⁷ Všichni máme jakási kritéria či hranice, podle kterých posuzujeme osoby okolo, rozhodujeme, s kým se budeme bavit a nezáleží na tom, jestli tomu zrovna v případě obyvatel romského původu říkáme rituální čistota.

Husovka je pořád vnímána jako komunita.“ (terénní pracovnice SKP-centra, o.p.s. č. 2) Kolegyně ji ovšem opravila: *„spíš jako ghetto.*“ (terénní pracovnice SKP-centra, o.p.s. č. 1) Je tady vidět, že každý se na situaci dívá jiným úhlem pohledu, skrze jiné kategorie. Po reakci *„mě přijde, že už ty komunity nejsou, co to bývalo,*“ (terénní pracovnice SKP-centra, o.p.s. č. 1) jsem se pracovnic zeptala, co si pod pojmem komunita představují. *„Skupina lidí, který maj stejný nějaký znaky. A teď záleží jak velká skupina. Možná někde je oficiálně stanovený nějaký číslo, to nevim.*“ (terénní pracovnice SKP-centra, o.p.s. č. 2) Kolegyně ihned dodala *„komunita, že jsou prostě spolu.*“ (terénní pracovnice SKP-centra, o.p.s. č. 1) Jak vidno, používání výrazu komunita nese jistě svá rizika a v případě sociálně vyloučených, z nichž ne všichni jsou Romové, vyvolává špatný dojem, protože je často vnímán v lidovém, laickém významu jako něčeho veskrze pozitivního až romantického.

„Peck je přesvědčen, že téměř každá skupina lidí se může zformovat v pravou komunitu, když lidé vědí, co dělají a kam směřují.“ (HARTL, 1997, s. 30) Podle GARDNERA je komunita důležitá, protože poskytuje jedinci vzor. (1999, s. 18) Cílem komunitní práce je tedy pomoci komunitu do jisté míry vytvořit. GARDNER upozorňuje, že *„jen zdravá může předávat promyšlený systém hodnot. Je-li komunita chaotická a degenerovaná, lze z ní ještě čerpat, ale nedá se na ní stavět.*“ (1999, s. 18) Ovšem to, že nějaká skupina osob vytvoří komunitu, ještě neznámá, že členové komunity musí se vším 100% souhlasit a mít mezi sebou neustále pozitivní vztahy. *„Konflikt zájmů v rámci sdílených hodnot a společného směřování je nedílnou součástí svobodné společnosti.*“ (GARDNER, 1999, s. 17) Co se dále týče vztahů v lokalitě a jejím bezprostředním okolí, tak se situace podle informátorů zlepšila. *„Zlepšilo se to tady. Teď už žádný problémy nejsou, oni spousta lidí problémových odešlo.*“ (obyvatelka lokality č. 1) *„Nejdřív tady byly konflikty, nejdřív tady byli lidi, co se rádi hádají a ty jsou odstěhovaný někde. Vlastně ty lidi konfliktní neplatili, odstěhovali se, šly do vězení. Už tady jsou ti lidi bezproblémový, který platí nájem, takže je to tady jako klidný.*“¹⁸(obyvatelka lokality č. 2) *„Mezi sebou mají problémy, ale takovýho rázu, jako pro nás většinou část zbytečný, malicherný. Pohádají se a druhý den spolu zas začnou mluvit.*“ (asistentka prevence kriminality) Asistentka prevence kriminality se mi také pochlubila, že lidé z domu v okolí si chválili, že od doby, co tam pracuje, není žádný problém. Zároveň však, ale uznává, že vliv má i úbytek lidí v lokalitě. Já sama jsem během své praxe ani jeden konflikt neviděla, popř. neslyšela, ale je fakt, že jsem se po lokalitě pohybovala v odpoledních hodinách, večer už situace mohla být jiná. Co se týče možné spolupráce obyvatel, asistentka prevence kriminality je toho názoru, že

---

¹⁸ Zajímavé je, že si dobré vztahy asociuje s (ne)placením nájemného. Můžeme vidět, kam až vede diskurz o „neplatičích“ a „nepřízpůsobivých“.

by se asi nedali dohromady všichni, ale na druhou stranu nějaké velké překážky by tu nebyly. Vzhledem k výše uvedenému tvrzení pracovnice SKP-centra, že si lidé v lokalitě pomáhají a tomu, že Darjav o. s. byl schopen zapojit větší počet lidí do společných projektů, lze usuzovat, že s pomocí (komunitního) pracovníka by byli lidé v lokalitě schopni pracovat na společných projektech.

3.2. Etnizace situace sociálně vyloučených

Velkým problémem koncepcí a opatření týkajících se Romů a/nebo sociálně vyloučených je, že zde dochází k míchání sociálních, ekonomických a etnických specifik. A pokud se v souvislosti s řešením špatné socioekonomické situace začne mluvit o etnicitě a národnostních menšinách celé to „vede k tomu, že mezi otázky sociální a ekonomické povahy se začnou plést taková témata, jako je identita Romů, jejich jazyk, tradice, nebo národní emancipace.“ (MORAVEC, 2006, s. 51)¹⁹ Jak MORAVEC dodává „nejchudší Romové si politiky romské identity většinou nevšímají, protože neodpovídá jejich reálným potřebám.“ (2006, s. 52) KRIŠTOF dokonce tvrdí, že „současné integrační programy, kombinující finanční podporu kulturních (...) činností, které lze směle označit za státem dotovanou produkci folklóru, a programy sociální pomoci, hýčkáající vizi ‚Romové pomáhají Romům‘, mají tímto spíše za následek stav spějící k systému ‚trvale udržitelnému vyloučení‘, neboť vytvářejí placenou (...) vrstvu pomáhajících profesí či úřednického koordinování a poradenství, jehož hlavní kvalifikací je přináležení k etnicitě cílové skupiny.“ (2006, s. 166)

V devadesátých letech začaly v České republice vznikat pokusy vytvářet a poskytovat specifické sociální a jiné služby²⁰ pro osoby „romské etnicity“. Toto rozhodnutí ovlivňuje jak politiku státu, tak i úroveň služeb poskytovaných sociálně vyloučeným i práci s klientem. V souvislosti s tím existoval předpoklad, že by tyto činnosti měl vykonávat někdo romského původu (protože oni budou rozumět svým klientům). „Tak se sociálními pracovníky stávají lidé bez potřebných kompetencí, protože namísto podle svých schopností a dovedností jsou vybíráni podle (nejasně definované, a tudíž i nejasně určované) etnicity.“ (MORAVEC, 2005, s. 82-83)²¹ Vzniklo mnoho „romských“ a proromských nevládních organizací, které často „realizují rozličně zaměřené ‚komunitní‘ projekty, jejichž cílovou skupinou jsou ‚Romové‘.“ (HIRT, 2004, s. 89) Podle HIRTA jde o problém, protože se takovýmto jednáním může posilovat

¹⁹ „Směšuje problém krajní chudoby jedné části Romů s poptávkou po pozitivní sebeidentifikaci jiné části Romů.“ (MORAVEC, 2005, s. 88)

²⁰ Romští poradci, romští pedagogičtí asistenti, romští terénní pracovníci apod.

²¹ Negativa takového postupu uvádí na příkladu programu TSP organizace Člověk v tísni (MORAVEC, 2004)

symbolickou segregaci a navíc je zde „*etnické stigma, jímž je kategorie „Rom“ obtěžkána.*“ (2004, s. 89)²² Sociálně vyloučení, kteří jsou shodou okolností Romové (nebo jsou za ně považováni) jsou tak zavíráni „*do imaginární ‚zlaté klece‘ komunity, kde (je) čeká nadvláda etnokratů a povinná asimilace do cizorodé etnické kultury vyprodukované etnosofy*“²³.“ (HIRT, 2004, s. 91). Moravec tyto snahy nazývá „ROMOSVOD“ a dodává, že „*struktura zvláštních přístupů, politik a kapacit pro ‚Romy‘, ROMOSVOD, prochází celým pojednávaným problémem, od přístupu úředníků k jednotlivým lidem přes politiku obcí a krajů až k dosavadní centrální státní politice.*“ (MORAVEC, 2006, s. 48) Zásadní je fakt, že „*etnizující pojetí nutí vnímat Romy v České republice jako jednolitou skupinu a problém sociálního vyloučení a chudnutí části romské populace jako problém soužití dvou skupin. Romové v České republice žádnou takovou jednolitou skupinou, ‚komunitou‘ nejsou, jako jí nejsou ‚etničtí Češi‘, žijící v České republice.*“ (MORAVEC, 2006, s. 45) Používání adjektiva „romský“ v názvech různých programů a funkcí vytváří dojem, že je to něco, co se majority netýká. „*Optika etnicity způsobuje, že na občany, kteří jsou náhodou v nějakém smyslu Romové, se hledí jako na zvláštní případy, i když v jejich situaci a potřebách není zrovna nic, co by se skutečností, že jsou Romové, souviselo.*“ (MORAVEC, 2006, s. 47)

Podle Moravce hraje etnicita u sociálně vyloučených Romů tři role. Za prvé je jejich život ovlivňován tím, že je okolí za Romy považuje. „*S někým, kdo je považován za Roma, je nakládáno jako s ‚nepřizpůsobivým‘ (nepracovitým, málo snaživým a podobně), čímž se dostane do situace, kterou není schopen zvládnout, musí se na ni adaptovat a v důsledku se mezi ‚nepřizpůsobivé‘ skutečně zařadí.*“ (MORAVEC, 2006, s. 26) Za druhé „*sociálně vyloučení Romové vytvářejí a reprodukují specifickou (sub)kulturu nebo (sub)kultury, ve kterých se vyskytují určité struktury a prvky kultury slovenských Romů, kteří do české části Československa po druhé světové válce migrovali. O této (sub)kultuře se ovšem více předpokládá, než doopravdy ví, a laické předpoklady o ní, obvykle v podobě negativních předsudků, jsou zdrojem dalších omylů a startují další cykly sebenaplňujícího se prorocství.*“ (MORAVEC, 2006, s. 26) A nakonec za třetí, sociálně vyloučení Romové se za Romy považují – to ale neznamená, že se cítí být členy „romského národa“ nebo „romské komunity“. „*Vědomí*

---

²² „Ačkoli idea etnicity sociálně vyloučeným enklávám (zatím) neposkytuje vnitřní integrační princip, dodává jejich (často voleným) stvořitelům jednoduchý nástroj stigmatizace, neboť etnické stigma je často jedinou kvalifikací pro odsun osob do situace sociálního a prostorového vyloučení.“ (HIRT, 2004, s. 83)

²³ „Vedle obvyklých aktivit etnokratů, jímž z ustavení etnické komunity či skupiny plyne příležitost získání symbolického, politického či ekonomického kapitálu, se totiž na produkci tohoto politického projektu podílejí i představitelé různých akademických oborů, kteří učinili ohniskem svého zájmu ‚Romy‘ nebo jiné ‚etnické minority‘, čili etnosofové, kteří etnokratům poskytují quazi-empirický substrát jejich politických snah. Etnosofy tedy míníme takové myslitele, kteří do své badání odvíjí od představy apriorní existence etnických skupin a na ně vázaných substanciálních kultur.“ (HIRT, 2004, s. 88)

rozdělení světa na Romy a ty, kteří Romy nejsou, hraje v seberozumění sociálního vyloučení a jejich rozumění světu svou roli.“ (MORAVEC, 2006, s. 26) Toto „seberozumění“ ovlivňuje i již zmíněný fakt, že jsou za Romy považováni okolím.

Autoři se shodují, že *„se vyplatí na post sociálního pracovníka obsazovat lidi s co největšími praktickými dovednostmi, s co nejlepšími osobnostními předpoklady pro výkon profese pomáhajícího pracovníka, s co nejlepším teoretickým zázemím a s co největšími předchozími zkušenostmi v oboru.*“ (MORAVEC, 2004, s. 162) Dále je potřeba individuálního přístupu k jednotlivým klientům. *„Úspěšné sociální služby, které dovedou poskytnout pomoc sociálně znevýhodněným nebo ohroženým Romům, nejsou nutně ty, které jsou vytvořeny pro Romy nýbrž ty, které dokáží poskytnout specifickou pomoc s daným souborem starostí všem sociálně vyloučeným a ohroženým s ohledem na jejich individuální situaci, v níž něco jako kultura, sebeidentifikace nebo fyzický vzhled mohou, ale nemusí hrát roli.*“ (MORAVEC, 2006, s. 46) RADOSTNÝ upozorňuje, že *„je třeba si uvědomit, že pro sociální vyloučení není tím nejpodstatnějším faktorem etnická odlišnost, ale jinakost jako taková.*“ (2005, s. 72) Sociální vyloučení tedy *„hrozí těm skupinám, které se svými charakteristickými rysy výrazným způsobem odlišují od majoritním obyvatelstvem sdílené představy o tom, co a zejména kdo je ‚normální‘“.* (RADOSTNÝ, 2005, s. 72) Nejedná se zde primárně o problém etnické skupiny, ale *„o problém přístupu části občanů k bydlení, zaměstnání a službám, nebo o problém soužití mezi jednotlivými domácnostmi.*“ (MORAVEC, 2005, s. 83) *„Od lokálního pojetí problému a tedy i jeho řešení ale odvádí pozornost etnizující chápání věci.*“ (MORAVEC, 2005, s. 87) Sri Kumar Vishwanathan se na situaci dívá z jiného úhlu. Upozorňuje, že *„sociální práce směřuje k zachování statu quo. Romové jsou nízko, bez hlasu a zastupování, a Neromové jsou vysoko.*“ (cit. dle BALÁŽE, 2011, s. 37) Romové jsou podle něj pouze objekty rozhodování. Vishwanathan dokonce označuje Agenturu pro sociální začleňování za neúspěšnou, neboť jde o *„zabetonování současného mocenského stavu, který neumožňuje emancipaci Romů.*“ (cit. dle BALÁŽE, 2011, s. 37) Je si ale vědom hendikepu v podobě nízkého vzdělání Romů. *„Vím, že kompetentních Romů je opravdu málo, ale vím, že se rychle učí.*“ (Vishwanathan cit. dle BALÁŽE, 2011, s. 37) Při tom, ale nijak nemá potřebu zdůrazňovat etnickou stránku věci. Jde mu především o to, aby se naučili sami konat a rozhodovat.

I v Pardubicích byla tato otázka vznesena, konkrétně se vznikem terénní sociální práce. *„V souvislosti s terénní prací se často diskutuje o tom, zda by měl být terénní pracovník Rom, nebo nerom. Takováto diskuze je však neopodstatněná, důležitým kritériem by totiž měla být kvalita odváděné práce, nikoliv etnický původ.*“ (...) *Nutno však poznamenat, že terénní pracovníci z řad Romů, kteří v minulosti působili v Pardubicích, se de facto neosvědčili.*

Většinou se nedokázali vyrovnat s vysokým tlakem okolí a také s komplikovanými rodovými vazbami, jež jim stěžovaly práci. Na základě pardubické zkušenosti však nelze paušalizovat – v jiných koutech republiky romští ‚teréňáci‘ bez problému fungují, což dokresluje nevhodnost volby tehdejších romských terénních pracovníků v Pardubicích. Není totiž příliš moudré trvat na tom, aby byl terénní pracovník Rom, pokud se nikdo kvalifikovaný a schopný v dané komunitě nenachází.“ (FLOSMAN, 2008, s. 8) Zároveň je, ale dobré mít na paměti, že „ačkoli se v poslední době správně razí trend, že by se při řešení romské problematiky nemělo ‚etnizovat‘, nesmí se zároveň zapomínat (obzvláště při výkonu terénní práce) na skutečnost, že někteří Romové dosud vycházejí ze svých tradičních zvyků a hodnot, a podle toho k nim také přistupovat.“ (FLOSMAN, 2008, s. 10) V Pardubicích je situace, co se týče etnizace nejednoznačná. Jak je výše uvedeno, k etnizaci, co se týče volby terénních pracovníků, zde nedochází a Romské středisko bylo před pár lety přesunuto a změněno na Multikulturální centrum. Zároveň však Magistrát zaměstnává romského poradce. Také při Magistrátu města Pardubic dlouhá léta fungovala Komise pro řešení romské problematiky²⁴, která byla poté přejmenována na Komisi pro záležitosti menšin. Nyní funguje na úrovni kraje Komise Rady Pardubického kraje pro integraci romské komunity a dalších etnických skupin, což je podle mě krok zpět, minimálně ze sémantického hlediska. Název implikuje, že Romové jsou automaticky komunita, zatímco další etnika tvoří pouze nějaké skupiny. Etnizace se ovšem nevyhnula ani sdružení Darjav o. s. „Vždycky prosazovala (ředitelka Darjav o.s. – pozn. autorky), že ty zaměstnanci jsou Romky, Romové. To byla její politika.“ (romský poradce a vedoucí Multikulturálního centra) Zároveň však dodal poradce vlastní názor: „Byly tam i ženy, o kterých si nemyslím, že by byly kvalifikovaný pro práci s dětmi.“ Na jednu stranu vidím, že zde byla snah dát tamním sociálně vyloučeným Romům práci, ale na druhou stranu to zřejmě bylo na úkor kvality.

---

²⁴ Viz. ONDRUCHOVÁ, 2000, s. 30

4. Chudoba

Stejně jako mnoho pojmů v sociálních vědách, i chudoba má mnoho definic. Žádná definice či koncepce chudoby, která by byla všeobecně přijímána, neexistuje, na čemž se mnozí autoři shodují. Například MAREŠ (1999, s. 109) tvrdí, že „*neexistuje ‚správná‘ či ‚vědecká‘ definice chudoby, o níž by se dosáhlo obecného konsenzu, stejně jako neexistuje jediný obecně přijatý způsob jejího měření.*“ Také v Slovníku sociální práce nalezneme tvrzení, že žádná obecně přijímaná koncepce chudoby není a kritéria chudoby jsou závislá na tradici a aktuální koncepci sociální spravedlnosti. (MATOUŠEK, 2008, s. 75) Stejně jako je možné různě definovat chudobu i způsoby jejího „měření“ se liší. V současnosti „*nejrozšířenějším způsobem měření chudoby je hranice vyjadřující minimální výši příjmu, která je zapotřebí k uspokojení základních životních potřeb, tedy k zajištění potravy a obydlí*“²⁵ a „*v praxi se hranice určuje tak, že se pro danou zemi na základě průzkumu domácností stanoví průměrné množství peněz, které je potřeba ke koupi denního kalorického minima. K nim se přičtou minimální částky, které průměrná rodina vynaloží na obydlí a další potřeby, jako je ošacení*“.²⁶ Ve Slovníku sociální práce se píše, že v minulosti byly běžně užívanými objektivními měřítky chudoby úroveň příjmů a úroveň spotřeby, ale nyní nová komplexní měřítka vyjadřují dohodnuté standardy minimálních potřeb k přežití. Podle této definice nejširší pojetí chudoby, které je nyní prosazováno některými mezinárodními organizacemi, zahrnuje i dostupnost služeb a výživu, za zdroj chudoby je považována nezaměstnanost, nízký příjem, nízké vlastněné bohatství a vzdělání. (MATOUŠEK, 2008, s. 75) Chudoba je chápána jako důsledek nerovného přístupu k rozdělovanému bohatství společnosti a výsledek nerovnosti při distribuci bohatství vytvářeného tržní ekonomikou. (KOTÝNKOVÁ, 2000, s. 94)

Většinou je chudoba rozlišována na absolutní a relativní (a)nebo objektivní a subjektivní. Objektivní chudobou se rozumí taková hranice chudoby, která je určena odborníky, zatímco subjektivní hranice se řídí konkrétními osobami, jak sami svůj stav pocítují. Lidé se tedy mohou považovat za chudé, i když existují lidé, kteří jsou na tom hůře. Absolutní hranice je platná pro všechny země. „Za celosvětovou hranici extrémní chudoby (čili absolutní, pozn. aut.) označila Světová banka v roce 1990 příjem dosahující pouze jednoho amerického dolaru na den v paritě kupní síly, zvýšeného v roce 2008 na \$1,25.“²⁷ V Česku o absolutní chudobě

---

²⁵ Chudoba. In: *Rozvojovka.cz* [online]. 2008, 2012 [cit. 2013-11-06]. Dostupné z: <http://www.rozvojovka.cz/chudoba>

²⁶ Chudoba. In: *Rozvojovka.cz* [online]. 2008, 2012 [cit. 2013-11-06]. Dostupné z: <http://www.rozvojovka.cz/chudoba>

²⁷ Chudoba. In: *Rozvojovka.cz* [online]. 2008, 2012 [cit. 2013-11-06]. Dostupné z: <http://www.rozvojovka.cz/chudoba>

v porovnání s ostatními státy rozhodně mluvit nelze. Pokud tedy mluvím o chudobě v České republice ve srovnání s jinými státy, jde o chudobu relativní. Relativní chudoba bere v potaz podmínky v konkrétním státě, Česká republika má tedy jinou hranici chudoby než například africké státy. Objektivní hranice chudoby je v České republice stanovena životním a existenčním minimem (zákon č.110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu) a zákonem č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi. Životní minimum je definováno jako „*minimální společensky uznaná hranice peněžních příjmů k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb.*“²⁸ Osoba nacházející se pod životním minimem je považována z objektivního hlediska za chudou. Existenční minimum definuje situaci, kdy už jde o holé přežití člověka, ne jen o pokrytí všech základních potřeb. Jde o „*minimální hranici peněžních příjmů, která se považuje za nezbytnou k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb na úrovni umožňující přežití.*“²⁹ V České republice se pojmu chudoba oficiálně příliš nepoužívá, místo toho v oficiálních dokumentech narážíme vedle pojmů životní a existenční minimum také na pojem hmotná nouze. Osoba v hmotné nouzi, je osoba, která „*nemá dostatečné příjmy a její celkové sociální a majetkové poměry neumožňují uspokojení základních životních potřeb na úrovni ještě přijatelné pro společnost. Současně si tyto příjmy nemůže z objektivních důvodů zvýšit (uplatněním nároků a pohledávek, prodejem nebo využitím majetku) a vyřešit tak svoji nelehkou situaci vlastním přičiněním.*“³⁰ Pojem dále vymezuje, že „*v hmotné nouzi není osoba, která:*

- *prokazatelně neprojevuje snahu zvýšit si příjem vlastním přičiněním,*
- *není v pracovním nebo obdobném vztahu, nevykonává samostatnou výdělečnou činnost a není vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání,*
- *je vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání a bez vážných důvodů odmítla vykonávat krátkodobé zaměstnání nebo účastnit se v cíleném programu k řešení zaměstnání,*
- *nevznikl nárok na nemocenské nebo jí náleží ve snížené výši, a to z důvodu, že si přivodila pracovní neschopnost úmyslně,*
- *je osobou samostatně výdělečně činnou a její příjem po odečtení přiměřených nákladů na bydlení nedosahuje částky živobytí proto, že se nepřihlásila k nemocenskému pojištění,*

---

²⁸ Životní a existenční minimum. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. [2011], 4.1.2013 [cit. 2013-12-19]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/11852>

²⁹ Životní a existenční minimum. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. [2011], 4.1.2013 [cit. 2013-12-19]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/11852>

³⁰ Pomoc v hmotné nouzi. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. [2011] [cit. 2013-12-02]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5>

- *za neplnění povinností zákonného zástupce dítěte spojených s řádným plněním povinné školní docházky byla uložena sankce,*
- *nastoupila výkon zabezpečovací detence nebo trestu odnětí svobody nebo byla vzata do vazby.*“³¹

K těmto pojmům se v našem státě vážou příslušné dávky státní sociální podpory a sociální pomoci.³² Výše různých dávek sociální pomoci či podpory v souvislosti s chudými také vytváří v mnoha zemích, včetně České republiky, debatu zda vytváří závislost na podpoře, místo aby pouze pomáhaly překlenout obtížné období (kritika sociální státu). Dle kritiků „*příjemci sociálních dávek se údajně stávají závislími právě na těch programech, které by jim měly umožnit nezávislou a smysluplnou existenci*“ (GIDDENS, 1999, s. 281) a „*namísto aktivního přístupu k životu se jejich příjemci uchylují k rezignaci a pasivitě, k očekávání trvale natažené pomocné ruky státu.*“ (GIDDENS, 1999, s. 281) K takové argumentaci se uchylují především zastánci liberalismu popřípadě i odpůrci různých etnických menšin či jiných sociálních skupin vyznačujícími se častějším pobíráním sociálních dávek. V našem státě jsou terčem takové kritiky ve veřejném diskurzu hlavně Romové. Faktem ale je, že sociální dávky situaci chudých nevyřeší. Jsou konstruovány jako dávky pro překlenutí dočasného stavu nouze, ne aby na nich mohli lidé komfortně dlouhodobě žít. Přesto jsou některé skupiny obyvatel, zvláště v osoby žijící v sociálně vyloučených lokalitách odkázány převážně právě na tyto příjmy. V našem státě je navíc pobírání dávek bráno jako stigma (na rozdíl například od zemí aplikujících sociálně demokratický model sociálního státu) a někteří ze strachu, že budou stigmatizováni o dávky ani nezažádají, čímž mohou svou situaci ještě více zhoršit (latentní chudoba).

Koncept chudoby například stále převládá v anglosaských zemích (tradice liberalismu). V ČR inklinujeme spíše ke konceptu sociální exkluze. Tento koncept je podle některých autorů „*lépe než koncept chudoby zasazen v kontextu širších pojetí společnosti a jejich profilových procesů, jako jsou integrace, participace, solidarita.*“ (MAREŠ, 2000, s. 290) Tyto dva koncepty se ale vzájemně nevylučují. „*Chudoba se sociální exkluzí nepochybně úzce souvisí jakožto vyloučení ze standardu života a životních šancí, konzumních aspirací, ze zdravotní péče a vzdělání. Ničí lidské schopnosti a životní šance a je doprovázena demoralizací, beznadějí, apatií a zoufalstvím.*“ (MAREŠ, 2000, s. 289) Mareš dále tvrdí, že „*přechod od chudoby k vyloučení je snazší tam, kde je chudoba koncentrována a kde roztržka mezi životními*

³¹ Pomoc v hmotné nouzi. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. [2011] [cit. 2013-12-02]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5>

³² Viz. Seznam příloh

zkušenostmi chudých a těch ostatních nabývá extrémních rozměrů.“ (MAREŠ, 2000, s. 289-290) Koncept sociální exkluze se stal stěžejním jak v sociální práci a politických a sociálních opatřeních, tak i v médiích. Pojem chudoba ale z mediálního diskurzu nevytlačil, naopak se znovu vynořuje v souvislosti s relativní chudobou stále širších vrstev lidí (tzv. pracující chudí a chudí důchodci). Nyní již *„postavení na trhu práce a ne-zaměstnanost, dokonce ani kumulovaná ne-zaměstnanost nehraje tedy až tak významnou roli pro výši příjmů příjmově znevýhodněných.*“ (SIROVÁTKA a MAREŠ, 2006, s. 639)

4.1. Vznik chudoby

Když se zeptáme lidí, proč je někdo chudý, obvykle se nám dostane tři základních typů odpovědi obviňující člověka, společnost nebo odkazující na všeobecně špatnou situaci. První typ můžeme charakterizovat výroky odkazujícími na lenost nebo nedostatek snahy a vůle pracovat či sehnat si práci. Druhý typ odkazuje na nespravedlnost ve společnosti, daň za pokrok společnosti či odsuzování kroků konkrétních vlád. Třetí typ odkazuje na důsledek situace a vliv konkrétní situace na chování člověka (např. smůla, osud, špatné časy). Vymezení příčin vzniku chudoby je vždy ideologicky podmíněno. V souvislosti s tím v každé společnosti existuje v závislosti na konkrétní ideologii konsenzus o tom, jaké jsou příčiny chudoby. Chudoba se také často spojuje s nerovnostmi ve společnosti (hierarchizace společnosti, různé společenské třídy a statusy). *„Rovnost či nerovnost mohou být sdíleny na základě připsaného, ale dnes častěji získaného statusu.*“ (MAREŠ, 1999, s. 23) A *„chudobu lze chápat jako výraz extrémní nerovnosti, respektive jako distanci určité části populace nejen od bohatých, ale i od celého zbytku populace.*“ (MAREŠ, 1999, s. 39) V souvislosti s urbanizací, globalizací, zvýšenou sociální i prostorovou mobilitou a s vyvázáním části populace z vlivu církve a přímého vlivu třídních vazeb, úpadku tradičních sociálních sítí se osud člověka značně individualizoval. *„Nikoli třída, sociální kategorie či skupina, ale jedinec sám se stává reprodukční jednotkou sociálního bytí.*“ (MAREŠ, 1999, s. 26)

V dnešní době rozhodujeme ve spoustě záležitostí sami za sebe a stejnou zodpovědnost máme i za rizika z našich rozhodnutí plynoucích. *„Lidé se musí „spoléhat sami na sebe, plánovat a prožívat svůj život se všemi jeho riziky, příležitostmi a rozpory bez opory širších sociálních skupin.*“ (MAREŠ, 1999, s. 26) Obzvláště v našem státě se staly instituce sociální práce a různé sociální dávky „náhražkou“ za pomoc vyplývající z rodinných, komunitních a jiných vazeb. V minulosti se o své chudé staraly obce a příslušné fary, ale s nárůstem chudoby a urbanizací již nezvládaly podporu takového množství osob. Od středověku se také vlivem

šíření kalvinismu a etiky práce začalo rozlišovat mezi chudými na ty, kteří si pomoc zaslouží (čili projevují snahu) a na ty, kteří jsou hodni odsouzení. „*Rozlišováním mezi ‚deserving‘ a ‚undeserving‘ chudobou je výsledkem přenesení morálních hledisek z vnějšku do vnitřku chudoby.*“ (MAREŠ, 1999, s. 67) Společnost tak již nebyla plně zodpovědná za péči o chudé, chudí především by měli dělat vše pro to, aby se ze své kritické situace dostali. S touto moralizací také vzrostla stigmatizace chudoby a zesílily také snahy o sociální kontrolu nad chudými. „*Přeměna pauperismu v morální kategorii poskvrnila všechny chudé a chudoba se stala synonymem neúspěchu, nedostatečnosti, a tedy i nízké hodnoty člověka.*“ (MAREŠ, 1999, s. 68-69) V dnešní době „*spíše než důsledek osobního selhání vyloučených bývá sociální vyloučení považováno za důsledek selhání jednoho nebo několika z následujících systémů:*

- *Demokratického a legislativního systému, zajišťujícího občanskou integraci,*
- *Trhu práce, který zajišťuje ekonomickou integraci,*
- *Sociálního státu, zajišťujícího sociální integraci,*
- *Rodiny a pospolitostního systému, které zajišťují osobní integraci.*“ (MAREŠ, 1999, s. 165)

Navzdory tomu se ale pojetí chudoby již nikdy moralizujícího aspektu nezbavilo. S individualizací se zodpovědnost člověka za vlastní chudobu spíše posílila. „*Je to dáno větším důrazem na získaný status, větší otevřeností společnosti individuálním i skupinovým aspiracím, šířením vzorců spotřeby, rezervovaných dříve pro privilegované, mezi široké vrstvy a rostoucími náklady na aktivity potvrzující nejen určitý status, ale i příslušnost ke společnosti vůbec.*“ (MAREŠ, 1999, s. 166) Čili pokud se člověk nesnažil dostatečně budovat si svůj společenský status, je jeho chybou, že je chudý, zřejmě neprojevil dostatečnou snahu a aktivitu. Chudoba sama o sobě se stala jakýmsi statusem ovlivňujícím život člověka a to nejen v materiální rovině. „*Deprivace v těch oblastech, jež nám indikují možnost naplnit ‚většinový způsob života‘ a do určité míry i možnost ovlivnit vlastní osud či osud dětí, je v případě příjmové znevýhodněných relativně silná a přitom ještě více diferencovaná podle postavení na trhu práce, než je tomu v případě indikátorů materiální deprivace.*“ (SIROVÁTKA a MAREŠ, 2006, s. 642)

5. Sociální exkluze

Stejně jako u mnoha pojmů i nad pojmem sociální exkluze neexistuje shoda. Tento pojem má svůj původ ve Francii, kde byli lidé žijící v chudobě na počátku druhé poloviny 20. století nazýváni „les exclus“ (vyloučení). Peláková poukazuje, že „koncept chudoby se primárně soustředí na problém redistribuce. Na druhé straně koncept sociální exkluze zahrnuje takové aspekty života vyloučených jedinců a komunit, jako je nedostatečná sociální participace a integrace absence moci.“ (ŠIMÍKOVÁ, VAŠEČKA, 2005, s. 83) Na úrovni Evropské Unie byl koncept chudoby nahrazen sociální exkluzí již v 80. letech. V 90. letech bylo pojetí sociální exkluze rozšířeno i na občanská práva, respektive jejich nerealizaci. „Za sociálně vyloučené ze společnosti jsou považováni ti, kdo z důvodů, jež jsou mimo jejich kontrolu, nemohou participovat na normálních aktivitách svých spoluobčanů (chudoba je jen jednou z bariér participace a aktivního občanství).“ (MAREŠ a SIROVÁTKA, 2008, s. 273) RABUŠIC dodává, že „upozornil (...) na zásadní otázky, jakým mechanismem drží společnost pohromadě a jakými prostředky dokáže zajistit solidaritu svých členů. Navíc nový význam sociální exkluze vedl k tomu, že debaty o nerovnostech se začaly měnit na debaty o diferencích, odlišnostech.“ (2000, s. 66-67) Ovšem tyto dva koncepty – chudoby a sociální exkluze – se navzájem nevylučují. Například MAREŠ tvrdí, že „chudoba se sociální exkluzí nepochybně úzce souvisí jakožto vyloučení ze standardu života a životních šancí, konzumních aspirací, ze zdravotní péče a vzdělání. Ničí lidské schopnosti a životní šance a je doprovázena demoralizací, beznadějí, apatií a zoufalstvím.“ (2000, s. 289) Když mluvíme o sociální exkluzi, mluvíme zároveň o procesu i stavu. Sociální exkluze je autory definována různě. Slovník sociální práce označuje termínem sociální vyloučení „komplexně podmíněnou nedostatečnou účast jednotlivce, skupiny nebo místního společenství na životě celé společnosti, resp. nedostatečný přístup ke společenským institucím zajišťujícím vzdělání, zdraví, ochranu a základní blahobyt.“ (MATOUŠEK, 2008, s. 205) Podle Rady Evropy „sociální vyloučení odráží nerovnost jednotlivců nebo celých skupin obyvatelstva při jejich participaci na životě společnosti, přičemž tato nerovnost je výsledkem nedostatku příležitostí pro všechny, kteří mají zájem participovat na životě společnosti, a plodí jejich nemožnost spolupodílet se na tomto životě, jejich izolaci a odtržení od společnosti. Sociální vyloučení je dále specifikováno jako důsledek nerovného přístupu k pěti základním zdrojům společnosti: zaměstnání, bydlení, sociální ochraně, zdravotní péči a vzdělání.“ (KOTÝNKOVÁ, 2000, s. 94) Podle MORAVCE sociální vyloučení „značí situaci, kdy člověk, rodina, domácnost, společenství nebo celá subpopulace jsou vyloučeny z určitých sociálních vztahů a interakcí a z provozu sociálních institucí, které jsou přístupné

většině společnosti.“ (2006, s. 13) Podle TOUŠKA „sociálním vyloučením (exkluzí) rozumíme proces, kdy jsou jednotlivci či celé skupiny vytěšňovány na okraj společnosti a je jim omezen nebo zamezen přístup ke zdrojům, které jsou dostupné ostatním členům společnosti.“³³ I podle RÁKOCZYOVÉ je potřeba klást důraz na účast, tedy že „sociální exkluze může být chápána jako nedostatek participace ve společenských systémech, které jsou považovány za rozhodující činitele sociální koheze.“ (2003, s. 70) Podle MAREŠE je důležitý fakt, že na rozdíl od chudoby „mechanismy vyloučení jsou i psychologické, jde o útok na integritu osobnosti vylučovaných jedinců“. (2000, s. 287) Někteří další autoři mluví v souvislosti s vyloučenými také o kultuře chudoby, underclass (podtřídě), kultuře segregace nebo kultuře sociální izolace. RABUŠIC tvrdí, že „používání ‚sociální exkluze‘ jako analytického rámce chápou mnozí odborníci jako nešťastný počín, neboť z přísně analytického hlediska je to pojem vágní, s mnoha různě vnímanými významy – mnozí dokonce říkají, že je to pouhý eufemismus pro chudobu, který byl do sociálněvědního žargonu vnesen pouze z toho důvodu, že to je termín politicky správný (politically correct).“ (2000, s. 65) Naopak Byrne upozorňuje, že „v diskuzích o chudých v ‚postindustriální‘ společnosti nahradil pejorativní americký import ‚podtřída‘ (underclass). ‚Exkluze‘ je něco, co dělají jedni druhým. Ústřední myšlenkou populární verze argumentů o ‚podtřídě‘ je to, že si za mizerné podmínky chudí mohou sami. Političtí teoretikové sociální exkluze připouštějí, že tyto špatné podmínky mohou být následkem ekonomické transformace; je to chyba ‚společnosti‘ jako celku.“ (cit. dle RABUŠICE, 2000, s. 65)

Sociální vyloučení „vyjadřuje marginalizaci a stigmatizaci některých sociálních skupin veřejností (to je většinovou společností), avšak ne v rovině skutečného a aktivního vylučování, nýbrž vylučování verbálního, to je skrze vyjadřování různé míry odmítání a odporu.“ (RABUŠIC, 2000, s. 67) S tím také úzce souvisí termín sebenaplňující se proroctví. Definice podle R. K. Mertona zní: „Jestliže lidé definují situace jako reálné, jsou tyto reálné ve svých důsledcích.“ (ŠIMÍKOVÁ, VAŠEČKA, 2005, s. 15) Toto ‚proroctví‘ negativně ovlivňuje každodenní život sociálně vyloučených ve všech oblastech. Důležitým prvkem je narušení vztahů ať vně nebo i uvnitř vyloučené lokality. „Rozpad vnitřních vazeb můžeme chápat jako prohloubení míry sociálního vyloučení, selhání integrace v rámci komunity. Ztráta solidarity uvnitř komunity představuje ztrátu neformálních podpůrných vazeb, jejichž prostřednictvím mohou jedinci do určité míry kompenzovat dopady vyloučení komunity z většinové společnosti.“ (RÁKOCZYOVÁ, 2003, s. 74) Člověk je tvor společenský a tudíž izolace různých skupin obyvatel, rozpad vazeb mezi lidmi a omezení komunikace uvnitř i vně skupiny ohrožuje

---

³³ TOUŠEK, Ladislav. Sociální vyloučení a prostorová segregace. *AntropoWebzin* [online]. 2007, 2-3 [cit. 2013-09-16]. Dostupné z: <http://antropologie.zcu.cz/socialni-vyloucení-a-prostorova-segregace>

společenskou kohezi, vytváří riziko nárůstu konfliktů a extremismu. „*Proces a stav sociální exkluze útočí na hodnoty, jež jsou pro naši civilizaci klíčové.*“ (MAREŠ, 2008, s. 12) Součástí stigmatizace vyloučených jedinců je i fakt, na který upozorňuje MAREŠ, že často přetrvává mínění, že „*vyloučení je jen důsledkem jednání vyloučených jedinců či kolektivit, jejich morálního selhání, nepředvídatelnosti a lenosti. Proto je také řešení sociálního vyloučení hledáno spíše na straně nebo na úkor vylučovaných subjektů (...) než v ovlivňování strukturálního kontextu a podmínek jejich života.*“ (2008, s. 13) S tím souhlasí i RŮŽIČKA, který tvrdí, že „*na rovině veřejného i politického diskurzu může být exkluze z trhu práce chápána a často tomu tak je – jako důsledek individuálních selhání nebo nedostatečně rozvinutých kompetencí, exkludovaných aktérů.*“ (2011, s. 289) Výhodou konceptu sociálního vyloučení tak je, že „*tento koncept odmítá stanovisko, že problémy musí být primárně zapříčiněny vlastnostmi klienta, a poukazuje také na strukturální aspekty problémové situace*“ (ŠIMÍKOVÁ a NAVRÁTIL, 2003, s. 80)

Pro sociální vyloučení je charakteristické, že ho způsobuje mnoho příčin. Dále je lze rozdělit na vnější (společenské podmínky, vliv státu, ekonomika, atd.) a vnitřní (to o čem rozhoduje jedinec pod vlivem vnějších příčin). „Dle různých autorů lze analyticky rozlišit následující dimenze (či mechanismy), ve kterých se sociální vyloučení projevuje: (1) ekonomické, (2) kulturní a sociální, (3) symbolické, (4) politické a (5) prostorové vyloučení.“

³⁴ Podle RABUŠICE „*tento termín také indikuje, že takový proces má multidimenzionální povahu s ekonomickými, sociálními a politickými aspekty a že dává do souvislosti chudobu s nezaměstnaností, sociální integrací a – občanstvím.*“ (2000, s. 66) Někteří autoři (např. Navrátil) odkazují k rozdělení (podle T. Parsonse) na čtyři základní systémy, ve kterých člověk může participovat, jde o: demokratický a právní systém (občanská integrace), pracovní trh (ekonomická integrace), sociální stát (sociální integrace), rodinný a komunitní systém (interpersonální integrace). „*Sociální vyloučení může být chápáno jako bariéra, která znemožňuje participovat v některém z nich. V každé z těchto oblastí může být jednotlivec či skupina jednotlivců postižena vyloučením.*“ (NAVRÁTIL, 2003, s. 33) Nejhůře jsou na tom tedy ti, kteří nemají rovný přístup ani k jednomu ze systémů. Podle Mareše jsou dimenze nejčastěji rozlišovány na:

- a) ekonomické vyloučení, které je zdrojem chudoby a vyloučení ze životního standardu obvyklého ve společnosti či dané kolektivitě

---

³⁴ TOUŠEK, Ladislav. Sociální vyloučení a prostorová segregace. *AntropoWebzin* [online]. 2007, 2-3 [cit. 2013-09-16]. Dostupné z: <http://antropologie.zcu.cz/socialni-vyloucení-a-prostorova-segregace>

- b) sociální vyloučení (v užším smyslu) brání sdílet určité sociální statusy a participovat na určitých sociálních institucích
- c) politické vyloučení je upřením občanských, politických, ale i základních lidských práv
- d) kulturní vyloučení je odepření práva participovat na kultuře společnosti – sdílet její kulturní kapitál, vzdělanost, hodnoty
- e) vyloučení z bezpečí a vystavení vyšším rizikům ve smyslu environmentálních rizik
- f) vyloučení z mobility ve fyzickém prostoru
- g) vyloučení symbolické, spojené se stigmatizací jedinců a sociálních skupin vnímaných jako odlišných a jejich vyčleňování z hlavního proudu společnosti (ŠIMÍKOVÁ, VAŠEČKA, 2005, s. 13)

GABAL a VÍŠEK vymezují „ohrožení sociálním vyloučením (...)“ čtyřmi faktory.

- Odmítnutím majoritní společnosti integrovat určité jednotlivce nebo kolektivity na základě jejich kultury, náboženství nebo jiné odlišnosti.
- Odmítnutí určitého jednotlivce nebo kolektivity integrovat se a jejich tendence vytvářet separaci a uzavřené, sociálně, kulturně (...) vymezené enklávy.
- Osobní charakteristiky vylučovaných osob, jako je nízká úroveň jejich kapitálu.
- Strukturálními faktory (...) bránícími integrovat se.“ (2010, s. 11)

Tato multidimenzionalita stěžuje jakékoli snahy o nápravu, neboť vyžaduje provázaná a komplexní opatření. V souvislosti s tím Šimíková mluví „o bludném kruhu sociálního vylučování. Jde o to, že nejde o stav, který se v určitém okamžiku stabilizuje, ale o proces, který se může zmírňovat, anebo také prohlubovat.“ (ŠIMÍKOVÁ, VAŠEČKA, 2005, s. 134) Tedy, že podle Šimíkové „vyloučení v jedné oblasti života často vede k vylučování v dalších oblastech a vyloučení v jednotlivých oblastech je většinou vzájemně provázáno a vytváří začarovaný kruh, z něhož se obtížně uniká.“ (NAVRÁTIL, 2003, s. 60)

Levitas rozlišuje tři základní diskurzy sociálního vyloučení a to, redistributivní, který vnímá vyloučení jako důsledek chudoby a mělo by se odstraňovat především pomocí dávek sociálního zabezpečení, dále integrativní, kde je za základní příčinu považována dlouhodobá či periodicky se opakující nezaměstnanost a k jejímu odstranění je potřeba překonat sociální izolaci a onu nezaměstnanost a nakonec moralizující diskurz, podle kterého je vyloučení způsobeno patologiemi či morálními a kulturními charakteristikami jedince (či kolektivity). V tomto případě je jako řešení navrhována resocializace. (cit. dle MAREŠE, 2008, s. 12-13) Z tohoto pohledu v České republice můžeme vidět prvky všech tří diskurzů, ačkoli o dávkách sociálního zabezpečení, jejich výši a kritériích pro zisk se neustále diskutuje – a to právě často

v souvislosti s obyvateli sociálně vyloučených lokalit a způsobem řešení jejich situace. HORÁKOVÁ a RÁKOCZYOVÁ dokonce uvádí, že „sociální dávky, které mají také potenciál zmírňovat riziko chudoby, jsou některými respondenty považovány naopak za mechanismus sociálního vyloučení; jejich význam je oceňován spíše v případech extrémní chudoby, kdy je ohroženo uspokojování základních potřeb.“ (2008, s. 74)

I skupiny nejvíce ohrožené sociálním vyloučením jsou autory definovány různě. Podle NAVRÁTILA „mezi skupiny, které se považují za ohrožené sociálním vyloučením, patří zvláště osamělí rodiče, mladí manželé s dětmi, dlouhodobě nemocní a zdravotně postižení, lidé v penzi a svébytnou kategorii tvoří etnické a další menšinové skupiny.“ (2003, s. 15) Mingione vymezil čtyři základní skupiny v Evropě ohrožené exkluzí (1) migranty, minority a žadatele o azyl vystavené rasismu a diskriminaci, (2) izolované jedince, zejména nekvalifikované osoby (jmenovitě mladé), dlouhodobě nezaměstnané a nezaměstnatelné, (3) osamělé matky či otce se závislými dětmi a (4) rodiny se závislými členy, bez výdělku nebo s nízkým příjmem. (MAREŠ, 2008, s. 14) MAREŠ ovšem upozorňuje, že „určení obětí sociální exkluze může být dvojsečné, neboť na jedné straně (takto určeným) jedincům, domácnostem či kolektivitám otevírá přístup (oprávnění) k určitému zaopatření, na druhé straně je stigmatizuje.“ (2008, s. 14) Dodávám, že v souvislosti s obyvateli sociálně vyloučených lokalit tento fakt ovlivňuje i nevoli majority v případě jakýchkoli opatření (projektů, dotačních programů), které jsou vytvářeny. Přinejmenším v České republice shledávám rostoucí „alergii“ na slovo pozitivní diskriminace či opatření, která by ji jen připomínali.

V České republice patří mezi nejvíce sociálně vyloučené převážně Romové. „Skutečnost, že v českých městech existují celé prostory (domy, bloky domů, ulice) umístěné v neprestížních lokalitách, do kterých jsou v rámci ‚objektivně‘ zarámovaných systémů přidělování obecních bytů systematicky koncentrováni lidé, kteří jsou v naprosté většině případů zároveň identifikováni jako Romové - jako členové odlišné ‚etnické‘ skupiny či jako nositelé odlišného způsobu života či ‚kultury‘ - , nelze považovat za pouhou náhodu nebo za důsledek nějakých objektivních podmínek.“ (RŮŽIČKA, 2006, s. 120). Důležité ovšem je, že sociální exkluze se netýká a ni v budoucnu nebude týkat pouze Romů. Již nyní můžeme prvky exkluze pozorovat u seniorů či například neúplných rodin. Vytváří se zde i vrstva tzv. chudých pracujících.

Dalším nebezpečím je, že dochází k maladaptaci jedinců i skupin. „Reakce na specifické podmínky života na okraji společnosti se nutně projevuje určitými vzorci jednání, které mohou být v rozporu s normami a hodnotami většinové společnosti a jako takové jsou většinou

nahlíženy negativně.“³⁵ Skrze socializaci se tyto vzorce jednání reprodukují a posilují. „V sociálně vyloučených enklávách se zkrátka uplatňují a institucionalizují vzorce a normy jednání, které jsou mimo toto prostředí považovány za nepřijatelné.“ (MORAVEC, 2006, s. 32) Obrovským rizikem je podle Šimíkové pro českou společnost fakt, že osoby žijící v prostředí sociálně vyloučených lokalit na „děti nepřenesou společensky žádoucí návyky a mechanismus sociálního vyloučení začíná působit na další generace.“ (NAVRÁTIL, 2003, s. 64) Další generace se tedy socializují do prostředí vyloučených lokalit, ale nejsou schopny obstát se svými vědomostmi „tam venku“. „Majoritní společnost přestává být pro vylučované společnosti referenční.“ (MAREŠ, 2000, s. 292) Tím se celý proces sociálního vyloučení ještě více posiluje a prohlubuje. Velice důležitým faktorem, na který se soustředí následující část, je také fakt, že sociální vyloučení „se odehrává nejen v čase, ale i prostoru.“ (MAREŠ, 2008, s. 16)

5.1. Prostorová segregace

Prostorovou segregaci lze dělit na dobrovolnou a nedobrovolnou. Sociální exkluze se v kontextu této práce týká nedobrovolné segregace. Prostorovou segregaci definuje TOUŠEK jako „stav či proces vylučování některých sociálních skupin do různých oblastí, sídel a lokalit na základě sociokulturních charakteristik a ekonomického statusu.“³⁶ Definice TEMELOVÉ a SÝKORY zní: „Sociálně-prostorová diferenciací sídel a regionů je odrazem rozrůznění společnosti podle socioekonomických, etnických, kulturních a dalších charakteristik obyvatelstva. Segregace je tak vyjádřením sociálních rozdílů a sociálních nerovností v dané společnosti.“ (2005, s. 10) BURJANEK tvrdí, že „jde o stav, kdy jsou podmínky života v lokalitě zhoršené a její obyvatelé pocítují silnou nespokojenost. Chtěli by odejít, ale nedaří se jim to, narážejí na bariéry finanční, institucionální, na nedostatek energie, atd.“ (2005, s. 24) Podle ILLNERA „je prostorovým aspektem (projevem, důsledkem) sociálně významných rozdílů mezi lidmi. Rozdílů, které nemusí být vždy zdrojem sociální nerovnosti. Tyto rozdíly jsou primární, rezidenční segregace je jevem sekundárním, od nich odvozeným.“ (2005, s. 40) Také „je třeba si uvědomit, že prostorová segregace je obvykle dána působením strukturálních faktorů a nikoliv rozhodnutím obyvatel segregované oblasti. Většinou také není v silách těchto obyvatel ani změnit povahu prostoru ani tento prostor opustit.“ (MAREŠ, 2008, s. 18)

---

³⁵ TOUŠEK, Ladislav. Sociální vyloučení a prostorová segregace. *AntropoWebzin* [online]. 2007, 2-3 [cit. 2013-09-16]. Dostupné z: <http://antropologie.zcu.cz/socialni-vyloucení-a-prostorova-segregace>

³⁶ TOUŠEK, Ladislav. Sociální vyloučení a prostorová segregace. *AntropoWebzin* [online]. 2007, 2-3 [cit. 2013-09-16]. Dostupné z: <http://antropologie.zcu.cz/socialni-vyloucení-a-prostorova-segregace>

RŮŽIČKA podotýká, že „*východím předpokladem zde pak je, že prostorová exkluze je nejen důsledkem či manifestací exkluze ze společensko-ekonomického systému, nýbrž zpětně také jeho příčinou.*“ (2011, s. 275) I TEMELOVÁ a SÝKORA upozorňují, že „*důležitým determinantem segregace jsou však finanční zdroje domácností a jednotlivců, které do značné míry určují pozici domácností na trhu s byty a možnosti uplatnění preferencí při konkrétní lokalizaci v prostoru měst.*“ (2005, s. 11) Přitom významným rizikem je fakt, že „*oddělení různých skupin do odlišných rezidenčních prostředí vede k omezení komunikace mezi skupinami obyvatelstva a ve svém důsledku může oslabit sociální soudržnost společnosti jako celku.*“ (TEMELOVÁ a SÝKORA, 2005, s. 13)

Se vznikem segregované oblasti se také vytváří tzv. neighbourhood effect, kdy se majoritní populace začne stahovat z takových území a tím segregaci ještě více rozšíří a prohloubí. „*I tam, kde jde o místa integrovaná do okolní zástavby s obyvatelstvem nevykazujícím charakteristiky sociálního vyloučení, jde o ‚špatnou adresu‘ a toto území samo nese řadu atributů sociální exkluze a je, a s ním i jeho obyvatelé, stigmatizováno.*“ (MAREŠ, 2008, s. 19) V segregované oblasti se vytváří podle MAREŠE čtyři typy bariér a to:

- fyzicky
- sociálně
- mentálně
- symbolicky („kolonizace prostoru“, tzv. „no go areas“) (2008, s. 24-25)

Přitom upozorňuje, že „*nejen většinová společnost totiž staví mezi své a vyloučené prostory pomyslné či zcela hmotné zdi.*“ (MAREŠ, 2008, s. 24) „*Majoritní společnost se od těch, které považuje pro sebe za nebezpečné (svým jednáním, ale i pouhým příkladem, obtížné a v podstatě pro vlastní život nepotřebné) snaží různým způsobem oddělit.*“ (MAREŠ, 2008, s. 26) Tyto způsoby jsou:

- Únikem z území, na němž dochází k masivní invazi jiných (odloučení).
- Překážkami kladenými jiným při jejich pronikání do inkriminovaného prostoru (...) a jejich životu v tomto prostoru. (např. kamery, odstranění laviček, apod.)
- Vymísťování z daného prostoru všech jiných, kteří do něho již pronikli... (MAREŠ, 2008, s. 26)

RŮŽIČKA upozorňuje, že „*pokud na sebe sociální hranice berou podobu hranic fyzických, bývají doprovázeny celými diskurzivními mytologiemi, které produkci a existenci takových hranic vysvětlují či ospravedlňují.*“ (2006, s. 122) S tím souvisí i segregace na poli informací. Ani jedna ze skupin nemá plné informace o té druhé a prázdná místa vyplňují různé mýty a

falešné či zkreslené obrazy z masmédií. „Pakliže však například členové institucionálního prostředí českých měst nemají osobní zkušenost s životní realitou členů kolektivit, o jejichž prostorovém umístění do určité míry rozhodují, musejí své ‚znalosti‘- chtě nechtě - čerpat z běžně zaužívaných stereotypů a mediálních sdělení, na jejichž (re)produkci se zároveň sami často podílejí.“ (RŮŽIČKA, 2006, s. 122)

Důležitým prvkem, fyzickou bariérou, je i infrastrukturní exkluze. RŮŽIČKA ji definuje jako „stav nebo proces, kdy dochází u skupiny aktérů k omezení jejich možností participovat na veřejně dostupných fyzických infrastrukturách. Tím dochází k zamezování přístupu ke zdrojům, které jsou skrze tyto infrastruktury jinak běžně dostupné. Infrastrukturní exkluze přispívá k exkluzi z dominantního společensko-ekonomického systému tím, že znesnadňuje či znemožňuje plnohodnotnou participaci na tomto systému.“ (2011, s. 283) Jmenovitě může jít o nedostatky či absenci v oblastech dodávky vody, kanalizace, veřejné dopravy, stavu silnic a cest, odvoz odpadků a podobně. Všechny tyto prvky jsou důležité nejen pro kontrolu prostoru, ale i času. (Například špatná dostupnost veřejné dopravy může způsobit komplikace v hledání práce, dostupnosti školy, atd.)

Někteří autoři ovšem tvrdí, že segregace není jevem naprosto negativním a na sto procent odstranitelným. Například TOUŠEK tvrdí, že „určitá míra segregace je přirozeným projevem nerovnosti ve společnosti“.³⁷ Vznik sociálně vyloučených lokalit ovšem v žádném případě nepatří do kategorie žádoucích jevů.

5.2. Sociálně vyloučené lokality

Jako sociálně vyloučené lokality jsou označovány prostory, kdy žijí sociálně vyloučení. V takovém místě se tedy snoubí sociální exkluze s prostorovou segregací. Co se týče situace v České republice „k žádné adoraci kulturních diferencí zde nedochází, ba naopak: dochází v nich k segregaci a prostorové exkluzi, zejména romských skupin.“ (RŮŽIČKA, 2006, s. 118) V ČR se nachází více než 300 vyloučených lokalit, tzv. ghett, ve kterých žije 80 tisíc lidí a ve kterých je nezaměstnanost vyšší než 90 procent.³⁸ A „jejich charakteristiku tvoří:

- *Vysoká koncentrace obyvatelstva,*
- *Vysoká nezaměstnanost a podíl neformálního sektoru,*
- *Nízká vzdělanost, částečně související s nekvalitními školami v těchto čtvrtích,*

---

³⁷ TOUŠEK, Ladislav. Sociální vyloučení a prostorová segregace. *AntropoWebzin* [online]. 2007, 2-3 [cit. 2013-09-16]. Dostupné z: <http://antropologie.zcu.cz/socialni-vyloucení-a-prostorova-segregace>

³⁸ Chudoba. In: *Rozvojovka.cz* [online]. 2008, 2012 [cit. 2013-11-06]. Dostupné z: <http://www.rozvojovka.cz/chudoba>

- *Vysoké procento onemocnění, pramenící z nízké úrovně zdravotné péče, vysoké koncentrace obyvatel a neexistující či nedostatečné hygienické infrastruktury, kvůli níž se choroby snadno šíří,*
- *Vysoká kriminalita a z ní plynoucí nebezpečí bezprostředního ohrožení na životě, které může až několikanásobně přesahovat celonárodní průměr,*
- *Sociální vyloučení komunity a s ním související stigma.* “³⁹

MAREŠ popisuje: „*Objevují se zde symptomy extrémní chudoby, jako jsou anomie, závislost na sociálních podporách jakožto na jediném zdroji příjmů, vysoký stupeň nesezdaného soužití, těhotenství nezletilých a osamělých žen, rozvodů, delikvence, nízká úroveň aspirací, kriminalita, šíření drog, násilí, destabilizace rodiny a další.*“ (2000, s. 291) Pro vyloučené lokality je příznačné, že v nich žije větší počet Romů, panuje zde chudoba, vysoká a dlouhodobá či opakovaná nezaměstnanost, nízká úroveň vzdělání, ekonomické a sociální problémy, špatné zdravotní prostředí, kriminalita, sociálně patologické jevy (např. závislosti) a horší dostupnost služeb.

Důležité je zdůraznit, že „*každá lokalita, ve které dochází ke koncentraci osob postižených sociální exkluzí, se vyznačuje jinou strukturou i intenzitou problémů, nachází se ve specifických podmínkách, prošla odlišným vývojem. Jeden faktor je však všem těmto oblastem společný: nízká míra rozvoje a využití potenciálu, kterým disponují jejich obyvatelé.*“ (RÁKOCZYOVÁ, 2003, s. 74) I RŮŽIČKA upozorňuje, že „*podmínky života v prostorové a infrastrukturní exkluzi však také poskytují základ pro produkci specifické zkušenosti exkludovaných aktérů tím, že nejen rámuje, nýbrž aktivně formují jejich životní a sociální prostor, jejich životní možnosti a šance a odcizují jejich partikulární zkušenost od zkušenosti každodenního života dominantní společnosti.*“ (2011, s. 291) V těchto lokalitách a jejich bezprostředním okolí se tedy tvoří kriminogenní prostředí, sociální napětí, vzrůstá zde pocit apatie, frustrace, odcizení, závislosti, patologické jevy. Děti vyrůstají v nepodnětném prostředí, čímž se zvyšuje šance rozvoje patologického chování. Bývá zde omezena struktura služeb. Důležitým prvkem je stigmatizace teritoria, z něhož následně vyplývá i „*pocit hanby za domovskou lokalitu.*“ (BURJANEK, 2005, s. 26) Téměř každý už někdy slyšel v souvislosti s vyloučenými lokalitami výrazy jako „ghetto“, „dům hrůzy“ nebo „bronx“.

Situaci vyloučených lokalit ovlivňuje několik aktérů – stát, samosprávy, neziskové organizace, soukromé společnosti, sociálně vyloučení a samozřejmě i veřejnost. „*Jejich*

---

³⁹ Chudoba. In: *Rozvojovka.cz* [online]. 2008, 2012 [cit. 2013-11-06]. Dostupné z: <http://www.rozvojovka.cz/chudoba>

intervence je jistě v mnoha případech intencionální, nelze ovšem opomenout i nezamýšlené důsledky jejich intencionálních aktů.“ (MAREŠ, 2008, s. 29) Společnost v podstatě každodenně exkluduje (vylučuje) a zároveň proklamuje inkluzi (začlenění). Navzdory tomu, že Evropská unie vyhláší boj proti chudobě a sociální exkluzi, oblast sociální politiky je plně v rukou jednotlivých členských států. Stát se dostává do situace kdy navenek (EU) prohlašuje začleňování a řešení situace chudých a sociálně vyloučených, ale směrem dovnitř vše závisí na politické agendě a jednotlivých samosprávách. Problémem je, že málokterá samospráva vytváří komplexní koncepce na řešení situace. Vlivem politických tlaků často vytváří jednodušší, populistické kroky než aby se skutečně o situaci do hloubky zajímaly. „*Přístup izolovaných opatření zaměřených k jednotlivým sociálním problémům není proto na jedné straně příliš účinný. Naopak jsou zapotřebí spíše koncepční, provázané a paralelně působící soubory (systémy) opatření.*“ (MAREŠ a SIROVÁTKA, 2008, s. 279) I GARDNER poukazuje, že velkou překážkou ve městech, je „*nekoordinované chování jejich vůdčích osobností. Dnes většina z nich prosazuje cíle pouze jedné zájmové skupiny a těží z loajality malého vzorku obyvatelstva. Město jako celek je totiž nezajímá.*“ (1999, s. 17)

5.2.1. Sociálně vyloučení v České republice

Jak již bylo řečeno, velká část obyvatel sociálně vyloučených lokalit je romského původu, popřípadě je za Romy považována. To na základě jakých kritérií jsou Romy, bylo již popsáno v jedné z předchozích kapitol této práce. Proto také pokud ve své práci píšu o Romech, jde o jakousi kumulaci výše uvedených definicí, neboť autoři různých publikací definují Romy různými způsoby a není v mých silách rozhodnout, kterou definici považovat za tu „správnou“. Také vzhledem k tomu, že v české společnosti je lidem romství přisuzováno na základě různých kritérií a na základě toho je s nimi mnohdy i tak jednáno, nemohu vynechat ani tento aspekt. S pozicí Romů v české společnosti a jejich situací úzce souvisí jak jejich „identifikace“ majoritní společností, tak i vznik sociálně vyloučených lokalit. Rozhodla jsem se rozdělit faktory ovlivňující vznik těchto lokalit a život obyvatel v nich do několika, které se vzájemně prolínají a ovlivňují kategorií a to: státní správa, práce, bydlení, vzdělávání, právo, zdraví a sociální zabezpečení. Zajisté nejde o všechny aspekty, ale o ty, které považuji za zcela zásadní. Vzhledem k tomu, že jde o multidimenzionální faktory, nelze se ani vyhnout tomu, abych se v některých pasážích v různých souvislostech neopakovala.

Během éry komunismu byli Romové pod „ochrannými křídly“ státu. Pokud nechtěli být odsouzeni za příživnictví, pracovat museli. Byty jim byly přiděleny státem, sociální politika kladla velký důraz na rodiny s dětmi, což romským rodinám vyhovovalo, neboť měly většinou

větší počet dětí než majorita. Za komunismu byla česká společnost poměrně nivelizovaná, Romové tedy nepocítovali žádný výrazný rozdíl, co se týče postavení ve společnosti z hlediska materiálního. Jistě, byly jim přidělovány méně kvalitní byty, ženy byly nezákonně sterilizovány, děti posílány do zvláštních škol, byli terčem různých zákonů a opatření zaměřených at' už na jejich pobyt (zákaz kočování, ničení osad a rozptyl rodin) či jejich identitu (snahy o asimilaci, potlačování romského jazyka a kultury) a podobně, ale z hlediska zabezpečení rodiny po materiální stránce zde výrazný rozdíl mezi majoritou a romskou minoritou nebyl.

Vše se radikálně změnilo s pádem komunismu. Došlo k decentralizaci moci a nyní si tak o svých záležitostech rozhodují kraje, jednotlivé obce a města sami, zásahy státu jsou velmi omezeny, často na úrovni obecných koncepcí a vyhlašování různých dotačních programů. Mnoho samospráv navíc nemá vytvořené koncepce boje proti sociálnímu vyloučení, popřípadě situaci řeší opatřeními na pomezí ilegality (např. vystěhování do „holobytů“, mimo město).

Zásadní dopad na romské rodiny měl vznik otevřeného trhu práce. S tím se objevily i jevy do té doby takřka neznámé – nezaměstnanost a bezdomovectví. Nezaměstnanost prudce vzrostla a zároveň došlo i k nárůstu cen. Otevřená soutěž na trhu práce způsobila vytlačování rizikových skupin zaměstnanců a mezi prvními oběťmi byli i Romové. Došlo k restrukturalizaci trhu práce, prioritou se staly místo těžkého průmyslu služby a to ještě více oslabilo šance Romů, neboť většina z nich má nejvýše základní vzdělání (a to ještě často získané ve zvláštních školách). V době kdy je důraz kladen na konkurenceschopnost, praxi a vzdělanost, tedy Romové výrazně „pokulhávají“. Omezení pracovních příležitostí způsobila i profesionalizace armády. Stát se rozhodl inspirovat liberalismem v některých západních zemích a tak se stalo, že *„jednotlivec, na něhož bylo přeneseno individuální riziko, je odkázán na svoji schopnost obstát na trhu práce a na povinné pojištění pro případ ztráty zaměstnání.“* (KOTÝNKOVÁ, 2000, s. 97) Vznikla zde *„strukturální nezaměstnanost, tj. na jedné straně dostatek pracovních příležitostí v nově se vytvářejícím odvětví informačních technologií pro vysoce vzdělané, flexibilní odborníky a na druhé straně nedostatek pracovních příležitostí pro málo kvalifikovanou pracovní sílu, jež je vytlačována z trhu práce zaváděním technologických inovací do výroby.“* (KOTÝNKOVÁ, 2000, s. 102) ŠIMÍKOVÁ dodává, že *„vzhledem k vysoké nekvalifikovanosti populace se většina pracovních příležitostí omezuje na pomocné nekvalifikované, fyzicky náročné práce a sezónní a příležitostné práce v rámci sekundárního trhu práce.“* (2003, s. 44) Někteří také upřednostňují práci „na černo“ z důvodu zadlužení. *„Dluhy mohou být hlavní překážkou v integraci Romů do legálního trhu práce, protože příjmy z černé práce nemohou být, narozdíl od legálních příjmů, zabaveny.“* (HŮLOVÁ a STEINER,

2006, s. 101) Zadlužení sociálně vyloučených se obvykle vytváření neplacením nájmu, nedoplatky za služby a energie, lichvou, půjčkami u nebankovních institucí či koupí věcí na splátky, které následně zastaví. Pracovní příležitosti pro Romy byly omezeny ještě více, neboť z východních zemí k nám začala proudit velice levná pracovní síla. ŠIMÍKOVÁ také tvrdí, že „*aktivní politika zaměstnanosti se v případě romských žadatelů o práci v podstatě omezuje jen na nabídku veřejně prospěšných prací.*“ (2003, s. 44) V souvislosti s prací jsem se zeptala pracovnice ÚP na minimální mzdu: „*Minimální měsíční mzda je 8500 za 40 hodin týdně, ale zákoník práce uvádí kategorie, kde ta minimální mzda je vyšší. V první řadě vám řekne (klient-pozn. autorky), že to je málo*“ (vedoucí oddělení nepojistných sociálních dávek) Ovšem, co většinou sociálně vyloučení neví, že existují tzv. bonusy, kdy se sice odvede ze mzdy pojištění (zdravotní a sociální), ale také lze uplatnit slevy na dani a to za sebe, manželku i děti. Podle pracovnice ÚP je to „*další obrovská motivace k tomu, aby si člověk našel zaměstnání. Pokud slevy na dani jsou vyšší jak daně, tak stát nevybírá, ale stát mu platí bonusy. Bohužel nikde nikdo nevysvětlí, že by zpravidla dostal víc.*“ (vedoucí oddělení nepojistných sociálních dávek) Nejen sociální vyloučení, ale i prostředí sociálně vyloučených lokalit samo o sobě působí na možnosti hledání zaměstnání. Bartáková tvrdí, že „*Možnosti nalézt dobré zaměstnání se totiž do velké míry odvíjí i od možnosti sociálního prostředí, v němž se lidé pohybují, a sociálních sítí, jež si jsou v rámci svého fyzického a sociálního prostoru schopni vybudovat*“ (ŠIMÍKOVÁ, VAŠEČKA, 2005, s. 47) Důležitým faktorem je nejen ztráta příjmu, ale i postupná ztráta všeho, co je na otevřeném pracovním trhu vyžadováno. „*V důsledku dlouhodobé nezaměstnanosti a perspektivy nezaměstnatelnosti ztrácejí tito lidé pracovní návyky, sociální dovednosti atd., dále se znehodnocuje jejich lidský kapitál, jejich znevýhodněná pozice na straně poptávky po pracovní síle se dále prohlubuje a uzavírá se kruh vyloučení z trhu práce.*“ (ŠIMÍKOVÁ, 2003, s. 44) Podle BARTÁKOVÉ je „*nízká kompetitivnost jednak výsledkem návyků z doby předchozího režimu (...), jednak výsledkem opakovaného odmítání ze strany zaměstnavatelů.*“ (2005, s. 48) Podstatné podle Bartákové je, i že „*nepříznivá finanční situace jedince je důležitým faktorem i v procesu hledání práce a může efektivitu procesu hledání výrazně redukovat.*“ (ŠIMÍKOVÁ, VAŠEČKA, 2005, s. 52)

Další komplikací se pro romské rodiny stala privatizace a restituce v oblasti bytového fondu. Jelikož většina Romů před nástupem komunismu žádné domy, byty či pozemky nevlastnila a tudíž byli vydáni „na milost“ nových majitelů. Ti se nájemníků většinou, co nejrychleji zbavili, při čemž využívali neznalosti práva ze strany Romů. Romské rodiny byly tedy z center a lukrativních adres vystěhovány na periferie nebo do domů horší kvality. „*Vzrůstá v českých městech celkový ekonomicky podmíněný tlak na odchod nejchudších*

obyvatel z bytů v městských centrech (...) na periferii.“ (MORAVEC, 2006, s. 27) V případě bytů, které připadly obci, se bytová politika liší město od města. Každé město má vlastní vyhlášky a směrnice upravující možnosti pronájmu obecního bytu. Jelikož jsou Romové na trhu s byty diskriminováni, drtivá většina bydlí v obecních bytech či ubytovnách. Obecní byty jsou často získávány tzv. obálkovou metodou. Vzhledem k tomu, že romské rodiny nemají moc možností získat bydlení, často se „v zájmu získání bytu předhánějí v nabídce co nejvyššího nájemného, aniž by mnohdy uvážili reálnost svých finančních možností, a to nejen ve chvíli nabídky, ale i s ohledem na budoucí schopnost uhradit nabízenou výši nájemného.“ (NIEDERLE, 2002, s. 114) S tím se již od počátku zisku pronájmu pojí i vysoké riziko neschopnosti platit nájem. „Nezaplacení nájemného se za stanovených podmínek stává spouštěcím či startovacím mechanismem procesu, na jehož konci je opuštění bytu, nutnost přestěhování, ztráta jistoty bydlení a právní ochrany s bydlením spojené.“ (NIEDERLE, 2002, s. 110) I v Pardubicích se dlouho nabízeli byty k pronájmu formou tzv. obálkové metody, nyní už má tato metoda marginální pozici⁴⁰. Nyní se pronájem bytů řídí směrnicí 22/2012, podle které jsou poskytovány byty občanům v sociální tísní. „Poskytujeme byty do nájmu osobám v bytové nouzi, domácnostem s nízkými příjmy, které nemohou na zajištění svého bydlení finančně participovat a osobám se zvláštními potřebami z hlediska věku a zdravotního stavu.“ (pracovnice oddělení správy bytových domů a nebytových prostor) V Pardubicích platí ve všech bytech patřících městu stejné nájemné. „Máme všude stejné (nájemné-pozn. autorky), 72,69 Kč za m² podlahové plochy. Počítají se v tom služby za společné prostory, teplotu a studenou vodu. Co se týká elektřiny a plynu to si nájemce zařizuje na základě platné nájemní smlouvy sám.“ (pracovnice oddělení správy bytových domů a nebytových prostor) Důležité je i, především z hlediska prostorové segregace, podotknout fakt, že „to, jakými byty a v jakém množství obec disponuje a jak je přiděluje, tedy významně ovlivňuje vznik a vývoj vyloučených enkláv.“ (MORAVEC, 2006, s. 29) Dalším faktorem, který měl vliv na vznik sociálně vyloučených lokalit, se stala emigrace romských rodin do západních zemí, hlavně v roce 1997. Tyto rodiny se vesměs zbavily bytů a po návratu se neměly kam vrátit. Často se tedy nastěhovaly ke svým příbuzným, čímž dále navýšily koncentraci vyloučených v lokalitě. Vážným problémem je i nedostatek sociálních bytů a to na území celé republiky. Nutno dodat, že byty přidělované Romům jsou často nízké kvality, mnohdy i zdravotně závadné (plísň, bez zateplení, atd.). Důležitým faktem je, že rodiny často nevidí přímou spojitost mezi neplacením a ztrátou bytu. „Modelovou poslušností typů bydlení, kterými procházejí sociálně vyloučení

---

⁴⁰ „Existuje možnost tzv. výběrového řízení, který jsme tu dva roky neprováděli. Pár bytů tam bylo tímto výběrovým řízením získáno.“ (pracovnice oddělení správy bytových domů a nebytových prostor)

Romové, by tvořil nejprve nájemní vztah na dobu neurčitou v obecním bytě, poté nájemní vztah na dobu určitou v obecním bytě nebo v bytě vlastněném soukromou osobou nebo firmou, pak následuje ztráta standardního nájemního bytu a po ní nějaký typ „bydlení pro neplatiče“, ubytovna, pro ženy a děti eventuálně azylový dům, byty příbuzných, které se tak stávají neúnosně přelidněnými, a nakonec často bezdomovectví.“ (MORAVEC, 2006, s. 35) Bohužel i dnes lze za nejčastější chyby, kterých následně majitel bytu využije pro své účely, považovat⁴¹:

- ❖ Neplacení nájemného nebo služeb (či nepravidelné placení)
- ❖ Uzavření nájemní smlouvy pouze ústně či s chybějícími podstatnými náležitostmi
- ❖ Neohlášení změn v počtu osob, které v bytě bydlí pronajímateli
- ❖ Provádění úprav bytu bez souhlasu pronajímatele
- ❖ Neohlášení potřeby oprav bytu pronajímateli
- ❖ Porušování dobrých mravů v domě
- ❖ Nepřihlášení v bytě k trvalému pobytu
- ❖ Neřešení situací vedoucích k výpovědi z nájmu bytu
- ❖ Pronajímání bytu, který užíváte, dalším osobám
- ❖ Ztráta písemností souvisejících s nájemní smlouvou

Postup řešení neplaticího nájemníka začíná snahou zjistit důvody neplacení a najít řešení situace s pomocí terénních pracovníků. *„Od nás dostává (nájemce-pozn. autorky) výzvu, že nezaplátil. Už jim tam teda naskakují poplatky z prodlení, dnes nazývané úroky, a zasíláme výzvu k zaplacení. Někteří přijdou přímo sem na pokladnu, ale to je výjimečně. Protože mají smlouvu na dobu určitou tak jim neprodloužíme smlouvu. V tu chvíli se stávají osobami, které neoprávněně užívají byt. V tu chvíli oni třeba ani nemohou dostávat doplatek na bydlení. Pokud tato situace nespadá do období, kdy jim končí nájemní smlouva, i přesto, že mají platnou nájemní smlouvu, my předáváme tuto záležitost právnímu oddělení. Podá se žádost na soud o vystěhování. Tedy klasický soudní proces. Teda faktem je, že někdy vzhledem k našemu soudnímu systému to trvá i 2 roky než se je podaří vystěhovat. Ty peníze pro nás se stávají nedostupný, většinou už to nikdy nedoplatí.“* (pracovnice oddělení správy bytových domů a nebytových prostor) I Šimíková tvrdí, že je zde stále tendence *„zneužívání majitelů domů a bytů neschopnosti částí romské komunity orientovat se v úředních postupech a tendence přistoupit na nabídku, která se jim zdá situačně přínosná, nicméně z dlouhodobé perspektivy je zcela nevýhodná, a navíc někdy do konce na pomezí nelegálních postupů.“* (NAVRÁTIL, 2003, s. 70) Nezaplacení nájmu je v těchto lokalitách velice časté, přičemž mnoho rodin si ani není

---

⁴¹ Diskriminace v bydlení. *Poradna pro občanství, občanská a lidská práva* [online]. (c) 2009 [cit. 2013-09-16]. Dostupné z: <http://bydleni.poradna-prava.cz/diskriminace-bydleni.html>

vědomo, že „za hrubé porušování povinností spjatých s nájmem bytu považuje české občanství právo trojí (řádné) nezaplacení nájemného. Vynechání placení přitom nemusí následovat po sobě. Zákon také neříká, že dodatečným vyrovnáním dluhu výpovědní důvod zaniká.“ (MORAVEC, 2006, s. 33) Tohoto faktu může být využito jak původními majiteli bytu, tak novými, kteří neprodloužení nájemní smlouvy odůvodní neplacením u předchozího majitele.

Výrazný dopad má také diskriminace Romů ve vzdělávání. Za dob komunismu byla většina dětí automaticky posílána do zvláštních škol a tato negativní praxe se začíná až nyní (ač pomalým tempem) potlačovat. Naopak vznikl další negativní jev, kdy vlivem diskriminace vznikají na základních školách segregované třídy. Romové vzdělání (ve smyslu školního vzdělávání) nikdy nevnímali jako prioritu, mimo jiné proto, že vlivem nekvalifikovanosti většiny z nich a diskriminace nikdy neviděli přímou souvislost mezi vzděláním a ziskem práce. „*Skepse vůči užitečnosti vzdělání je dále prohlubována očekávanou diskriminací na pracovním trhu.*“ (HŮLOVÁ a STEINER, 2006, s. 96) Bartáková tvrdí, že „*důležitým faktorem komplikujícím kontinuitu vzdělávání jsou například i povinnosti v péči o člena rodiny (...), ale i přetrvávající obsah gender rolí odrážející se v odlišné výchově, očekáváních a ambicích na základě pohlaví dítěte.*“ (ŠIMÍKOVÁ, VAŠEČKA, 2005, s. 46) Mnoho rodin navíc ani nemá finance na to, aby bylo dítě ve školní docházce přiměřeně podporováno (pomůcky, učebnice, svačiny, oblečení apod.) „*Rizika, která s sebou přinesla reforma vzdělávacího systému pro děti z chudých rodin, vyplývají z nutnosti hradit výdaje spojené s výukou, tj. učebnice, nadstandardní výuku, dopravu do školy a další poplatky.*“ (KOTÝNKOVÁ, 2000, s. 98) V některých případech možná hraje roli, že „*rodina může příliš vzdělaného příslušníka ztratit.*“ (HŮLOVÁ a STEINER, 2006, s. 96) S nedostatkem vzdělání souvisí i nízké až nulové právní povědomí. „*Nejen, že neznají konkrétní ustanovení (...), ale nevědí prostě, že taková ustanovení existují a platí.*“ (MORAVEC, 2006, s. 40) S tím souvisí, že mnozí ani v důsledku toho nevyhledají pomoc, protože neví, že na ni mají nárok. Na tuto neznalost se samozřejmě váží potíže v dalších oblastech, především v oblasti bydlení a práce. Se vzděláním, znalostmi samozřejmě úzce souvisí vliv prostředí, v kterém vyrůstáme, do kterého se socializujeme. „*Je třeba mít na paměti, že pro jednotlivce, který se do prostředí sociálně vyloučené lokality narodí a projde zde procesem socializace, se toto prostředí stává referenčním rámcem pro jeho životní perspektivy, a je tímto prostředím značnou měrou determinován jak v rozhodování o svém životě, tak ve svém sociálním jednání.*“ (RADOSTNÝ a RŮŽIČKA, 2006, s. 206) Stejně jako my si myslíme, že naše chování je správné a legitimní, tak i obyvatelé vyloučených lokalit si myslí, že jejich způsob chování a jednání je normální, samozřejmý. V momentě, kdy se ale sociálně vyloučení pohybují mimo dvě prostředí zjišťují, že jejich znalosti a návody „tam

venku“ nefungují. „Každá sociální skupina sdílí určité specifické vědění, v jehož výbavě jsou i návody, jak číst sociální jednání ostatních skupin.“ (RADOSTNÝ, 2005, s. 78) S tím souvisí třeba i návštěva úřadů. Někteří s úředníky neradi jednají, nebo ničemmu nerozumějí, nebo jsou konfliktní. „Ti si sem chodí schladit záhu. Řada sociálně vyloučených pokládá ty jejich měsíční návštěvy za diskriminaci, kradení volného času. Ale ne všichni jsou takoví.“ (vedoucí oddělení nepojistných sociálních dávek) „To oni půjdou sami, ale oni s nima jinak jednají. Oni jim to nevysvětlují. Jim třeba daj tiskopis, ale nevysvětlí jim to.“ (terénní pracovnice SKP-centra, o.p.s. č. 1) „A někteří klienti jsou naopak dost výbušný, tak devadesát procent (řeceno v nadsázce-pozn. autorky).“ (terénní pracovnice SKP-centra, o.p.s. č. 2) „Maj tu averzi samozřejmě vždycky. Říkaj, že jdou radši za mnou. Já jim vždycky říkám, že jim nepomůžu, že o tom nerozhoduju. Sami tam nechtěj chodit.“ (asistentka prevence kriminality)

Další oblast, kde jsou Romové deprivováni, je zdravotní péče. S privatizací zdravotnictví, možností volby a zdůrazňováním odpovědnosti jedince za vlastní zdraví chybí patřičné vzdělávání romských rodin v oblasti zdraví a hygieny, připomínání důležitosti preventivních prohlídek, pravidel bezpečného sexu a podobně. Negativní vliv má i práce „na černo“, kdy se, hlavně muži, vystavují vyššímu riziku zranění, popřípadě i invaliditě za příslib výdělku (který ani nemusí být splněn). Alarmujícím ukazatelem je fakt, že střední délka života (neboli naděje dožití) byla za dob Československa u Romů o více než deset let nižší než u Čechů. Myslím si, že v důsledku rizik práce „na černo“, nedostatečné prevence a nevyhovujícího stavu bydlení (vlhkost, plísně, nedostatečné těsnění oken a podobně) se tato situace příliš nezměnila.

Dalším výrazným faktorem je i změna systému sociálního zabezpečení. V 90. letech byly sociální dávky tak vysoké, že romské rodiny ztratily motivaci práci hledat. I dnes, i když jsou peněžní částky nižší, spousta Romů argumentuje tím, že mají vyšší příjem z různých dávek. „Důležitým důvodem, proč řada sociálně vyloučených Romů nepracuje, je prostá negace hlavního důvodu, pro který lidé většinou pracují. Lidé pracují, aby se užívali.“ (MORAVEC, 2006, s. 42) Toto pro ně neplatí, neboť se užívali z dávek. Vznikla nám tedy tzv. sociální past – „systémová chyba v sociální politice státu, v jejímž důsledku je pobírání dávek pro příjemce výhodnější než placená práce.“ (MATOUŠEK, 2008, s. 133) V době vzniku českého státu, ale mnoho rodin přišlo i o příjem z dávek a to díky zákonu o českém státním občanství, díky kterému se po rozpadu Československa z mnoha Romů stali oficiálně cizinci, protože se nenarodili na území České republiky a získat občanství bylo zpočátku pro Romy téměř nemožné (to se změnilo až po úpravě zákona, který byl považován za diskriminační a kritizován na mezinárodní scéně). Moravec tvrdí, že „tady je u řady ‚neplatičů‘ původ jejich neplatičství.“

(MORAVEC, 2006, s. 28) Automaticky zde vzniká kategorie lidí, kteří žijí z dávek sociální pomoci, které jsou konstruovány jako nezbytné minimum. „*Systém dávek sociální pomoci/péče tak sice zachraňuje své klienty před akutní hmotnou nouzí, ale přesto přispívá k jejich postupnému propadu do pasti chudoby.*“ (MORAVEC, 2006, s. 43) „*Příjmy dlouhodobě nezaměstnaných plynou pouze z dávek sociální péče, kterými se příjmy dorovnávají do životního minima dané rodiny. Životní minimum je však zkonstruováno tak, aby překlenovalo pouze krátkodobou nepříznivou sociální situaci, která nejčastěji vzniká při ztrátě zaměstnání a trvá do nalezení nového pracovního místa, není v něm však zahrnuto riziko, že tato doba může být dlouhá až několik let.*“ (ŠIMÍKOVÁ, 2003, s. 45) Dalším příjmem také bývá práce „na černo“. „*Své sociální příjmy si o prostředky získané činností v ilegální ekonomice doplňují pouze, pokud jim to situace dovolí.*“ (KOTÝNKOVÁ, 2000, s. 97) „*Rodiny, pohybující se příjmově kolem životního minima, popřípadě i nad jeho úrovní, mají současné době s úhradou nájemného i poplatků za služby a dodávky energií značné potíže a vyrovnávají se s nimi mnohdy se značnými potížemi, většinou za pomoci zmíněných dávek státní sociální podpory a sociální péče. Životní minimum je totiž koncipováno pro krátkodobou expozici a dlouhodobé setrvávání na jeho úrovni přináší obecně takovýmto občanům a jejich rodinám obtíže.*“ (NIEDERLE, 2002, s. 112) Rodiny žijící z dávek sociální podpory a pomoci si tedy nemohou dovolit řádně plánovat, neboť vše závisí na tom, jestli jim bude ta či ona dávka přiznána i v dalším měsíci. „*O mnoha dávkách rozhoduje místní úředník na základě svých subjektivních dojmů z rodiny.*“ (HŮLOVÁ a STEINER, 2006, s. 94) Z rozhovoru s pracovnící ÚP vyplynulo, o které dávky sociálně vyloučení mohou žádat⁴². „*Zdravá rodina (nebereme v potaz invaliditu-pozn. autorky), jsou-li tam nezaopatřené děti do 4 let-rodinný příspěvek, přídavek na děti ve výši 500,610,710, podle věku dítěte. Nebyli nemocensky pojištěni, nemohou volit⁴³ (u příspěvku-pozn. autorky). Do sedmi měsíců 7600, pak 3800 do doby než porodí zpravidla další dítě (čili nenarodí-li se mladší dítě), poté do vyčerpání částky 220 000.*“ (vedoucí oddělení nepojistných sociálních dávek) Co se týče bydlení, je zde více možností: „*Pokud rodina bydlí na základě nájemní smlouvy, může požádat o příspěvek na bydlení. Podmínkou je platná nájemní smlouva, trvalý pobyt v bytě, a že vynakládají víc jak 30% příjmu na náklady na bydlení.*“ (vedoucí oddělení nepojistných sociálních dávek) Dále jsou zde dávky hmotné nouze (sociální pomoc) – příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a jednorázová dávka mimořádná okamžitá pomoc. Podmínkou je mít uplatněné všechny dávky, které osoba získala a poté se má žádat o dávky

---

⁴² Stručný přehled systému sociálního zabezpečení v ČR viz. Seznam příloh

⁴³ Sociálně vyloučení často vzhledem k nezaměstnanosti nemají nárok na peněžitou pomoc v mateřství („mateřskou“), protože je hrazená ze sociálního pojištění pracujících.

sociální pomoci, jak to tak bývá, v praxi se to podle tohoto pravidla mnohdy neděje. U příspěvku na živobytí „sociální pracovník stanoví částku živobytí, stanoví živobytí nezaopatřeného dítěte, to se rovná životnímu minimu dítěte (jen v tomto případě). Často to (tuto dávku-pozn. autorky) zaměňují s „já mám nárok na životní minimum“⁴⁴. Kdo se nechá bezdůvodně vyhodit z práce, neplatí alimenty a podobně má nárok jen na existenční minimum. Dospělý člověk musí projevít zájem pracovat, zájem projevuje tak, že se zaregistruje jako uchazeč na Úřadu práce. Výjimkou jsou osoby invalidní v třetím stupni, starobní důchodci, matka pečující o dítě a podobně.“ (vedoucí oddělení nepojistných sociálních dávek) „Částka živobytí je stanovena pro každou osobu individuálně, a to na základě hodnocení její snahy, možností a potřeb. (...) Pro stanovení živobytí rodiny se jednotlivé částky živobytí osob sčítají. Částka živobytí se odvíjí od částek životního a existenčního minima. Výše příspěvku na živobytí je rozdíl mezi živobytím osoby (rodiny) a jejím příjmem, od kterého se odečtou přiměřené náklady na bydlení.“⁴⁵ Okolo sociálních dávek se také šíří mýtus, že pokud by lidé pracovali, sníží se jim dávky. „Příjem je motivující, ale mnoho lidí tvrdí, že se jim nevyplatí, že se jim sníží dávky, což je lež.“ (vedoucí oddělení nepojistných sociálních dávek) Například u příspěvku na živobytí se bere v potaz zaměstnání nebo aktivní snaha najít si práci (veřejně prospěšné práce, rekvalifikace, apod.)⁴⁶ Takovýchto situací vyplývajících z neznalosti a neschopnosti orientovat se v předpisech, zákonech, fungování různých institucí a organizací u sociálně vyloučených je daleko více. „Doplatek na bydlení je pro nájemníky, pokud ještě potřebuje přidat. Berou se zde v potaz odůvodněné náklady na bydlení, ne skutečné. Například co se týče spotřeby energií snaha ty lidi vychovat, pokud se nebudu 10x denně koupat, ušetřím na vodě. Máme tady rodiny, které mají 3000 zálohy na elektřinu.“ (vedoucí oddělení nepojistných sociálních dávek) Tento doplatek je využíván poměrně často: „v současné době zejména slouží k úhradě nenárokového způsobu bydlení. Mám smlouvu (nájemní-pozn. autorky), ale majitel jim nechce povolit trvalý pobyt. Marně vysvětluju, že je to evidenční záležitost, jen jít se smlouvou na úřad. Oni ti majitelé mají strach z exekutorů. Ale co se týče bytů v Husově, Magistrát souhlasí s nahlášením k trvalému pobytu.“ (vedoucí oddělení nepojistných sociálních dávek) U této dávky má také vliv, jestli nájemník řádně platí nájem. „Sociální pracovník se dívá na poslední čtvrtletí. Například k 1. 4., vezme se v potaz průměrná měsíční výše příjmu a průměrné měsíční náklady na bydlení, pokud klient platil dobře, dávka je přiznaná. Peníze se

---

⁴⁴ Někteří lidé také dávku nazývají doplatek do životního minima.

⁴⁵ Systém sociálního zabezpečení v České republice. In: *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2009 [cit. 2014-03-21]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7175/ssz_cr_cz.pdf

⁴⁶ Příklad výše dávek v případě rodiny s pracujícím členem např. <http://www.mpsv.cz/cs/1724>

vyplatí v dubnu, květnu a červnu. K 1. 7. se zjistí, že něco nezaplatil, vznikl dluh a magistrát začne reagovat. Požádá Úřad práce o stanovení zvláštního příjemce dávky, a pokud vznikne rodině od 1. 7. nárok na dávku, tak už dávku nepošílají klientovi, ale provozovateli nebo majiteli bytu.“ (vedoucí oddělení nepojistných sociálních dávek) „Mimořádná okamžitá pomoc je používána jen na mimořádnosti, například vyhoří byt, ztratí občanku, tak aby měli na zaplacení poplatku za vyhotovení nové. Používá se i na zaplacení kroužků dětí, částečně přispějí, je to na zvážení sociální pracovnice. Plus u osob dlouhodobě pod hranicí životního minima lze přispět i třeba na porouchané spotřebiče. Stát má právo přispět, po zvážení všech okolností dávku stanoví.“ (vedoucí oddělení nepojistných sociálních dávek) V souvislosti s výplatou dávek visí ve vzduchu otázka, jak by měly být konstruovány. „Různí se názory, zdali se mělo s dávkami lépe hospodařit. Že by klienti neměli dostat dávky do ruky. Ale to by se nenaučili hospodařit, výdaje u běžný člověka... z 20 000 čistýho by si takový luxus nemohl dovolit. Náklady na příspěvek a doplatek na bydlení se zvyšují a rostou každým měsícem.“ (vedoucí oddělení nepojistných sociálních dávek) Pro sociálně vyloučené je důležitá stabilita příjmu, protože i menší výkyv v příjmech může mít fatální následky. Vzhledem k tomu, že jim chybí finanční gramotnost a neplánují příliš budoucnost, často se nakonec uchylují k půjčkám u nebankovních institucí a k lichvářům. „Jedním z řešení, jak se vypořádat s materiální deprivací, umožňuje strategie půjčování peněz. Není divu, že se v rámci romské komunity objevil a dále se rozšiřuje nový fenomén lichvy, který v konečném důsledku chudobu prohlubuje a uzavírá bludný kruh sociálního vyloučení.“ (ŠIMÍKOVÁ, 2003, s. 45) Při kombinaci půjček, výpadků v placení nájemného, energií a služeb se tak rodiny propadají čím dál více do chudoby. „I když byly předchozí příčiny vedoucí k zadlužení formulovány jednotlivě, v praxi lze vysledovat jejich kumulaci a mnohdy velmi dlouhodobé působení. Někdy je velmi obtížné vysledovat důvody, které v minulosti stály na počátku vzniku dluhu a následného postupného zadlužování a které z nich setrvávání v tomto stavu nejvíce ovlivnily, popřípadě stále ještě ovlivňují.“ (NIEDERLE, 2002, s. 114) Dalším způsobem jak se „pojistit“ v době nejistoty, i vzhledem k tomu, že v dnešní době běžné způsoby pojištění jsou pro ně nedostupné, je využití rodinné sítě. „Romové se místo těchto postupů uchylují k postupům a institucím tradičních společností, jako je například velká rodinná síť.“ (STEINER, 2004, s. 219) Jde o postup nepříliš efektivní, ale romské rodiny si v podstatě nemohou dovolit se ho vzdát, „protože jsou příliš chudí, a chudí jsou, protože jejich tradiční společnost je v interakci s naší moderní společností neefektivní.“ (STEINER, 2004, s. 219) STEINER (2004) celou situaci vysvětluje pomocí kauzálního kruhu (nebo také „začarovaného kruhu“): velké solidární síť příbuzných se staly jakýmsi pojištěním v chudobě, jenže toto neefektivní chování následně vede k diskriminaci a diskriminace vede opět

k chudobě. Podrobněji popsáno solidární síť je tvořena společným vlastnictvím, kdy je sice majetek sdílen, ale jeho využití je individuální. V tradičních společnostech tato taktika mohla fungovat, protože bylo nepravděpodobné, že by celá široká rodina přišla o všechny příjmy naráz. V takových podmínkách jsou tedy vyšší vzdělání či dobrá práce z pohledu jedince zbytečné, neboť náklady (čas, peníze, úsilí) by investoval jedinec, ale profitovat by měli nárok všichni v rodině, což se stává velmi demotivujícím prvkem. „*Je proto výhodnější pracovat málo a spoléhat se na pomoc ostatních členů komplexní rodiny.*“ (STEINER, 2004, s. 221) Co se majoritě může tedy jevit jako pasivita a nulová snaha získat práci je v podstatě pouze vědomá reakce na majetkové uspořádání v dané rodině. Steiner zmiňuje, že stejný princip lze aplikovat i na udržování pořádku ve společných prostorách domů: „*Případná čistota společných prostor je majetkem všech rodin bydlících v domě, pro každého individuálně je však pohodlnější pohodit odpad na chodbě, protože nebere v úvahu škodu, kterou tímto páchá na ostatních spolubydlících.*“ (STEINER, 2004, s. 221) Ovšem navzdory tomu, že celá rodina sdílí majetek, „*ve skutečnosti se (...) rozhodují individua, která jsou chycena v pasti společného majetku.*“ (STEINER, 2004, s. 221) Autor uvádí, že „*situace, kdy jeden člen rodiny sobecky poškodí zájmy zbytku rodiny, lze u chudých rodin vidět často, a to i v rodinách, kde mají rodiče své děti rádi. Mnoho mladých členů sociálně vyloučených rodin fetuje a loupí, čímž systematicky podkopává pověst i ekonomickou situaci svých rodin.*“ (STEINER, 2004, s. 222) Jedním z důvodů proč se tedy Romové znají velmi dobře a mají přehled je i to, že na sobě často různým způsobem závisí. „*Romové musí věnovat mnoho úsilí budování a údržbě těchto vztahů.*“ (STEINER, 2004, s. 224) Udržování přehledu je důležité i pro kontrolu jestli někteří členové komplexní rodiny solidarity příliš nezneužívají, popřípadě jinak svým chováním omezují příjmy celé rodiny. Tyto neformální sítě jsou ovšem zneužívány poměrně často, například v případě, že jedna rodina ztratí bydlení a přijede „na návštěvu“ k příbuzným. Toto zneužívání pouze ještě více zvyšuje neefektivitu solidárních sítí. Velký vliv na to má i nedůvěra Romů k policii a s tím související nízká vymahatelnost práva v lokalitách obývaných Romy. „*Čím více pokulháva vymahatelnost práva, tím více se lidé uchylují k neformálním prostředkům, které ale nevedou k tak efektivní alokaci zdrojů.*“ (STEINER, 2004, s. 225) Z tohoto faktu například těžší lichváři, kteří v podstatě spoléhají na to, že je Romové nenahlásí, protože by přišli o jednu z mála možností jak si opatřit rychle peníze v případě nouze, nemluvě o tom, že lichváři bývají také členy rodinných sítí. V rámci této kapitoly bych ještě dodala změnu dávek v pěstounské péči. V nedávné době došlo k jejich zvýšení, pracovnice ÚP v souvislosti s tím vyjádřila obavy: „*Je to motivační forma toho, abychom nacházeli více pěstounů, klobouk dolů před takovejma rodinama, je to určitě jejich obět, jejich sebezapření. Bohužel se objevují pěstouni, kteří jsou*

prarodiči. Ti, kteří neuměli vychovat vlastní dítě! A stát je za to ještě odmění 8000,- za dítě. Bylo i období, kdy stát tvrdil, že prarodičům se nedávají odměny pro pěstouny. To bohužel zaniklo.“ (vedoucí oddělení nepojistných sociálních dávek) Jestli jsou takové obavy oprávněné, ukáže pouze čas a přístup institucí a zákonodárců k problematice pěstounství.

Do celé situace navíc vstupuje diskriminace Romů ze strany majority. Peláková upozorňuje, že *„sociální vyloučení nevzniká pouze jako důsledek materiálního nedostatku a s ním spojené zhoršené kvality života. V podstatné míře se na něm podílí také přesvědčení společnosti o tom, kdo má právo do ní patřit, a kdo ne. Tato forma vyloučení – symbolické vyloučení – je o to horší, že vylučovaní nedisponují žádnými prostředky, jak přesvědčení majority zvrátit.*“ (ŠIMÍKOVÁ, VAŠEČKA, 2005, s. 86) Diskriminace bývá často „statistického“ rázu, kdy majorita připisuje vnějším znakům jakési skryté vlastnosti. *„Statistické diskriminace patří mezi samonaplňující se proroctví.*“ (HŮLOVÁ a STEINER, 2006, s. 103) *„Diskriminace je pak individuálně racionální, ač není v souladu s presumpcí nevinny. Diskriminující ovšem neoptimalizují spravedlnost, ale svoje individuální cíle.*“ (STEINER, 2004, s. 226) Dále STEINER dodává, že *„jednotliví diskriminující však celospolečenské důsledky své diskriminace nezohledňují, protože sami nesou jen nepatrnou část negativních důsledků svého chování. Morální apel na příslušníky majority, aby dobrovolně přestali diskriminovat, je stejné popření jejich individuality jako apel na Romy, aby si mezi sebou udělali pořádek.*“ (2004, s. 227) Součástí diskriminace bývají i mýty, které ji odůvodňují. Jedním takovým mýtem mohou být zvěsti, které se mezi majoritou šíří, že Romové „vědí na, co mají nárok“ a „vyznají se na sociálce“, což ve většině případů není pravda. I když MORAVEC připouští, že *„to snad platí pro výši životního minima.*“ (2006, s. 40) Pravda často bývá taková, že většina informací o nárocích se šíří na základě nějaké předchozí zkušenosti někoho z rozsáhlých sociálních sítí. Skutečnost je taková, že spousta rodin naopak nevyužívá na plno možností, jaké systém sociálního zabezpečení nabízí, protože o nich neví. To platí i o systému jako takovém, Romové často netuší, jak funguje, na základě jakých kritérií nebo třeba odkud se ty peníze berou. Šimíková upozorňuje, že: *„Realita však ukazuje, že mnozí Romové, nejčastěji z důvodu své nevzdělanosti, neinformovanosti a sociální izolace od většinové společnosti, neumějí využívat všech možností, které státní systém sociální pomoci poskytuje, a nedosahují takového řešení své situace, které tento systém potenciálně umožňuje. K této situaci velmi často přispívá vzájemná nedůvěra klientů romské komunity k institucím, které spravuje většinová společnost, a zároveň nedůvěra pracovníků těchto institucí k těmto svým klientům.*“ (NAVRÁTIL, 2003, s. 71) STEINER dokonce tvrdí, že *„zjednodušení systému dávek by závislost Romů na jejich komplexní rodině snížilo. Pravidelnost a transparentnost systému*

dávek je důležitější než jejich samotná výše.“ (2004, s. 228) Dalším rizikem je, že *„složitost sociálního systému vybízí k manipulaci s jeho pravidly.*“ (HŮLOVÁ a STEINER, 2006, s. 94)

V souvislosti se sociálně vyloučenými (především Romy) se také na veřejnosti mluví o tzv. „nepřizpůsobivosti“.⁴⁷ Když vezmeme v potaz všechny faktory a mechanismy výše uvedené *„je na místě se domnívat, že ona často zmiňovaná ‚nepřizpůsobivost‘ sociálně vyloučených Romů je zčásti přirozenou a logickou adaptací na chaotickou, bezvýhodnou a trvale nejistou situaci, ve které se stran bydlení nacházejí.*“ (MORAVEC, 2006, s. 37) I STEINER (2004, s. 218) zmiňuje: *„Chování mnoha sociálně vyloučených Romů bývá veřejností označováno jako nepřizpůsobivé. Veřejné mínění má za to, že Romové se chovají iracionálně, že nevyužívají možností, kterými disponují, a tedy že si Romové mohou za svou bídu sami.*“ *Podle něj, ale naopak v souvislosti s komplexními rodinnými sítěmi „to, že mnoho chudých Romů nepracuje, svědčí spíše o jejich přizpůsobivosti než o nepřizpůsobivosti.*“ (STEINER, 2004, s. 229) Sociálně vyloučení také často neplánují do budoucna, upřednostňují okamžitou výhodu před něčím, co by přineslo výhody v delším časovém horizontu. Becker tvrdí, že to, že *„chudí lidé neplánují, není způsobeno jejich nepřizpůsobivostí, ale jejich racionálním očekáváním nepřívětivé budoucnosti a racionálním rozhodnutím se v této budoucnosti nenimrat. Kdyby však existoval vnější důvod ke změně k lepšímu, trpělivost chudých lidí by se zvýšila.*“ (cit. dle STEINERA, 2004, s. 223)

Na závěr této podkapitoly bych chtěla zmínit faktor, který v souvislosti s problémem vzdělání a neznalosti práva působí asi největší potíže – závislost. Nemluví zde pouze o závislosti na dávkách sociálního zabezpečení, ale především o závislosti na druhých osobách. Jeden z výrazných hendikepů, který si (nejen) Romové z éry komunismu odnesli, je neschopnost aktivně konat, participovat na změně situace. Dnešní obyvatelé sociálně vyloučených lokalit se stali obětmi paternalismu státu, který je nechal po svém rozpadu „na holičkách“ a nově vzniklý stát přistupoval k situaci tak, že každý jedinec je „svého štěstí strůjcem“ a tudíž by se měl taky patřičně snažit. „Podstatným dílem k jejich ustavení přispěla nečinnost státu, který sociální problémy svých občanů po převratu vzhledem k tehdejší liberální euforii neřešil. Dalším významným faktorem vzniku těchto enkláv byla politika obcí, poznamenaná jak kapitalistickou ideologií „starejte se sami o sebe,“ tak dědictvím režimu předchozího *„my to za vás rozhodneme,“ jakož i latentním až otevřeným rasizmem.*“ (UHLOVÁ, 2004, s. 231) Romové však byli vychováni komunismem ve víře, že stát se o vše postará, vše zařídí a pokud se mu nepodřídíte, budete viditelně potrestáni. Jak tvrdí

---

⁴⁷ Tento název sám o sobě implikuje jakési odůvodnění, proč by měli podle některých lidí být vyloučeni, odděleni. Toto pojmenování jen posiluje jejich izolaci, symbolickou segregaci.

PELÍŠKOVÁ „v současné době mnoho Romů zcela přirozeně uplatňuje různé nároky, které však velmi často neexistují. Jednou z příčin je fakt, že Romové byli vždy pouze objektem vládní politiky zaměřené na jejich integraci či asimilaci, nikdy se aktivně na řešení vlastní sociální situace nepodíleli. Nikdy neměli potřebu postarat se o sebe a být odpovědní za svou situaci a nebyli k vlastní odpovědnosti ani vedeni. V důsledku takového přístupu se zcela poddali paternalistickému přístupu státu. Jejich současné představy o bydlení tak často neodpovídají jejich materiálním podmínkám a úsilí nebo vůbec ochotě svou situaci vlastními silami nějak změnit či ovlivnit.“ (2000, s. 17) Ocitli se tedy v situaci absolutní neznalosti práva, potřeby vzdělání pro budoucnost a mechanismů trhu práce i trhu s byty. Navíc se lidé v atmosféře nově nabyté svobody rozhodli ze svého svobodného rozhodnutí diskriminovat, čímž se vystavěli Romům další překážky. Většina z nich tedy záhy propadla apatii, rezignaci a pouze se propadala stále hlouběji do chudoby a rázem i do situace sociálního vyloučení. Tomuto faktoru se budu věnovat především v poslední kapitole (viz. kapitola Komunitní práce).

5.3. Popis lokality Husova č. p. 1116-1119

Město Pardubice se nachází na východě Čech, je centrem Pardubického kraje. V roce 1990 se z něj stalo statutární město, v současnosti má osm městských obvodů a třicet dva částí (KOMUNITNÍ PLÁN, 2013, s. 10). Pardubice leží na soutoku Labe a Chrudimky a jsou důležitým dopravním uzlem (železnice, silnice, letiště). Podle posledního sčítání obyvatel⁴⁸ má 90 767 obyvatel (z toho 79 416 je ve věku 15+). Podle aktuálních dat pardubické pobočky úřadu práce „k 28. 2. 2014 činil počet nezaměstnaných v okrese Pardubice 7575 osob. Na poptávkové straně trhu práce bylo evidováno 1154 volných míst, na jedno místo pak připadalo 5,6 uchazeče. Podíl nezaměstnaných na obyvatelstvu činil 6,6%.“ (MĚSÍČNÍ KRAJSKÁ STATISTIKA PRO MÉDIA, 2014, s. 1) Jsou zde také využívány nástroje aktivní politiky zaměstnanosti (APZ), například za leden 2014 vzniklo 177 pracovních míst v rámci veřejně prospěšných prací. Co se týče osob ze sociálně vyloučených lokalit, pracovnice Úřadu práce (ÚP) se vyjádřila: „tento nástroj je pro ně jak dělanej a dáváme na něj nejvíce.“ (vedoucí oddělení zaměstnanosti) Co se týče veřejně prospěšných prací, bylo mi sděleno, že si z uchazečů vybírají starostové obvodů, na základě vlastních zkušeností. „Některý třeba nechťej, protože

---

⁴⁸ Vše o území: Pardubice. In: *Sčítání lidu, domů a bytů 2011* [online]. 2011 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=vse-o-uzemi&tu=30814&th=&v=&vo=H4sIAAAAAAAAAAHWPv07DMBDGry2hf4WAgY1HaMWCBB042CVWk7hK0iAyYWjUgkIbErdkQmKBgRV2Bsa-BOIJWJkQOzMjXIoeA-IkW3fy_b7v8_QdtCSGpRM5kY2xOg4bukwGpoy04svj08rBcwHyLaiEI9IrySM1ijmU1SAOksEo7KXR1jZkVTsv4b2Ip6qg3HWY3SE2MZMzAD4s5P7MQzlsN_gQxX0g3j57f7h4_J6Iw85DtpEhuMgjWHxd88anx4G8dX0brV6-3qTB0gjFCv8Z6Igt6tA6yXra5tpirEcXezNYuGLpaCoC2oJl0QK5tuC7nAHuwoIrvCIQyhRUEAy41ziibYwOHI CZ3e_44umTfzMulS0RXSD0WzC32ses302CzX3iaWghkDLNr8Z9HVJs2u0Ub_EKbPcjoeiC45Bm3XPY

s nima mají špatný zkušenosti.“ (vedoucí oddělení zaměstnanosti) Společensky účelná pracovní místa se týkají spíše kvalifikovaných uchazečů, ale podle pracovnice ÚP by nebyl problém přispět i nekvalifikovanému uchazeči (ovšem jak ze strany podnikatelů, tak dlouhodobě nezaměstnaných podle ní není zájem). Ústředním prvkem je zde ale iniciativa, nezaměstnaný sám musí chtít a projevit aktivitu, aby měl šanci práci získat. To bývá u sociálně vyloučených problém. *„Pokud chtějí, to je velkej kámen úrazu jejich... vždycky je to o iniciativě. Kdyby byli akční a sami chtěli, tak jim ty peníze vždycky dáme (dotace a příspěvky v rámci APZ – pozn. autorky).“* (vedoucí oddělení zaměstnanosti) Na druhou stranu, ale pracovnice sama uznává, že všichni nejsou stejní *„Ale najdou se i takoví lidé, že si sami najdou zaměstnavatele a pak už jen dohodnou s námi příspěvek.“* (vedoucí oddělení zaměstnanosti) Kritéria pro uchazeče jsou evidence na úřadě práce delší než pět měsíců plus zvláštní kritéria podle zákona o zaměstnanosti (§30- osoby nad 55 let, osoby zdravotně postižené, osoby do 24 let, osoby pečující o děti do 15 let, osoby vyžadující zvláštní pomoc) nebo evidence delší než 12 měsíců. V případě pardubické pobočky *„dále bylo individuálně posuzováno umístění uchazečů vyžadujících zvýšenou péči, zejména se to týkalo uchazečů nepřizpůsobivých, případně uchazečů ze sociokulturních menšin.“* (KLIMPL, 2013, s. 21) Nejčastějšími nabízenými volnými místy k 28. 2. 2014 byly pomocné a nekvalifikované práce, prodávání, práce v zákaznických centrech a montážní práce. (MĚSÍČNÍ KRAJSKÁ STATISTIKA PRO MÉDIA, 2014, s. 3) Mezi cílové skupiny APZ patří absolventi a mladiství, osoby se základním a neúplným základním vzděláním, uchazeči dlouhodobě nezaměstnaní a ženy pečující o osoby mladší 15 let (hlavně matky samoživitelky). Pracovnice ÚP mě upozornila, že velký vliv hrají zkušenosti zaměstnavatelů s různými kategoriemi uchazečů. *„Někteří zaměstnavatelé se třeba taky spálej, maj špatnou zkušenost a pak prostě nějaký konkrétní skupiny zaměstnávat nechťej. Třeba tuhleto skupinu (dlouhodobě nezaměstnané s nízkou kvalifikací-pozn. autorky). Nebo starý lidi.“* (vedoucí oddělení zaměstnanosti) *„K hlavním příčinám jejich evidence patřila sezónnost prací, nízké mzdy vzhledem k výši sociálních dávek, omezená dopravní obslužnost při vícesměnném provozu v některých lokalitách a kombinace se zdravotním postižením a vyšším věkem.“* (KLIMPL, 2013, s. 16) *„Mezi nejvýznamnější činitele, kteří ovlivňují dlouhodobou nezaměstnanost, lze mimo ekonomické vlivy počítat*

- *Nezájem ze strany uchazečů o zaměstnání s nízkou mzdovou úrovní*
- *Nekvalifikovanost, nedostatek pracovních zkušeností, malou sebedůvěru ze strany uchazečů*
- *Nezájem o práci, závislost na podpoře některých skupin obyvatel*
- *Objektivní okolnosti prostředí“* (PROFIL MĚSTA, 2009, s. 12)

Úřad práce uspořádal několik projektů financovaných z Evropského sociálního fondu. Jsou to například: Zvýšená podpora a pomoc uchazečů o zaměstnání v Pardubickém kraji (RIP) zaměřený na osoby se základním vzděláním, dlouhodobě a opakovaně nezaměstnané), Pružné pracovní doby-Šance pro vás! Zaměřený na osoby pečující o děti do 15 let a osoby zdravotně postižené a Nová cesta pro Vás určený pro uchazeče se základním vzděláním do 25 let věku (KLIMPL, 2013, s. 26). Co se týká mladých absolventů základních škol, pracovnice ÚP mi sdělila, že pouze malé procento jde dnes do práce, většina se snaží dostat na nějakou střední školu a navíc „*cílová skupina do 25 let, to je extra podporovaný.*“ (vedoucí oddělení zaměstnanosti)

V Pardubicích existuje několik sociálně vyloučených lokalit. Dvě největší/nejznámější jsou městská ubytovna v Češkově ulici na Dukle a dva obecní domy v Husově ulici. Sociálně vyloučená lokalita, která je předmětem této bakalářské práce se nachází v části města nazývané Židov. Patří pod městský obvod I (centrum), ale přímo sousedí s obvodem III (Dubina). Přímo na Husově ulici v těsném sousedství této vyloučené lokality se nachází věznice. Tento fakt, také zrovna lokalitě nepřidává na atraktivitě⁴⁹. Dále jsou okolo převážně bytové a rodinné domy. Občanská vybavenost se nachází do 15 minut chůze (centrum městského obvodu Dubina). Dostupnost MHD je zde poměrně dobrá, různé linky autobusů a trolejbusů stávají do 15 minut chůze od lokality. V těsné blízkosti se nachází frekventovaná silnice⁵⁰. Samotnou sociálně vyloučenou lokalitu tvoří domy v Husově ulici č. p. 1116-1119. Na mapě sociálně vyloučených lokalit⁵¹ je označena jako lokalita B na území Pardubic. Podle této mapy⁵² je dům v běžné zástavbě a není zde žádné prostorové vyloučení. S tím bych si dovolila nesouhlasit, neboť tyto domy jsou spojené společným vnitroblokem, který je po stranách ohraničen vysokou zdí. Tato situace je sama o sobě unikátní, neboť je v Pardubicích neobvyklé aby dva domy měly takto uzavřený společný prostor. Do vnitrobloku se člověk dostane, pokud projde jedním z domů nebo vstupem nacházejícím se mezi č. p. 1118 a 1116. Upřímně řečeno tento vstup je ponurý sám o sobě, v průchodu do vnitrobloku trčí kus závory a jednotlivé vchody mají kovové dveře⁵³. Vstupy jsou zde ve skutečnosti dva, ale v jednom byly umístěny kontejnery na odpad (původně měl každý svou popelnici). Nutno podotknout, že tento vstup a obvodní zdi vnitrobloku na mě

---

⁴⁹ Navíc z nejvyššího patra přední budovy v této lokalitě lze vidět přes zdi do areálu věznice.

⁵⁰ Což se v minulosti ukázalo jako nebezpečné z důvodu pohybu dětí venku.

⁵¹ 5.9 PARDUBICKÝ KRAJ: 5.9.3 PARDUBICE. *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice*[online]. 6.9.2006 [cit. 2013-09-16]. Dostupné z: http://www.esfcr.cz/mapa/int_pa9_3.html

⁵² 5.9.3 PARDUBICE: 5.9.3.2 LOKALITA B. *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice*[online]. 6.9.2006 [cit. 2013-09-16]. Dostupné z: http://www.esfcr.cz/mapa/int_pa9_3_2.html

⁵³ Viz. Seznam příloh

působily dojmem izolace⁵⁴. Lokalitu tvoří dva třípatrové domy. Tyto domy jsou ve vlastnictví obce. V každém ze čtyř vchodů⁵⁵ je cca 20 bytových jednotek (1+1 až 2+kk). Za č. p. 1119 a 1117 se nachází zahrady, které byly v době, kdy jsem se v lokalitě pohybovala většinou zarostlé, ne příliš udržované. Ploty, které je ohraničovaly, mi připadali spíše symbolické, protože dětem nedělalo žádný problém přes ně přelézat. V roce 2006 byly společné prostory čisté, udržované a proběhly zde opravy (nová střecha, vymalované chodby, oprava sklepních prostor), ale je zde problém s plísní a boční izolací⁵⁶. Když jsem viděla lokalitu poprvé (rok 2012), společné prostory byly z technického hlediska v solidním stavu, ale na mnoha místech se nacházely různé (ne zrovna slušné) obrázky a nápisy namalované fixem nebo propiskou. I nástěnka patřící Darjav o. s. byla vesměs pokryta různými takovými komentáři nudící se mládeže. Odhad počtu obyvatel činil 151-200 osob. Odhad věkové struktury uvádí, že 45% obyvatel tvoří děti (pod 15 let) a 55% tvoří osoby v produktivním věku (16-60). Odhad vzdělanostní struktury uvádí, že 98% obyvatel má maximálně základní vzdělání a 2% střední školu bez maturity. PEŠKOVÁ uvádí, že se vzdělanost v lokalitě zvýšila „*V současnosti (rok 2011 – pozn. autorky) je podíl obyvatel, kteří dosáhli nejvýše základního stupně vzdělání cca 70%, zbylých 30% nájemníků dosáhl středního vzdělání, jedná se většinou o zakončení formou výučního listu, nebo absolvování praktické školy.*“ (2011, s. 35)

Podle MĚSTSKÉHO PROGRAMU PREVENCE KRIMINALITY lokalita vznikla, když „*zde byli postupně sestěhováni nájemníci z jiných částí města (hlavně romského původu) nejčastěji z důvodů problémového chování, neplacení nájemného či na základě soudní náhrady bytu.*“ (2013, s. 36) K bytům se rodiny dostávaly díky tzv. obálkové metodě⁵⁷. „*Aby byt pro sebe a svou rodinu získali, uvádějí často v návrhu nájmu přemrštěné částky, které nejsou schopni po získání bytu ani zaplatit. Velkým problémem u těchto osob, je povinnost budoucího nájemce, uhradit trojnásobek nájemného za vyhraný byt předem na účet města. Měsíční náklady na zajištění bydlení, jsou z těchto důvodů často velmi vysoké, rodiny dluží i desítky tisíc korun u nebankovních firem či lichvářů.*“ (MĚSTSKÝ PROGRAM PREVENCE KRIMINALITY, 2013, s. 37) Věra Horváthová mi navíc sdělila, že cca 90% bytů v tomto výběrovém řízení je na Husově ulici, což posilovalo příchod Romů do lokality (většinou se podle ní do výběrového řízení hlásili romské rodiny). Dalším problémem byla poměrně velká

---

⁵⁴ A v podstatě i segregace obyvatel daných budov.

⁵⁵ Mluvím zde o hlavních vstupech, ze zadní strany domů je ještě další vstupy (do vnitrobloku, popř. do zahrady).

⁵⁶ 5.9.3 PARDUBICE: 5.9.3.2 LOKALITA B. *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice*[online]. 6.9.2006 [cit. 2013-09-16]. Dostupné z:

http://www.esfcr.cz/mapa/int_pa9_3_2.html

⁵⁷ Viz. Sociální exkluze

fluktuace nájemníků: „*Na jimi uvolněné byty jsou znovu pořádány výběrová řízení města. Tyto byty jsou obsazovány a znovu uvolňovány i několikrát do roka.*“ (MĚSTSKÝ PROGRAM PREVENCE KRIMINALITY, 2013, s. 36) Neplaticí nájemníci následně skončili v městské ubytovně v Češkově ulici, v některém z Azylových domů (v Pardubicích je jak Azylový dům pro muže, tak pro Azylový dům pro ženy a matky s dětmi) či u příbuzných, i „na černo“ v lokalitě. S velkou obměnou obyvatel souvisely i problémy v soužití obyvatel v lokalitě. „*Dlouhodobí nájemníci se již naučili pravidla, která se dodržují a zajišťují spokojenost všech, ale po příchodu nových podnájemníků a celých rodin, které tyto pravidla neznají, naruší původní morálku a tím opět upadá snaha všech obyvatel o udržování společných prostor.*“ (JÍRKOVÁ, 2010, s. 48) K nárůstu sociálně vyloučených obyvatel došlo hlavně v posledních dvaceti letech (sestěhování z centra, vystěhování neplaticů z různých částí města, návrat některých emigrantů). Především v létě jsou zde zaznamenávány dlouhodobé návštěvy ze Slovenska (sezónní práce). Docházelo zde k občasnému odpojování vody kvůli neplatičství⁵⁸. Darjav o. s. se zasadil o to, aby každý z bytů dostal vlastní vodoměr. Problém je ovšem, jak jsem sama mohla vidět, s požárními hadicemi na chodbách, někteří si s nimi v létě napouštěli bazénky a obyvatelům některých z domů tak narostla spotřeba vody, aniž by ji kdokoli z konkrétního domu používal. Podle odhadu EFS je míra zařazení romských dětí do speciálních škol 51-60%. Objevují se zde problémy typické pro sociálně vyloučené lokality jako zadlužování, závislost na sociálních dávkách, sociálně patologické jevy (vandalismus, závislosti, drobná kriminalita, apod.). Lokalita se také objevuje, ať už pozitivně nebo (častěji) negativně, v médiích⁵⁹. Vliv má na situaci sociálně vyloučených také diskriminace, ale zároveň i pasivita, nebo nedostatek odhodlání ze strany vyloučených.

V domě č. p. 1119 (přízemí) sídlil NZDM Darjavu o. s., nyní má v domě č. p. 1118 kancelář Asistentka prevence kriminality Městské policie. V lokalitě je umístěn kamerový systém Městského rozvojového fondu Pardubice a.s. Podle asistentky prevence kriminality se tento systém 100% vyplatí. „*Paradoxně po něm volají Romové... pochopili, že to tam není pro nás, ale pro ně.*“ (asistentka prevence kriminality)⁶⁰ Vzhledem k tomu, že kamery jsou pouze venku, ne v patrech domů, do soukromí to podle asistentky prevence kriminality lidem

---

⁵⁸ 5.9.3 PARDUBICE: 5.9.3.2 LOKALITA B. *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice*[online]. 6.9.2006 [cit. 2013-09-16]. Dostupné z: http://www.esfcr.cz/mapa/int_pa9_3_2.html

⁵⁹ Např. Pardubický deník.cz (Mladíci z Husovky rozbili muži hlavu nůčáky; Vystěhovali ženu a děti; Projekt strážníků udržuje pořádek v Husově ulici; Ghetta mají také Pardubice, atd.), webové stránky Magistrátu města Pardubice (např. Projekt Asistent prevence kriminality přináší první výsledky), webové stránky Romea.cz (Vzniká v Pardubicích nová reality show?)

⁶⁰ Pomáhají při řešení krádeží, v identifikaci pachatelů trestné činnosti, nyní slouží i OSPODu.

nezasahuje. Ve vnitrobloku byly původně kůlny na tuhá paliva, sušáky na prádlo a garáž. V minulosti tu byl velký nepořádek (například zde byly vraky aut). Děti se při hraní dostali i do rušné vozovky. Díky projektu Darjavu o. s. Společnou cestou, kdy se vnitroblok uklidil a přebudoval (včetně vytvoření hřiště). Nyní je ale hřiště v podstatě více méně zničené. Sklepy a půdní prostory se téměř nepoužívají. „*Sklepy jsou využívány minimálně, z důvodů opakovaných krádeží a podkroví je zavřené, protože se tam vyskytoval nepořádek a přespávali zde bezdomovci. Chodby v minulosti nebyly vůbec udržované a docházelo k neustálému ničení zvonků, poštovních schránek.*“ (JÍRKOVÁ, 2010, s. 20) V rámci projektu NZDM Kutil si tedy děti kdysi vyrobily nové poštovní schránky (místo poničených plechových). Při mé poslední návštěvě lokality jsem zjistila, že v některé schránky jsou stržené⁶¹. Z toho, co jsem na vlastní oči viděla, vstupy na půdní prostory jsou zamřížované a zamčené. Podle MĚSTSKÉHO PROGRAMU PREVENCE KRIMINALITY je v lokalitě v Husově ulici problém s napjatými sousedskými vztahy (rušení nočního klidu a narušování občanského soužití). (2012, s. 72) I ŠTEFANČA podotýká, že vztahy mezi sousedy vevnitř i vně lokality (bezprostřední okolí) byly napjaté (2010, s. 48) Informátoři (asistentka prevence kriminality, terénní pracovnice SKP-centra, o.p.s. č. 1, terénní pracovnice SKP-centra, o.p.s. č. 2, romský poradce a vedoucí Multikulturního centra, absolvent oboru Resocializační pedagogika) se ve svých tvrzeních shodovali v tom, že se situace v lokalitě v průběhu několika let rozhodně zlepšila. Ovšem mají na paměti, že i úbytek obyvatel na to má vliv. Štefanča za vzpomínal na období, kdy bydlelo v lokalitě o dost více lidí než dnes: „*to byly živý léta...2009, 2010... 2011, tam ty přestupky byly. S tím se hodně těžce pracovalo.*“ (romský poradce a vedoucí Multikulturního centra) Podle pracovnice úseku přestupků (Úřad městského obvodu Pardubice I, pod který Husova ulice spadá) mají počty trestných činů a přestupků souvisejících s lokalitou spíše klesající tendenci. „*Udělal (Policie ČR-pozn. autorky) za rok 2006 až 2012 jeden takovej přehled... v roce 2006 až 2012 bylo v Husově ulici 56 trestných činů, 54 přestupků a to je vlastně za 7 let. A v roce 2013 trestné činy 3, přestupků 6, takže tam je evidentní, že se to snižuje.*“ Co se týče druhů přestupků, je to pro úřad poněkud složitější, neboť se nedozví o všech přestupcích v lokalitě. „*Ty věci se daj řešit i tím, že nám to policie neoznámí, že jim dají blokovou pokutu, ale nám už to neoznamují.*“ (pracovnice úseku přestupků) Co se týče druhu přestupků „*většinou přestupky proti občanskému soužití a ještě je v tom alkohol a ještě majetek.*“ (pracovnice úseku přestupků) Zároveň ale dodala „*co já si pamatuju, my sme tam majetek nikdy neřešili*“ čili přestupky týkající se majetku policie většinou vyřeší na místě, popřípadě už jde o trestné činy.

---

⁶¹ Viz. Seznam příloh

„Když to jsou rvačky a tak, tak to nechtěj řešit na místě, tak nám to oznáměj, když nezaplatěj pokutu. U občanskýho soužití jde i o incidenty s prvky domácího násilí, to se zas váže k tomu alkoholu. Ty mladiství to spíš byly krádeže mimo lokalitu.“ (pracovnice úseku přestupků) Při rozhovoru s touto pracovnící jsem také zjistila důležitou skutečnost a to že nezaplacená pokuta za přestupek může snadno skončit i exekucí. *„Může se to dotáhnout do exekuce, může se to projednávat bez nich. Už to, že se zpráva doručí do schránky v místě trvalého bydliště, rozhodnutí nabyde právní moci a dá se s tím pokračovat do exekuce.“* (pracovnice úseku přestupků) Myslím si, že tohle je jedna z věcí, které obyvatelé vyloučených lokalit nemají běžně „na paměti“. Pracovnice zároveň uznala, že někteří spolupracují. *„Někdo přijde hned a zaplatí, uvědomí si vinu a někdo ne.“* (pracovnice úseku přestupků) Uznává, že se se sociálně vyloučenými musí intenzivně pracovat. *„Já si myslím, že to není nějak skokový. Ono se s nima musí fakt pracovat dlouhodobě. Nějaký příklad, cílený trvalý působení. A zase na někoho to působí a na někoho ne. Zase sme řešili osoby, kterým jsme domlouvali už jako mladistvým na úřadě. To jsou takoví, co si jedou tu svou linii.“* (pracovnice úseku přestupků) Vzhledem k tomu, že tráví čas přímo v lokalitě, má na situaci, co se týče sociálních patologií asistentka prevence kriminality jiný úhel pohledu: *„Nejčastěji je to opravdu asi drobný krádeže, pak je tam problém i s tou marihuanou, kouření u dětí, a vůbec udržování pořádku, to taky prostě nechápou, když jim upadne rohlík s máslem na chodbě, že by to měli uklidit.“* (asistentka prevence kriminality) Také dodává: *„I když se tam najde rodina, která se snaží žít slušně, děti se od těch druhých naučí to špatný.“* (asistentka prevence kriminality)

Co se týče počtu obyvatel, tyto údaje se velmi různily napříč časem. Například: K lednu 2012 zde bylo nahlášeno 195 osob, v prosinci téhož roku již pouze 150. (MĚSTSKÝ PROGRAM PREVENCE KRIMINALITY, 2013, s. 34) V době mé praxe v Darjav o. s. (2012) mi Věra Horváthová sdělila, že je v lokalitě asi 300 osob, z toho 100 dětí. V minulosti v této lokalitě bydlelo mnoho sociálně vyloučených vícečetných a neúplných rodin, často romského původu. Nyní už zde nenajdeme téměř žádné děti, mnoho rodin se odstěhovalo, nebo bylo vystěhováno (dluhy) a mnoho dětí dospělo. Podle Štefanči došlo k úbytku hlavně v poslední době: *„lidí je tam míň než před pěti lety, možná o polovinu, tři čtvrtě lidí jsou pryč. Ted'ka tam je kolem devadesáti lidí. Na začátku 2013 tam bylo přes sto šedesát lidí.“* (romský poradce a vedoucí Multikulturního centra) K roku 2012 byl počet obyvatel v lokalitě, dá se říci konstantní, v roce 2013 již počet obyvatel začal strmě klesat. Podle asistentky prevence kriminality je lokalita obsazena ani ne z 50% a dětí školou povinných je tu už jen deset. Důvodem snížení zájmu může být horší finanční situace rodin, ale také třeba horší pověst lokality nebo příbuzenské vztahy. Nebo také prostě snaha získat byt v „normální“ (čili majoritou obývané)

zástavbě. „*Oni se snaží dostat se do standardních bytů, jiných lokalit, nechtějí tam bydlet. Ale ve chvíli kdy jsou v Polabinách, Brožikově...tak tam s nima jsou problémy, soužití s nima není jednoduchý. Dostáváme stížnosti od ostatních nájemníků. Rušení nočního klidu, porušování dobrých mravů a tak dále.*“ (pracovnice oddělení správy bytových domů a nebytových prostor)

Mnoho obyvatel i jejich děti absolvovalo pouze základní či speciální školy. Většinou jsou obyvatelé lokality závislí na dávkách sociální pomoci a podpory. Příjmy většinou doplňují sezónní prací či prací „na černo“. Problémy se zde vyskytují z hlediska zneužívání situace sociálně vyloučených. „*Oni zneužívaj sami sebe. Jeden cikán sežene práci, zakázku, a najme deset dalších a strašně na nich parazituje, ale to dělaj většinou olašský.*“ (asistentka prevence kriminality) Nástroje aktivní politiky zaměstnanosti jsou zatím sociálně vyloučenými v Pardubicích využívány málo. Co se týče klasického zaměstnaneckého poměru, zde je problém hlavně v tom, že vyžaduje nějaký režim, výkon a podobně, na což sociálně vyloučení po letech nezaměstnanosti nejsou zvyklí, psychicky připravení, nebo možná považují sociální dávky za lepší či vyšší příjem. Na to jsem narazila i při rozhovoru s terénními pracovníci: „*Ted'ka vlastně třeba kvůli té zaměstnanosti Romodrom je dohoda s Marius Pedersen. Je na něm, jestli vydrží tříměsíční zkušební lhůtu. Je to roční smlouva, pak na neurčito. Nějací klienti tam teď jsou.*“ (terénní pracovníce SKP-centra, o.p.s. č. 1) „*Už ne jsem slyšela.*“ (terénní pracovníce SKP-centra, o.p.s. č. 2) „*Když oni dlouho nevydržej no.*“ (terénní pracovníce SKP-centra, o.p.s. č. 1) Problémem často bývá nedostatečná docházka do školy, experimentování s drogami (marihuana, zneužívání léků, alkohol), gamblerství, lichva a drobná kriminalita. Co se týče lichvy, asistentka prevence kriminality o ní ví. „*Mě to ty lidi řeknou, když se dostanou do úzkejš, ale nechtěj to ventilovat ven. Dělaj si to mezi sebou. Romové půjčuj peníze za nekřesťanské úroky...Oni jsou bohužel strašně finančně negramotní.*“ (asistentka prevence kriminality) Zdravotní stav obyvatel je často špatný (dýchací obtíže, zanedbání prevence, péče o zuby, problémy způsobené výskytem plísní v bytech apod.). Neplacení nájmu je zde menším problémem, neboť dlužníci byli většinou vystěhováni na základě soudního rozhodnutí do městské ubytovny v Češkově ulici. Problémy s placením jsou nyní řešeny především s pomocí terénních pracovníků. Problémem bylo i ubytování příbuzných na černo, čímž obyvatelé porušovali nájemní smlouvu. Zeptala jsem se i pracovníce Magistrátu kolik v lokalitě asi tak bydlí osob v jednom bytě. „*To se vůbec nedá specifikovat, většinou tam jsou tři až čtyřčlenný rodiny. To, co máme oficiálně nahlášený. My můžeme zjistit jen oficiální počet návštěvníků. To je povinnost nájemníků nahlásit počet obyvatel.*“ (pracovnice oddělení správy bytových domů a nebytových prostor) Díky působení asistentky prevence kriminality, ale již obyvatelé lokality ví, že by měli „dlouhodobější návštěvy“ hlásit. „*Úplně ze začátku byl velkej docela problém,*

nahlášených v bytě šest jich a je jich tam deset. Dneska už to vědí, že to tam hlídám.“ (asistentka prevence kriminality) Ovšem na druhou stranu toho prý někdy, dá se říci, zneužívají. „*Na druhou stranu jsem se setkala s tím, že sami řeknou, abych zařídila odjezd příbuzných. Nedokážou si to říct mezi sebou. Je hezký, že spolu umí žít pohromadě, ale neumí si říct nehezký věci do očí.*“ (asistentka prevence kriminality)

V Koncepčním plánu prevence kriminality (KONCEPČNÍ PLÁN PREVENCE KRIMINALITY, 2012, s. 5-7) jsou uvedeny priority jako vybudování systému sociálního bydlení a zaměření pozornosti na sociálně vyloučené lokality ve městě. Dále je zde uvedena snaha udržet NZDM (Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež), finanční a dluhové poradenství a probační program (KONCEPČNÍ PLÁN PREVENCE KRIMINALITY, 2012, s. 8). Za důležité jsou považovány VPP (veřejně prospěšné práce), sanace rodiny, vytvoření možnosti tréninku pracovních návyků pro nezaměstnané mladistvé. V souvislosti se sociálně vyloučenou lokalitou v Husově ulici jsou jako opatření uvedena: terénní práce zajištěná magistrátem, Program podpory samostatného bydlení, Darjav o. s., podpora participace obyvatel na správě lokality a technická opatření (kamerový systém, opravy a údržba), atd. (KONCEPČNÍ PLÁN PREVENCE KRIMINALITY, 2012, s. 13) Jako nová opatření jsou zde navrhovány kontroly lokality ze strany magistrátu (OSPOD⁶²), navázání konkrétních forem spolupráce s Městskou policií, vytvoření systému podporovaného zaměstnání, podpora fungování a rozšíření práce Darjavu, zefektivnění použití záznamů kamerového systému, apod. (str. 14) Sanací rodin se v Pardubicích zabývá Amalthea o. s. Po zrušení činnosti Darjav o. s. se nacházejí NZDM pouze v centru města (Free Klub při SKP centru), Nízkoprahový klub mládeže na Dukle (Salesiánské středisko mládeže) a Klubovna v městské ubytovně v Češkově ulici na Dukle. Terénní práce je v lokalitě v Husově ulici zajištěna magistrátem a SKP-centrem⁶³. Program podpory samostatného bydlení stále funguje. Ke kamerovým záznamům mají nyní přístup i pracovníci OSPODu. Darjav o. s. zde již nepůsobí, ale v lokalitě začala působit Asistentka prevence kriminality. Projekt asistenta prevence kriminality v Pardubicích funguje v rámci městské policie od roku 2013. Ředitel městské policie vyjádřil spokojenost nad prací asistentky, která působí v lokalitě ulice Husova a bylo rozhodnuto o vypsání výběrových řízení i pro další lokality. Také mi sdělil, že Ministerstvo vnitra již tento projekt nehodlá zastřešovat a je tedy na jednotlivých městech, zdali v takovém projektu budou pokračovat. Sám vyjádřil, že je velkým zastáncem tohoto projektu. Rok 2013 byl zakončen anonymní anketou, ve které se drtivá většina obyvatel vyjádřila k přítomnosti asistentky v lokalitě kladně. Práce

---

⁶² Oddělení sociálně právní ochrany dětí

⁶³ Terénní program v sociálně vyloučených romských lokalitách v Pardubicích.

asistentky prevence kriminality spočívá v hlídání majetku města, dohlížení na děti (např. aby docházely do školy), udržování pořádku v lokalitě a prevenci kriminality. Lidé za ní chodí pro pomoc i jen pro radu. Pracovnice SKP-centra si pochvalovaly, že ve městě pracuje a spolupracuje tolik různých organizací. „*Je fajn, že když my to neděláme, máme je kam poslat.*“ (terénní pracovnice SKP-centra, o.p.s. č. 2) V Pardubicích také působí organizace Romodrom, Fond ohrožených dětí a kurátoři pro mládež (OSPOD). V minulosti město má romského poradce a v minulosti zde byli romské terénní pracovníky. Ve městě fungovalo Romské středisko, které bylo po několika letech změněno na Multikulturní centrum (vedoucím je romský poradce). Důležitým projektem je Program podpory samostatného bydlení. Cílem tohoto programu je dát šanci na byt v běžné zástavbě mladým romským rodinám. Tyto rodiny jsou vyhledávány pracovníky odboru sociálních věcí a odboru majetku a investic. Důležitá je i spolupráce s terénními pracovníky. Takto vybraným rodinám jsou přiděleny byty v Husově ulici č. p. 1116-1119 a v případě, že rodiny řádně plní své závazky (placení nájmu, služeb, zisk a udržení si práce, apod.), dostanou se do poslední fáze a to přidělení bytu v běžné městské zástavbě. Programem podle pracovnice Magistrátu prošly asi z 25 rodin úspěšně⁶⁴ zatím pouze tři rodiny, přičemž dodala „*není to úplně tak jednoduchý, spousta osob z nich se stali dlužníci nebo porušovali dobré mravy v domě.*“ (pracovnice oddělení správy bytových domů a nebytových prostor)

Přístup města k řešení situace sociálně vyloučených lokalit a interetnických vztahů je uváděn v literatuře jako dobrý příklad. V publikaci Navrátila byly Pardubice vybrány jako město „*s dobrou pověstí, tedy s převažujícími informacemi o tom, že v nich jde o soužití majority a romské minority, v němž nepřevažují konflikty.*“ (NAVRÁTIL, 2003, s. 87) Prudký dodává, že „*pro výběr Pardubic hovořila dlouhodobá soustředěná spolupráce řady institucí (s významným místem samosprávy, ale také s významným podílem ze zahraničí, především z Velké Británie) při hledání cest ke sblížení soužití majority a romské minority ve městě.*“ (NAVRÁTIL, 2003, s. 87) ŠIMÍKOVÁ a VAŠEČKA zmiňují jako pozitivní příklad Program romské integrace Partners Czech v Pardubicích (ŠIMÍKOVÁ a VAŠEČKA, 2005), který probíhal v letech 2003 až 2007 a předtím od roku 1997 program „Lidé v naší společnosti“. O situaci pojednává také Zpráva a interetnických vztazích v Pardubicích. „*Jsou zde výsledky práce většího počtu jednotlivců a organizací, jejich schopnost šířejí spolupracovat, stupeň porozumění problematice a podpora jejího řešení u představitelů města, i dobré povědomí o těchto přednostech mezi zahraničními subjekty a z toho plynoucí spolupráce*“

---

⁶⁴ Ty, které se dostali až do konečného stupně, čili bydlení v běžné zástavbě.

(ONDRUCHOVÁ, 2000, s. 12) Podle ONDRUCHOVÉ je výhodou „*přítomnost komunálních politiků, kteří jsou v oblasti interetnických vztahů vzdělání a uvědomují si význam, jaký tato oblast pro kvalitní život ve městě a jeho další rozvoj má.*“ (2000, s. 25)

6. Terénní sociální práce (TSP)

Jak již vyplývá z názvu, TSP je metoda sociálně probíhající venku „v terénu“ namísto kanceláří, úřadoven. Terénní sociální práce je „*sociální práce s rizikovými jednotlivci nebo skupinami vykonávaná v přirozeném prostředí klientely sociálních pracovníků. Součástími terénní sociální práce jsou: depistáž, navazování kontaktů, poskytování sociální pomoci, mapování lokality včetně sběru, analýzy a sumarizace poznaných informací o příčinách, charakteru a intenzitě nepříznivé sociální situace cílové skupiny. V optimálním případě může TSP ovlivnit rizikové chování, resp. životní styl klientů. Cílem TSP bývá i napojení klientů na jiné specializované služby. Speciálním typem TSP je práce na ulici, tzv. streetwork.*“ (MATOUŠEK, 2008, s. 229)

Jako mnoho pojmů v sociálních vědách/sociální práci ani zde nelze najít pouze jednu „správnou, pravou“ definici. V příručce nalezené na stránkách Ministerstva vnitra ČR je TSP definována jako „*založená na práci s jednotlivci (nikoli skupinami), kteří mají zájem řešit své problémy spojené s tím, že se nacházejí v prostředí sociálního vyloučení.*“ (VESELÁ et al., 2009, s. 28) Jak je vidět autoři se neshodují především v tom, zdali je TSP cílena na jednotlivce (a)nebo skupiny. Bednářová dodává, že se „*nejedná se o jakýkoli typ pouliční práce, nýbrž o přesně vymezenou metodu sociální práce, kterou vykonávají specificky orientovaní sociální pracovníci.*“ (BEDNÁŘOVÁ, 2003, s. 169) Elich například tvrdí, že terénní sociální práce je „*navštěvující sociální práce, která nečeká, až se na ni kdokoli obrátí s problémem, ale která se sama nabízí v místech vznikajících sociálních konfliktů.*“ (cit. dle BEDNÁŘOVÉ, 2003, s. 170)

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR definuje TSP jako jednu „*z metod sociální práce zaměřené na pomoc lidem nacházejícím se v nepříznivé sociální situaci nebo lidem žijícím v sociálně vyloučených lokalitách.*“⁶⁵ Terénní sociální pracovník v podstatě funguje jako takový prostředník mezi klienty a dalšími institucemi (státními, veřejnými i neziskovými). Někteří autoři také směšují výraz terénní sociální práce a streetwork, zatímco jiní je odlišují (viz. první definice). V anglicky mluvících zemích se používá k označení TSP především výrazů jako youth work, detached work, field work (BEDNÁŘOVÁ, 2003, s. 169), social work in the streets, corner street social work (MATOUŠEK, 2008, s. 229). V Česku se vedle pojmu streetwork setkáváme dále s označením sociální práce na ulici, kontaktní práce, terénní práce (BEDNÁŘOVÁ, 2003, s. 169). Terénní sociální práce je nyní hojně využívána především pro „*její maximální dostupnost pro klienta (pracovník přichází za klientem), finanční nenáročnost (v porovnání s represivními nebo krajními opatřeními – výkon trestu, umístování dětí do*

---

⁶⁵ Terénní sociální práce v sociálně vyloučených lokalitách. In: Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. 9.7.2009 [cit. 2013-11-25]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/2317>

dětských domovů apod.) a efektivita (sociálně vyloučení se s pomocí TSP mohou zlepšit své postavení spíše než při aplikaci represivních opatření).“ (VESELÁ et al., 2009, s. 30)

Terénní sociální práce je v Česku poskytována skrze terénních programy a to podle zákona č. 108/2006, o sociálních službách. Terénními programy jsou označovány podle §69 „*terénní služby poskytované osobám, které vedou rizikový způsob života nebo jsou tímto způsobem života ohroženy.*“⁶⁶ Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR dále uvádí, že „*služba je určena pro problémové skupiny osob, uživatele návykových nebo omamných psychotropních látek, osoby bez přístřeší, osoby žijící v sociálně vyloučených komunitách a jiné sociálně ohrožené skupiny. Cílem služby je tyto osoby vyhledávat a minimalizovat rizika jejich způsobu života.*“⁶⁷ Důležitou součástí terénní sociální práce jsou i tzv. nízkoprahová zařízení. Nízkoprahovým zařízením se rozumí „*služba dostupná klientům bez nutnosti se objednávat, případně i bez nutnosti udávat vlastní totožnost.*“ (MATOUŠEK, 2008, s. 117) Podle BEDNÁŘOVÉ „*pojem nízkoprahový v tomto smyslu označuje možnost poskytnout klientovi pomoc anonymně, bez nutnosti jeho identifikace a ověření totožnosti.*“ (2003, s. 170) Anonymita klientů se zdá být klíčovou především z hlediska získání důvěry potencionálních klientů. Práci terénního sociálního pracovníka zahrnuje především vyhledávání potencionálních klientů, monitoring lokalit, samotná pomoc klientům a administrativa. Činnost můžeme rozdělit do tří forem práce (BEDNÁŘOVÁ, 2003, s. 174):

- Přímé (činnost s cílovou skupinou)
- Nepřímé (vytváření projektů, koncepcí, administrativa)
- Přesahující (profesní vzdělávání, supervize, metodické vedení)

Možnosti financování TSP:

- Rozpočet města
- Dotační program ÚV ČR Podpora terénní práce
- ESF (Evropské sociální fondy)
- Další dotační programy (MPSV, krajské úřady)

Po pádu komunismu v roce 1989 začaly na území České republiky výrazné změny v mnoha oblastech života, především v oblasti ekonomické, právní a sociální. S tím souvisel i prudký nárůst nezaměstnanosti, kriminality, prostituce, drogových závislostí apod. V 90. letech vzrostl důraz na prevenci těchto jevů a řešení již vzniklých problémů (v roce 1993 vznikl

---

⁶⁶ Terénní sociální práce v sociálně vyloučených lokalitách. In: *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 9.7.2009 [cit. 2013-11-25]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/2317>

⁶⁷ Terénní sociální práce v sociálně vyloučených lokalitách. In: *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 9.7.2009 [cit. 2013-11-25]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/2317>

Program sociální prevence). V rámci hledání způsobu řešení bylo rozhodnuto vytvořit nový typ sociálního pracovníka „tzv. *sociálního asistenta, jehož hlavní metodou práce je streetwork*.“ (BEDNÁŘOVÁ, 2003, s. 172) Sociální asistenti se měli stát součástí okresních úřadů. Šlo o úspěšný projekt, ale se zrušením okresních úřadů v roce 2002 se místa sociálních asistentů zachovala jen u některých samospráv, v některých městech tuto pozici nezřídili vůbec, protože byla tehdejšími vedeními viděna jako nepotřebná (činnosti byly rozděleny mezi kraje a města s rozšířenou působností). V souvislosti s decentralizací ovšem stát také ztratil možnost „donutit“ města tuto pozici na svých sociálních odborech zavést, čili zřízení pozice není povinné. Od roku 2000 existuje program Podpora terénní práce vypisovaný Radou vlády pro záležitosti romské komunity, ze kterého jsou financovány aktivity v mnoha městech. Terénní sociální práce byla také rozvíjena v neziskovém sektoru (např. terénní pracovníci v sociálně vyloučených lokalitách organizace Člověk v tísni, o.p.s.). V neziskové sektoru se zpočátku pracovníci zaměřovali na nejrizikovější skupiny čili závislé, bezdomovce, prostitutky a rizikově žijící mládež. V roce 1997 vznikla ČAS - Česká asociace streetwork. (BEDNÁŘOVÁ, 2003, s. 172) Můžeme říci, že terénní sociální práce se stala důležitou součástí sociální práce na úrovni veřejné správy i neziskového sektoru. V České republice v současné době fungují nízkoprahová denní centra (pro osoby bez domova), nízkoprahová zařízení pro děti a mládež a kontaktní centra (tzv. K-centra) pro drogově závislé.

6.1. Terénní sociální práce v Pardubicích

Terénní sociální práce je v Pardubicích využívána především v souvislosti se sociálně vyloučenými lokalitami a s tím související neorganizovanou mládeží, dále i bezdomovci a drogově závislými. „*Terénní práce je určena zejména pro ty, kteří si sami nedokážou vyhledat pomoc v zařízeních nejružnějšího typu nebo institucí státních či městských. V Pardubicích jsou formy terénní práce dostatečně rozšířené a standardizované.*“ (ŠTEFANČA, 2010, s. 29) Terénní sociální práce se začala využívat v Pardubicích v souvislosti se zavedením programu Podpora terénní práce, ze kterého město pravidelně úspěšně žádalo dotace na provoz této činnosti (od roku 2002). Jedinou výjimkou byl rok 2008, kdy byla žádost o dotaci zamítnuta „*s neoficiálním odůvodněním, že na tak velké město je zde příliš málo klientů.*“ (FLOSMAN, 2008, s. 7) Vzhledem k tomu, že TSP se stala součástí komunitního plánování na období 2008-2011 i Střednědobého plánu sociálních služeb Pardubického kraje na období 2008-2010, rozhodlo se vedení města službu zachovat i za cenu financování z vlastního rozpočtu (FLOSMAN, 2008, s. 8). TSP se stala součástí sociálních služeb města hlavně vzhledem

k tomu, že se nikdo nesoustředil na sociálně vyloučené lokality v Pardubicích, s výjimkou o. s. Darjav v lokalitě Husova 1116 – 1119 (FLOSMAN, 2008, s. 8). Podle tehdejšího terénního sociálního pracovníka toto zařazení TSP pod odbor komunitních služeb Magistrátu města Pardubice (dnes Odbor sociálních věcí) umožnilo „*efektivnější a komplexnější řešení problému jednotlivých uživatelů. Dalším pozitivem je i větší respekt mezi kolegy a zástupci jiných organizací, což mu může pomoci při hájení zájmů klienta.*“ (FLOSMAN, 2008, s. 8) Terénní sociální práce, resp. streetwork, byla a je provozována v Pardubicích též v neziskových organizacích (Klub Hurá Kamarád – již neexistující, nyní dále Darjav o. s., SKP-centrum, Laxus o. s.). Především v rámci Klubu Hurá Kamarád započalo mapování a monitoring neorganizovaných dětí a mládeže (ŠTEFANČA, 2010, s. 9). S tím souvisely i sociálně vyloučené lokality, z kterých většina dětí a mládeže pocházela.

Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit tvoří hlavní klientelu terénních pracovníků Odboru sociálních věcí Magistrátu města Pardubic. Situace v těchto lokalitách se zhoršila především v souvislosti s návratem některých „romských“ rodin z emigrace (v letech 1991 a 1997 proběhly vlny emigrace do zemí západní Evropy a Kanady). Tyto rodiny se většinou před emigrací zbavily domů a bytů. Po návratu měly problémy najít bydlení a práci, tudíž „*často museli vzít za vděk provizorním ubytováním ve stísněných podmínkách, přičemž neměli žádný finanční příjem. Rostoucí průmyslová zóna v Pardubicích, která s sebou přinesla velké množství cizinců poptávajících levné ubytování, pak tuto krizi ještě prohloubila. Logickou reakcí vedení města, které s neklidem sledovalo dění v romské komunitě, bylo zavedení terénní práce na seznam poskytovaných sociálních služeb.*“ (FLOSMAN, 2008, s. 7) Panuje zde shoda, že obyvatelé sociálně vyloučených lokalit v Pardubicích jsou dobře informováni o terénní sociální práci a že služba je dobře dostupná všem: „*Dá se říci, že terénní práce pokrývá území celých Pardubic (...), že Romové mají dostatek informací o tom, že se mohou na úřadě obrátit se svými problémy na terénního pracovníka a terénní pracovník má dostatečný přehled o struktuře a fungování romské „komunity“ v Pardubicích.*“ (ŠTEFANČA, 2010, s. 34) Jsou vyzdvíženy i dosavadní úspěchy TSP jako zlepšení kvality bydlení několika rodin v rámci Programu podporovaného bydlení, řešení situace při rušení ubytovny v Ohrazenicích, snížení počtů výjezdů policie do příslušných lokalit, navýšení počtu splacených závazků vůči městu apod. (ŠTEFANČA, 2010, s. 35) „*Na jedné straně pomáhá klientovi s řešením jeho životní situace, na straně druhé pomáhá de facto i jeho okolí a společnosti tím, že jej oddlužuje, resocializuje a nezřídka kdy pomáhá při jeho zaměstnatelnosti.*“ (FLOSMAN, 2008, s. 7) Podle FLOSMANA je „*cílem terénní práce (...)* zlepšovat interetnické klima ve městě a pomáhat sociálně vyloučeným osobám (v Pardubicích nejčastěji právě Romům) při řešení jejich

problému.“ (2008, s. 7) V souvislosti se mnou sledovanou lokalitou, Husova 1116-1119, ŠTEFANČA zmiňuje: „*Dále se podařilo díky terénní práci aktivizovat obyvatele v lokalitě Husova a tím vytvořit základ proto, aby si sami Romové zde ustanovili funkční systém správcovství, což by v konečném důsledku mohlo vést ke zlepšení životních podmínek jich samotných a také v narovnání vztahů s okolím.*“ (2010, s. 35-36) Terénní pracovníce SKP-centra v rozhovoru uvedly, že se mezi jejich priority patří, aby si sociálně vyloučení obyvatelé udrželi bydlení, pomáhají hledat zaměstnání, řešit exekuce, pomáhají se splátkovými kalendáři, doprovázejí klienty na úřady a do různých společností (např. RWE, ČEZ). „*Je to tam hodně o takovým stabilizování tý jejich situace. Někteří si chtějí jenom popovídat. Vyplnit složenku.*“ (terénní pracovníce SKP-centra, o.p.s. č. 1) Co terénní pracovníce neposkytují je doučování dětí nebo osobní bankrot. „*Hodně po nás chtěli insolvenční, osobní bankrot, ale to my neděláme.*“ (terénní pracovníce SKP-centra, o.p.s. č. 1) Mezi výhody terénní sociální práce pracovníce SKP-centra řadí neformalitu setkání. Pracovníce může vše klientovi vysvětlit slovy, kterým více porozumí, nepoužívá odborné a jiné pro klienta zvláštní či nesrozumitelné výrazy, což se při návštěvě různých institucí mnohdy neděje.

7. Komunitní práce

Komunitní práce je v Česku stále ještě spíše neobvyklým pojmem. A i v tomto případě nalezneme nespočet různých definic jak českých, tak zahraničních autorů. Co komunitní práci od různých metod sociální práce podle Korchina odlišuje, je fakt, že „komunitu a práci s ní charakterizují faktory sociálního prostředí a orientace spíše na systém než na jedince.“ (cit. dle HARTLA, 1997, s. 29) V Česku také můžeme najít tendence k psychologizaci (existence terapeutických komunit, např. HARTL, 1997).

Co si tedy pod pojmem komunitní práce představit? Podle NAVRÁTILA „jde o proces uvnitř komunity, při němž se využívají její možnosti a zdroje. Identifikované sociální problémy mají být odstraněny prostředky komunity. Komunitní pracovník chápe komunitu jako nejvýznamnější element sociálního prostředí.“ (2003, s. 51) Důležitým prvkem je „myšlenka, že by se občané měli podílet na utváření, nápravě a kontrole nejdůležitějších změn ve svých komunitách. Demokracie vyžaduje účast a aktivitu v řešení záležitostí komunity. Lidé se mají naučit, jak společně kooperovat.“ (NAVRÁTIL, 2003, s. 51) Další definice zní: „Cílem komunitní práce je navození sociální změny, změny pokud možno trvalé. Konkrétně usiluje o vytváření žádoucích vztahů mezi jednotlivci a skupinami dané komunity, a to tak, aby sami členové komunity identifikovali své potřeby, žádali změnu a vlastními silami ji uskutečňovali. Jde o motivaci obyvatel ke společnému dílu, která z nápadů vytváří skutečné plány a dosahuje jejich naplnění.“ (VESELÁ et al., 2009, s. 21) Podle Chytila Oelschlägel vztahuje komunitní práci k městům, podle něj je „komunitní práce strategie zaměřená na sociální prostor a celkově orientovaná na městskou lokalitu. Komunitní práce se nezaměřuje na jednotlivce z pohledu pedagogiky, ale pracuje se zdroji a rezervami městské části a jejími obyvateli.“ (GOJOVÁ, 2006, s. 36) MATOUŠEK komunitní práci popisuje jako „proces pomáhající lidem, aby společnou aktivitou vyřešili problém místní komunity, případně zlepšili podmínky svého života v komunitě. Akčními skupinami bývají „obyčejní lidé“ (tj. lidé definovaní svou příslušností k místnímu společenství, nikoli význačnou společenskou pozicí), skupiny lidí nějakým způsobem hendikepovaných (tj. lidí se zvláštními potřebami) nebo lidé spojení stejným zájmem.“ (2008, s. 87) Popple tvrdí, že „účelem komunitní práce je posílit schopnost lidí zvládat znevýhodňující a obtížné situace tím, že získají větší míru kontroly nad těmi okolnostmi života, jimiž jsou společně vystaveni.“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 34) Podle HARTLA je komunitní práce metodou zvládání sociální změny (1997, s. 69), jejímž cílem je „zvyšovat toleranci, dobré sousedství a sociální odpovědnost, snižovat intoleranci, předsudky a strach.“ (1997, s. 71) Řezníček tvrdí, že je „cílem komunitní práce mobilizace občanské svépomoci ve prospěch

většího počtu lidí a to vyžaduje spolupráci s představiteli samosprávy a politické moci a angažují se v ní jak občanští aktivisté, tak samotní obyvatelé.“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 32) Hartl uvádí, že podle Havrdové je důležité, že *„usnadňuje společenskou změnu. Mění rovnováhu moci ve společnosti tím, že pomáhá bezmocným objevit a uplatnit jejich schopnosti. Aktivně je vtahuje do řešení věcí, které ovlivňují jejich životy a konfrontuje postoje a chování jedince a institucí, které někoho diskriminují.*“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 32) Tuto definici a výše uvedenou Matouškovu definici preferují zřejmě nejvíce. Podle Dunhama je komunitní práce zaměřena na propojování potřeb existujících zdrojů, podporu skupinové solidarity a spolupráce a podporu změn v komunitě. (cit. dle NAVRÁTILA, 2003, s. 50) Podle definice Novotné a Schimmerlingové komunitní práce *„pomáhá lidem v konkrétních životních situacích v určitém územním celku, bez ohledu na to, zda jde o jednotlivce, skupiny nebo celou komunitu. Respektuje biologické, etnické, psychologické, kulturní, sociální, ekonomické a ekologické potřeby obyvatel komunity.*“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 31) Důležitým prvkem komunitní práce tedy je aktivní uspokojování potřeb komunity za využití vlastních zdrojů, ne spoléhání se na pomoc „zvnějšku“. *„V komunitní práci je klientem komunita se svými potřebami a zdroji. Pokud komunita není schopna své potřeby dlouhodobě uspokojovat, vznikají problémy.*“ (NAVRÁTIL a ŠIMÍKOVÁ, 2003, s. 83) I HARTL připouští, že *„možnosti a omezení, které komunita nabízí, jsou přímo úměrné zdrojům, ke které členové komunity mají přístup. Zdroje komunity jsou chápány jako soukromý a veřejný majetek, který určuje možnosti členů komunity nezávisle na jejich příjmech.*“ (1997, s. 33)

Co se týče pozice komunitního pracovníka, tak má vytvářet *„takové podmínky, které členům komunity umožňují získávat vědomosti a dovednosti potřebné ke zvládnání běžných problémů komunity.*“ (VESELÁ et al., 2009, s. 21) Komunitní práce je univerzální metodou, je možné ji použít na řešení rozličných problémů (sociální služby, vzdělávání, sousedské vztahy, bydlení, apod.). Podle KINKORA má komunitní pracovník za úkol: nalézt sociální priority a další významné potřeby komunity, povzbudit obyvatele k seznámení se se svými problémy a snaze zvládnout je vlastními silami s pomocí dostupných služeb, informovat o možnostech řešení, povzbuzovat k diskuzím o problémech a pořádání akcí k odstranění problému (2003, s. 267). V souvislosti se sociálně vyloučenými lokalitami je třeba dodat, že *„dlouhodobý stav sociální marginalizace devastuje komunitu i co do schopností a kapacit řešit problémy vlastními prostředky. Role komunitního pracovníka je v sociálně vyloučených komunitách z tohoto důvodu často výraznější.*“ (NAVRÁTIL a ŠIMÍKOVÁ, 2003, s. 84)

Dalším *„významným aspektem je využití jedinečnosti podmínek v dané lokalitě. Komplexní analýza územně vymezené komunity umožňuje identifikovat její specifické potřeby,*

kteře mohou být odlišné od potřeb větších územních celků.“ (RÁKOCZYOVÁ, 2003, s. 78) Podle NAVRÁTILA jsou „zvláštním případem (...) komunity sociálně vyloučené, jejichž příslušníci nemohou uspokojovat své potřeby v důsledku tohoto vyloučení.“ (2003, s. 51) Netvrdím, že sociálně vyloučené lokality jsou automaticky komunity, ale k (dobrému) bydlení v jakékoli lokalitě jsou zapotřebí dobře fungující mezilidské vztahy (stejně jako fyzický stav lokality). Podle GARDNERA nefunkční komunity „ztrácejí víru, že mohou ovlivňovat svůj život a vývoj událostí kolem sebe. Jedním z nejnápadnějších důsledků je ztráta odpovědnosti a odmítání jakýchkoli závazků.“ (1999, s. 8). V případě sociálně vyloučených lokalit toto tvrzení často platí, metody komunitní práce a přinejmenším vytvoření jakési „atmosféry komunity“ může být vhodným krokem, i kdyby nebylo cílem skutečně budovat „skutečnou“ komunitu. Vzdělávání, jak sociálně vyloučených tak „majority“ a zlepšování a vytváření pozitivních vztahů v jednotlivých lokalitách by v celorepublikovém měřítku mohlo klesající sociální kohezi ve společnosti pomoci. „Rozpad vnitřních vazeb můžeme chápat jako prohloubení míry sociálního vyloučení, selhání integrace v rámci komunity. Ztráta solidarity uvnitř komunity představuje ztrátu neformálních podpůrných vazeb, jejichž prostřednictvím mohou jedinci do určité míry kompenzovat dopady vyloučení komunity z většinové společnosti.“ (RÁKOCZYOVÁ, 2003, s. 74) Možná by mělo i efekt na předsudky a diskriminaci. V tomto případě se „komunitní práce (stává) bojem proti apatii, odevzdanosti se vzdálené, anonymní autoritě moci.“ (HARTL, 1997, s. 68) Komunitní práce podporuje myšlenku, že „osoby postižené sociálním vyloučením musí však samy prokázat ochotu a snahu svoji situaci řešit. Bez jejich vlastního přispění nemusí být totiž proces sociálního začleňování úspěšný, samotné začlenění nemusí být dostatečné, případně může trvat pouze omezenou dobu.“ (HORÁKOVÁ, RÁKOCZYOVÁ, 2008, s. 49) V souvislosti s využitím komunitní práce v sociálně vyloučených lokalitách SCHURINGA zdůrazňuje, že „podporuje zvláště lidi, kteří dosud nejsou schopni bojovat za svá vlastní práva, pomáhá jim dát hlas tím, že sami sebe dokážou organizovat.“ (2004, s. 40) Podle představitelů SPOLU International Foundation je důležité, že „touto činností vytváříte sebevědomí, stimulujete jejich iniciativu a prolamujete bludný kruh závislosti.“ (HELMER a SCHURINGA, 2004, s. 37) Komunitní práce tak „umožňuje jinou cestu řešení problému (na úrovni jednotlivce, skupiny, komunity a společnosti) založenou na kvalitách, potřebách a ideách, které lidé mají, namísto toho, aby byli tlačeni do řešení, které pro ně vytvořily instituce.“ (SCHURINGA, 2004, s. 40) Podstatné je také, že „pomáhá ve vytvoření dobré atmosféry mezi odlišnými skupinami v sousedství, čtvrti nebo vesnici (sociální integrace).“ (SCHURINGA, 2004, s. 40) Na metodu komunitní práce zaměřenou na Romy

(kteří jsou často sociálně vyloučení), kterou SPOLU International Foundation vyvinula je přímo zaměřena jedna z následujících podkapitol.

Co se týče strategie komunitní práce NAVRÁTIL a ŠIMÍKOVÁ ji popisují takto: 1) Vytváření partnerství jako východisko strategie sociální inkluze, 2) podpora participace občanů a klientů, 3) tvorba center sociální (komunitní) pomoci ve čtvrtích (2003, s. 91-92). Podle Hartla je prvním krokem přimět občana hrát aktivní roli v rozvoji a provozu veřejných sociálních služeb, dalším posílení pocitu hrdosti na členství v určité komunitě (čili identifikace s komunitou) a třetím krokem je vyrovnávání napětí mezi potřebami lidí a nedostatečnými zdroji (HARTL, 1997, s. 68) CLARK a CLARK stanovili pět kroků, s pomocí kterých se má komunita zmobilizovat: 1) úplné zmapování zdrojů a schopností jednotlivců, občanských sdružení, zájmových spolků, podnikatelů, místních institucí apod., 2) propojování jednotlivých zdrojů komunity pro vzájemně výhodné řešení problémů uvnitř komunity, 3) plnou mobilizaci zdrojů komunity pro potřeby ekonomického rozvoje a sdílení informací, 4) sdružení co nejširší reprezentativní skupiny pro potřeby tvorby vize a plánu komunity, 5) vnášení externích zdrojů a investic k podpoře místně definovaného rozvoje založeného na místních zdrojích (2004, s. 11). KINKOR vymezuje čtyři fáze komunitní práce a to: zjišťování a analýza potřeb, plánování, realizace, vyhodnocení (2003, s. 262). Oproti tomu NAVRÁTIL definuje fázi pět: monitoring, výzkum a analýza, projektování, implementace, hodnocení (2003, s. 55).

7.1. Vznik a vývoj komunitní práce

Komunitní práce začala vznikat v druhé polovině devatenáctého století, především pod vlivem rozpadu „tradičních“ komunit, což bylo důsledkem urbanizace, industrializace a postupného zvyšování mobility. Za průkopníka je považován britský vikář Samuel Augustus Barnett (1837), který organizoval vzájemnou pomoc farníků. V roce 1884 vzniklo komunitní centrum Toynbee Hall. Barnett prosazoval tři principy pro práci s lidmi (KINKOR, 2003, s. 255): 1) Každý má právo na osobnostní růst a může k tomu využít ve společnosti dostupné prostředky. 2) Efektivní změna je evoluční. 3) Silné komunity a pozitivní sociální změny závisejí na osobní komunikaci napříč ekonomickým a sociálním rozdělením. Další z prvních organizací, které používaly metody komunitní práce, byly The New York Association for Improving the Condition of the Poor (1843) a The Charity Organization Societies (1882).⁶⁸ ⁶⁹ V roce 1886 v New Yorku založil Stanton Oit komunitní centrum Neighbourhood Guild (nyní University

---

⁶⁸ Our History. In: *Community Service Society* [online]. (c) 2014 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://www.cssny.org/pages/our-history>

⁶⁹ Tyto dvě organizace se v roce 1939 spojily v The Community Service Society of New York.

Settlement Society).^{70 71} „Kromě konkrétní komunitní práce, která se zaměřovala na praktickou pomoc pro sociálně potřebné, věnovali tehdejší komunitní pracovníci hodně pozornosti spolupráci národních organizací – jen tak mohlo být posíleno postavení komunitní práce ve světě.“ (KINKOR, 2003, s. 256) Rozvoj komunitní práce byl zabrzděn příchodem světové hospodářské krize v třicátých letech dvacátého století.

V první půli dvacátého století se museli sociální pracovníci vydat z kanceláří do ulic, začala se tak vyvíjet terénní sociální práce a komunitní práce. Pracovníci „zjistili, že je nutné pracovat nejen s jednotlivci, kteří pomoc potřebují, s jejich rodinami a okolím, ale také s klíčovými představiteli komunity.“ (HARTL, 1997, s. 25) Komunitní práce se rozvíjela díky tomu, že tradiční instituce nebyly schopny efektivně řešit problémy. Pracovníci došli k zjištění, že sociální problémy nejsou pouze problémem individuů a špatných podmínek. „Tento přístup umožnil vytvořit neformální strukturu, která překonává osamělost a rozvíjí schopnost sdílet individuální a skupinové problémy.“ (KINKOR, 2003, s. 256)

V druhé půli dvacátého století došlo k radikálním změnám⁷². „Rozvoj komunitní práce v té době navázal na úspěchy hnutí za lidská práva v padesátých letech 20. století, což dalo impulz k radikálním sociálním změnám.“ (KINKOR, 2003, s. 256) Komunitní práce se „zaměřila na problémy, které s sebou přinášel vzrůstající blahobyt na jedné straně a chudoba a diskriminace přetrvávající v určitých částech společnosti, zejména mezi migranty, na straně druhé.“ (KINKOR, 2003, s. 256) Vlivem vzrůstající mobility musel být kladen důraz na multikulturní aspekt práce, služby pro marginální skupiny obyvatel (např. mentálně a duševně nemocné) prošly změnami, vznikly další služby jako stacionáře, chráněná práce, krizová lůžka, různé kluby atd. Podle HARTLA „tato činnost vyústila ve snahu řešit celou řadu sociálních problémů, z nichž k nejvážnějším patřily: nedostatečné vzdělání, nerovnost v sociální péči, nezaměstnanost, duševní zaostalost, delikvence, kriminalita a špatný stav vězeňství.“ (1997, s. 26) Komunitní práce se také začala objevovat jako kurz na vysokých školách. Podle Younghusband byla komunitní práce jednou ze tří metod sociální práce a to taková, „která se zaměřuje zejména na pomoc lidem v rámci místní komunity, snaží se určit jejich sociální potřeby, zvážit nejúčinnější způsoby jejich naplnění a začít na nich pracovat do té míry, jak to umožňují zdroje, které mají k dispozici.“ (cit. dle HARTLA, 1997, s. 27) V sedmdesátých a osmdesátých letech se komunitní práce prosadila jakožto významný prostředek řešení

---

⁷⁰ Settlement House History. In: *United Neighborhood Houses* [online]. (c) 2011 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://www.unhny.org/about/history>

⁷¹ Toynbee Hall a University Settlement Society fungují dodnes.

⁷² Hippies, drogy, studentské bouře, sexuální revoluce, vysoká kriminalita, nutnost řešit situaci válečných veteránů, počátek boje proti stigmatizaci duševně nemocných apod.

sociálních problémů. Začala se rozvíjet solidarita s osobami ve špatných podmínkách (staří lidé, handicapovaní, závislí, sociálně vyloučení, apod.). „*Iniciátoři změn v komunitě se začali objevovat ve dvojí podobě: v roli komunitních aktivistů (tj. lidí vzešlých z komunity, žijících v ní) nebo komunitních pracovníků (tj. profesionálů, kteří mají trénink a zkušenosti a zaměstnává je především místní správa).*“ (KINKOR, 2003, s. 256) Důležitou se stala otázka nerovnosti sociální tříd, etnických skupin, handicapovaných, genderu, apod. Došlo k rozvoji sousedské solidarity. Komunitní práce se zajímala o společnost jako celek a jeho různé dimenze. Rozvinulo se holistické pojetí komunitní práce. „*Na sociální problém reagují jeho stoupenci jako na celek, a to v globálním kontextu.*“ (HARTL, 1997, s. 28) Podle Thomase se komunitní práce stala druhem intervence (HARTL, 1997, s. 29). V devadesátých letech došlo k odklonu komunitní práce od velkých teorií. „*Komunitní práce jako profesionální činnost je dnes chápána jako součást sociálních služeb, jejímž cílem je buď nedostatků v sociálních vztazích předcházet, nebo je usměrňovat.*“ (HARTL, 1997, s. 30) Nyní se komunitní práce začíná používat hlavně při řešení sociálního vyloučení. Zároveň je ale pomocí metod komunitní práce usilováno o aktivizaci občanů, jejich participaci na životě komunity, města. Komunitní práce v USA, VB a Evropě prošla odlišným vývojem. V liberálních zemích jako jsou USA a VB je dobrovolnictví přirozená věc, je zde silný neziskový sektor a důraz na individuální svobody. V Evropě, především v post-komunistických státech se je v tomto ohledu ještě hodně co učit.

7.2. Teorie komunitní práce

Jak už je zvykem v sociálních vědách, ani v komunitní práci neexistuje jediná „správná“ teorie, model nebo metoda. I zde záleží na kulturních a regionálních rozdílech. „*Pojetí komunitní práce bezprostředně souvisí také s politickými postoji a hodnotami.*“ (NAVRÁTIL a ŠIMÍKOVÁ, 2003, s. 82) Burkett uvádí, že Kenny vymezuje tři typy možných vztahů komunitní a sociální práce (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 22):

1. Komunitní práce je metodou sociální práce.
2. Komunitní práce je metoda a zároveň filosofická koncepce, která je vystavěna na jiném filosofickém a politickém světovém názoru, než na kterém stojí sociální práce.
3. Sociální práce a komunitní práce mohou být částmi stejného systému sociálních služeb, ale mají rozdílnou filosofickou orientaci a rozdílnou praxi.

Podle Younghusband je „*ideologickým a filozofickým smyslem komunitní práce je umožnit fungování lokální demokracie.*“ (cit. dle HARTLA, 1997, s. 68)

Payne (cit. dle NAVRÁTILA, 2001a, s. 187-188) rozděluje sociální práci na terapeutickou pomoc, reformu společenského prostředí a sociálně-právní pomoc. Mezi přístupy v rámci sociální práce jako terapeutické pomoci se řadí: behaviorální přístupy, na klienta orientované přístupy a existenciální sociální práce (GOJOVÁ, 2006, s. 42). Mezi přístupy v rámci sociální práce jako reformu společenského prostředí se řadí: antiopresivní přístupy a teorie zplnomocnění (GOJOVÁ, 2006, s. 42). Mezi přístupy v rámci sociální práce jako sociálně-právní pomoci se řadí: teorie sociálních systémů, ekologický přístup a lokální rozvoj (GOJOVÁ, 2006, s. 42). Teorie sociálních systémů a ekologické přístupy jsou s komunitní prací spojovány nejčastěji. Turner uvádí, že podle Mattainiho použití behaviorální teorie na komunitní práci „*může přinést zvýšení participace a snížení nežádoucích způsobů chování v komunitě.*“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 43) Klíčové je zde vytvoření pozitivního příkladu, kterým se budou moci ostatní inspirovat. Turner uvádí principy, které stanovuje Rowe v aplikaci na klienta orientovaného přístupu na komunitní práci (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 46):

- Důležitost naslouchat potřebám a zájmům jednotlivců a skupin v komunitách.
- Facilitovat vnímavost komunity k sobě samotné.
- Rozpoznání a povzbuzení místních schopností vést.
- Facilitace komunikace mezi různými skupinami.
- Identifikace komunitních cílů.

Existenciální sociální práce je zaměřena hlavně na jednotlivce, ale zdůrazňuje i důležitost solidarity s druhými. „*Existencialismus přikládá velký význam sociálním skupinám, protože bytí se může uskutečňovat jen ve vztahu k jiným lidem. Ve skupinách nelze předem předpokládat existenci vzájemné pomoci a podpory, ale lidé mohou využít své svobody, aby tak jednali.*“ (GOJOVÁ, 2006, s. 46-47) V antiopresivním přístupu má podle Thomase a Piersona být cílem „*redukovat individuální a institucionální diskriminaci založenou na rase, pohlaví, postižení, sociální třídě a sexuální orientaci.*“ (cit. dle NAVRÁTILA, 2001a, s. 238) Jde tedy o nahrazení hierarchických vztahů rovnoprávnými.

Typy antiopresivních přístupů podle Denneyho, Goulda a Jenkinse (cit. dle NAVRÁTILA, 2001a, s. 240-241):

- ❖ Asimilační přístup – sociální pracovníci mohou vnímat problémy klientů jako důsledek nedostatečné akulturace.
- ❖ Liberální pluralismus – jsou zdůrazňovány rovné příležitosti. Nijak ovšem nejsou brány v úvahu rozdílné výchozí možnosti.
- ❖ Kulturní pluralismus.

- ❖ Strukturalismus – vychází ze skutečností, že jednotlivé sociální skupiny mají ve společnosti různá postavení.
- ❖ Perspektivy minoritních skupin – usilují o zapracování pohledu minorit do sociálních služeb. Vychází z předpokladu, že opresi mohou rozumět především ti, kteří ji zažívají.

Podle Solomon jsou faktory bezmocnosti „*ekonomická nejistota, absence prožitku na poli politiky, absence přístupu k informacím, nedostatek tréninku v kritickém a abstraktním myšlení, fyzický a emocionální stres, naučená bezmocnost.*“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 48) Na tyto faktory se soustředí teorie zplnomocnění. Podle Johnsona Gutierrez tvrdí, že zplnomocnění je „*proces zvyšování osobní, interpersonální nebo politické moci jejíž výsledkem je aktivita jedinců směřující ke zlepšení jejich životní situace.*“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 48) Coulshed a Orme vymezují dva modely zplnomocnění: posilňující model a partnerství v sociální práci (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 49). Autor pedagogiky osvobození Freire „*chápe zplnomocnění jako pomoc klientům, aby se mohli stát sociálními aktéry, jako výsledek pedagogiky osvobození znevýhodněných a jako kulturní přeměnu.*“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 50) Doel a Shardlow uvádí, že Ahmad rozlišuje čtyři způsoby chápání zplnomocnění (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 49):

- jako étos a ideologie sociální práce.
- jako služba a prostředek sociální práce.
- jako praxe sociální práce je aktivita pomáhající získat lidem kontrolu nad svými životy.
- jako monitorování sociální práce.

Důležité je rozlišovat mezi uschopněním (enabling) a zplnomocněním (empowerment). Uschopnit znamená, získat dovednosti, díky kterým se jednatel dokáže přizpůsobit existujícím poměrům ve společnosti. Cílem zplnomocnění je naproti tomu získání moci, schopnosti ovlivňovat svoji situaci. „*Zmocňující sociální práce je chápána jako posilování jednotlivců, skupin a komunit, aby byli více schopni kontrolovat svou životní situaci cestou svépomoci a vlastních aktivit.*“ (NAVRÁTIL, 2003, s. 36) Aby dosáhli klienti zplnomocnění, je zapotřebí jejich participace a vzdělávání. Teorii sociálních systémů lze využít, protože Kirst-Ashman a Hull tvrdí, že „*komunita je sociální systém a současně je subsystem dalším systémem, či je na ni možné pohlížet jako na souhrn subsystemů, které jsou ve vzájemné interakci a působí na další okolní systémy.*“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 43) Důležité je, že „*interakce mezi subsystemy mohou probíhat na horizontální úrovni (v komunitě) a na vertikální (extrakomunitní) úrovni. Z perspektivy systémové teorie je kompetentní komunitou ta, ve které její subsystemy fungují ve prospěch všech jejich členů.*“ (GOJOVÁ, 2006, s. 43) Ekologické přístupy „*vnímají člověka v neustálých transakcích s jeho prostředím (sociálním a fyzickým).*

Lidé nejen na své prostředí reagují, ale také na něj aktivně působí a vzájemně se přizpůsobují.“ (GOJOVÁ, 2006, s. 44) Komunita je v tomto přístupu přirozeným habitatem a status, role jednotlivců a skupin je nikou. Gitteman podle Turnera tvrdí, že je „jedním z úkolů člověka (...) nalezení takové ‚niky‘ ve společnosti, která by nelimitovala jeho příležitosti, práva a aspirace.“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 44) Pozornost je věnována fyzickému uspořádání obyvatel. Fellin „považuje z perspektivy ekologického přístupu za kompetentní takovou komunitu, ve které je vztah mezi jejími členy a prostředím v rovnováze a prostředí dovoluje obyvatelům uspokojovat svoje potřeby nedestruktivním způsobem.“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 44-45) Turner uvádí, že v tomto přístupu je podle Gittemana změna v komunitě způsobena „mobilizováním komunitních zdrojů, které mohou přispět ke zlepšení života v komunitě; ovlivňováním rozvoje služeb a politickým vlivem na lokální a celostátní úrovni.“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 45) Lokální rozvoj je také označován přímo jako komunitní rozvoj. Jde o přístup propojující poznatky z různých věd (sociální psychologie, antropologie, sociologie, atd.). „Praxe sociální práce v tomto přístupu se soustředí na řešení problémů komunity s cílem rozvoje kapacity a dosažení integrace. Hlavní metodou práce je participace obyvatel komunit na definování a řešení problémů.“ (GOJOVÁ, 2006, s. 45) Podle Rogerse je „procesem plánované změny a obsahuje dva základní prvky, plánování a aktivitu.“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 45) Toto plánování se podle Rogerse odvíjí od specifického cíle (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 46): Od závislosti k samostatnosti; od oprese k osvobození a od marginalizace k participaci.

Popple tvrdí, že „neexistuje zvláštní teorie komunitní práce, ale spíše množství teorií, které mohou být rozděleny do kategorií podle svého vztahu k makroteoriím společnosti.“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 59) Jsou to pluralistické teorie, radikální a socialistické teorie, feministické teorie a antirasistické teorie. „Pluralismus jako politická perspektiva připisuje hlavní důležitost nátlakovým a zájmovým skupinám, které prosazují své požadavky vůči centru moci a vlivu. Moc ve společnosti nemá být lokalizována do jedné skupiny. Veřejná politika je výsledkem kompromisů mezi různými konkurenčními skupinami.“ (GOJOVÁ, 2006, s. 59) Co se týče komunitní práce, jedná se „o podporování a povzbuzování participace v politických a správních procesech a zvyšování dosažitelnosti služeb.“ (GOJOVÁ, 2006, s. 59) Popple tvrdí, že „pluralistické teorie zdůrazňují důležitost dovedností a ačkoliv uznávají centralitu hodnot, dobrá praxe je definována spíše v pojmech dílčích kompetencí než jako souhlas s určitým souborem hodnot.“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 59) Pro pluralistické přístupy je důležitá myšlenka občanské společnosti. „Pluralitní teorie se zaměřuje na zlepšení kvality života členů komunity a primárně působí proti důsledkům sociálního vyloučení, proti rozpadající se sociální struktuře uvnitř komunity. Integrace komunity jako celku do společnosti má v tomto pojetí spíše

charakter přizpůsobení – začlenění zástupců komunity do rozhodovacího procesu i například efektivnější využívání služeb má charakter akceptace stávajícího uspořádání společnosti.“ (RÁKOCZYOVÁ, 2003, s. 76) Mezi radikální a socialistické teorie, patří jak radikální levice, tak i pravice. Tyto teorie „*usilují o pochopení nerovností a znevýhodnění. V této perspektivě je rozvíjena komunitní akce a obhajování klientů.*“ (GOJOVÁ, 2006, s. 60) Feministické teorie vycházejí „*z přesvědčení o nevýhodném postavení žen ve společnosti, z potřeby revolty proti této situaci a víry v možnosti změny.*“ (GOJOVÁ, 2006, s. 61) Navarová rozlišuje feministickou teorii komunitní práce na radikální feminismus, feminismus rovných práv a sociální feminismus (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 61). Popple tvrdí, že vznik feministické teorie komunitní práce v sedmdesátých letech bylo „*příznakem přehodnocení mužsky ovládané radikální a socialistické teorie a praxe komunitní práce.*“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 61) Feministické teorie poukazují na to, že i ženy jsou diskriminovaná minorita. Tento přístup kritizovali příslušníci etnických minorit, neboť tento přístup přehlíží, že i někteří muži jsou diskriminováni na základě etnicity nebo třídní příslušnosti. Popple tvrdí, že antirasistická kritika (antirasistické teorie) „*poukazuje na skutečnost, že západní kapitalismus je vystavěn na základech otroctví a imperialismu a tato dominance je udržována ve třetím světě skrze trh, zahraniční pomoc a zadlužení.*“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 62) Z tohoto důvodu i povaha poskytovaných sociálních služeb je rasistická.

Mezi mikroteorie, které je možné aplikovat na komunitní práci, patří teorie jednání, teorie sociálních sítí, teorie nových sociálních hnutí, teorie mobilizace zdrojů a komunitarismus. Vláčil tvrdí, že teorie jednání je „*postojově organizovaná a cílově zaměřená činnost zahrnující analýzu situace, anticipaci výsledku a plán jeho dosažení.*“ (GOJOVÁ, 2006, s. 64) Důležité je mít na paměti, že „*lidi jednájí jinak při uskutečňování individuálních a kolektivních cílů.*“ (GOJOVÁ, 2006, s. 64) Laan uvádí, že podle Hubíka jde o „*zvláštní sociální jednání podle konstrukcí klienta na jedné straně a podle konstrukcí sociálního pracovníka na straně druhé.*“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 64) Teorie sociálních sítí se hodí pro komunitní práci, protože jak říká Buštíková sociální sítě jsou „*soustavy reciprocitních sociálních vztahů mezi třemi a více lidmi a interakce z nich vzešlé.*“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 64) Analýza sociálních sítí se tak stává užitečným prvkem při studiu komunit. Mizrahi a Morrison tvrdí, že „*transakce a sociální opora v rámci sociální sítě nejsou vždy samozřejmostí, je možné je mobilizovat.*“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 65) Teorie nových sociálních hnutí byla inspirována myšlenkami Gramsciho. Popple „*považuje teorii nových sociálních hnutí (...) za příspěvek k rozvoji teoretické báze komunitní práce.*“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 65) Zatímco v Evropě se rozvíjela teorie sociálních hnutí, v USA byla preferována teorie mobilizace zdrojů.

Znebejánek uvádí, že podle Oberschalla je sociální hnutí „*vyzývateľ, který usiluje o kolektivní zisk a prospěch pro stoupence prostřednictvím rozmanitých strategií, z nichž některé mohou znamenat nerutinní, dokonce ilegální prostředky nátlaků na cílové instituce.*“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 65) Podle Znebejánka si Diani myslí, že sociální hnutí je „*síť neformálních interakcí mezi pluralitou individuí, skupin nebo organizací angažovaných v politických nebo kulturních konfliktech na základě sdílené kolektivní identity.*“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 65) Podle Znebejánka je „*hlavním rysem sociálního hnutí identita, vzájemná sounáležitost a solidarita jednajících.*“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 65) Sociální hnutí má čtyři základní dimenze:

- Síť neformálních interakcí
- Sdílené přesvědčení a solidarita
- Kolektivní jednání týkající se konfliktních problémů
- Jednání, které primárně stojí mimo institucionální sféru a rutinní procedury sociálního života (GOJOVÁ, 2006, s. 65)

Podle teorie mobilizace zdrojů „*klíčem k pochopení kolektivních změn jsou zdroje, které jsou organizovány a mobilizovány.*“ (GOJOVÁ, 2006, s. 67) Důležitým momentem je vznik hnutí. Znebejánek poukazuje, že Zaldo tvrdí, že „*identita hnutí není nejpodstatnějším faktorem, může být vyvolána profesionálními vůdci a neexistuje přímá úměra mezi intenzitou mobilizace a mírou úspěchu hnutí.*“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 67) Podle Znebejánka Gamson a Fireman uvádí, že existuje pět faktorů ovlivňujících vytvoření identity:

- Přátelé a příbuzní, kteří jsou členy skupiny.
- Spoluúčast na vytvoření skupiny.
- Způsob prožívání, jenž je skupinou podporován.
- Společní podřízení a nadřazení ve skupině.
- Skutečnost, že jedinec je chápán jako člen skupiny. (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 67)

V komunitarismu je základem společenství mravní dobro, oproti tomu v liberalismu jde o neutrální právo. Velek říká, že podle Endreho je základním východiskem „*idea participace na společné kultuře a „pospolitě zakotvení individuálního jednání.*“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 67) Individualismus liberalismu je považován za faktor izolující občany. Podle komunitaristů je „*stále obtížnější realizovat formy solidarity, které jsou podle jejich názoru potřebné k fungování demokratické společnosti.*“ (GOJOVÁ, 2006, s. 67) Komunitarismus požaduje „*znovuoživení existujících pospolitostí a usilují o vytvoření nových.*“ (GOJOVÁ, 2006, s. 68) Tato hlediska by měly respektovat i městské plány, architekti. „*Větší připoutání jedinců ke*

komunitám přináší také intenzivnější pocity odpovědnosti, rozvíjí občanské ctnosti a posiluje sociální kontrolu.“ (GOJOVÁ, 2006, s. 68) Téma své práce (čili vliv komunitní práce) budu zkoumat skrze perspektivu teorie zplnomocnění a ekologického přístupu.

7.3. Modely komunitní práce

Popple vymezuje osm modelů komunitní práce. Tyto modely nejsou „jednoznačně odděleny, spíše se vzájemně překrývají.“ (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 74) Do těchto modelů patří (NAVRÁTIL, 2003, s. 52):

- rozvoj komunity
- komunitní akce
- komunitní péče
- komunitní organizování
- sociální/komunitní plánování
- komunitní vzdělávání
- feministická komunitní práce
- antirasistická komunitní práce

Komunitní rozvoj je model, jehož cílem je „*pomoc skupinám osvojit si dovednosti, zvýšit své uvědomění, a tak zlepšit kvalitu života svých členů. Zdůrazňuje rozvoj svépomoci, a to také prostřednictvím vzdělávání. Skupiny jsou podporovány v artikulaci vlastních priorit.*“ (GOJOVÁ, 2006, s. 76) Důležitý je také rozvoj dobrovolnictví. Skupina by měla být schopna vyjádřit své potřeby, popřípadě upozornit na problémy. Tyto potřeby a problémy by poté měly být řešeny v rámci komunity (společnou akcí).

Komunitní akce je přímá akce, jejíž cílem je změna chování mocenských skupin směrem k dané komunitě. „*Tento model je tradičně třídně orientován. Využívá především přímou akci na lokální úrovni, a to k vyjednávání* ⁷³ *s nositeli moci.*“ (GOJOVÁ, 2006, s. 79) V tomto případě jde o komunitě především o zdroje, jejich alokaci a též i o samotné rozdělení moci ve společnosti. Thomas rozlišuje v tomto případě role komunitního pracovníka a komunitního aktivisty. Komunitním pracovníkem je zde míněna osoba zaměstnaná institucemi (profesionál), kdežto komunitní aktivista je osoba přímo z komunity. (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 79)

---

⁷³ Může i jít i o konflikt nebo konfrontaci.

Komunitní péče se zaměřuje na zlepšení situace v komunitě pomocí sociálních sítí a dobrovolníků uvnitř komunity. Cílem je podpořit zájem o péči o potřeby bližních. Jedná se hlavně o péči o seniory, malé děti či osoby s handicapem. V komunitní péči se tradičně více angažují ženy a je reakcí na kritiku kvality ústavní péče. V komunitní péči existují tři úrovně zapojení profesionálů (GOJOVÁ, 2006, s. 74-75): 1) Profesionální pracovníci zastávají více či méně stabilní podporující nebo monitorující úlohu, využívají dobrovolníky a pomocné pracovníky. 2) Komunitní pracovníci se snaží v krátkém časovém úseku plnit iniciační a podporující roli, cílem vytvoření fungujícího systému komunitní péče, které se obejde bez jejich dalších zásahů. 3) Komunitní péče může probíhat jako aktivita laiků jen s malým zapojením profesionálů.

Komunitní organizování obrací pozornost na vztahy s různými institucemi a koordinaci sociálních služeb dle potřeb dané komunity. Důležitou roli také hraje struktura komunity a lokace moci.

Sociální/komunitní plánování má za cíl zlepšení podmínek skrze plánování služeb, analýzu problémů v komunitě a hodnocení strategií a efektivitu konkrétních služeb. „*Komunitní pracovník se v modelu sociálního/komunitního plánování soustřeďuje na analýzu sociálních podmínek a služeb, stanovuje cíle, připravuje služby, mobilizuje zdroje a implementuje služby a programy, provádí jejich evaluaci.*“ (GOJOVÁ, 2006, s. 76-77) Důležitým prvkem je zapojení širokého okruhu institucí, organizací a veřejnosti do procesu plánování služeb tak, aby co nejvíce odpovídaly potřebám skupin/komunit. Taková rozhodnutí mají díky jejich participaci také větší legitimitu v očích občanů.

Cílem **komunitního vzdělávání** je aktivizace členů komunity a jejich vzdělávání v takové míře aby byli schopni sami dosahovat změn a řešení své situace. Důležitým prvkem je podpora integrace marginalizovaných skupin. Podle HARTLA „*zahrnuje programy, jejichž cílem není rozvoj jedince nebo malé skupiny lidí, ale rozvoj určitého společenství.*“ (1997, s. 110) Jde „*o dosažení změny v určité struktuře mezilidských vztahů prostřednictvím vzdělávání členů celého systému.*“ (HARTL, 1997, s. 110) Vzdělávání má tedy jak pomoci komunitě zvládat své problémy, ale i snažit se o změnu jejich postojů.

Jak již vyplývá z názvu **feministické komunitní práce**, jde v ní především o ženy a jejich sociální postavení v komunitě (propojeno s nerovností žen ve společnosti jako celku). Cílem je změna podmínek tak aby více odpovídaly jejich potřebám. Zlepšení má být dosaženo „*hromadným ovlivňováním sociálních determinantů jejich nerovnosti.*“ (GOJOVÁ, 2006, s. 79-80) Popple vymezuje tři hlavní faktory ve vývoji tohoto modelu komunitní práce (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 81): 1) Ženy mají v komunitě důležitou roli a také v ní tráví více času (péče

o děti či jiné osoby). Také jsou častěji v kontaktu se sociálními a zdravotnickými zařízeními a službami. 2) V sedmdesátých letech se stala rovnost žen politickým tématem. 3) V šedesátých a na začátku sedmdesátých let byla teorie i praxe komunitní práce doménou „bílých mužů“.

Antirasistická komunitní práce reaguje na diskriminaci příslušníků etnických menšin. Cílem je řešení své situace svépomocí, spoluprací v komunitě a podílení se na řešení sociální (a jiných) otázek. Zastánci tohoto modelu „*odmítají působení ‚bílejších‘ sociálních pracovníků v iniciativách příslušníků menšin, vnímají ho jako pokus vzdát se odpovědnosti za rasismus. Primární roli ‚bílého‘ komunitního pracovníka vidí v ovlivňování majority a jejich institucí.*“ (GOJOVÁ, 2006, s. 81)

Dalším způsobem jak poukázat na rozdíly či podobnosti v přístupech komunitní práce je vytváření dichotomií. Coulshed a Orme poukazují, že York (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 83) rozděluje přístupy na direktivní a nedirektivní model intervence. V direktivním modelu je to sociální pracovník, kdo identifikuje potřeby, vytváří úkoly a iniciuje řešení. Oproti tomu v nedirektivním modelu klienti sami identifikují své potřeby a problémy a sami usilují o změnu. Twelvetrees (NAVRÁTIL, 2001b, s. 133) dělí komunitní práci na profesionální (podpora svépomoci, zvýšení efektivity poskytování služeb) a radikální (důraz na možnost změny v komunitě, poukazování na příčiny znevýhodnění komunity). Popple přístupy dělí na tradiční a radikální, Mayo na technicistický a transformační (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 84) a Mayo uvádí, že Dominelli je rozděluje na tradiční, neutrální radikální (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 84). V profesionálním, tradičním, neutrálním a technicistním přístupu jde především o „*rozvoj komunitních iniciativ, včetně svépomoci. Zlepšení systému poskytování služeb (v rámci existujících sociálních vztahů).*“ (GOJOVÁ, 2006, s. 84) V radikálním neboli transformačním přístupu je prioritou „*podpora komunitních iniciativ, zlepšení systému sociálních služeb, ale to způsobem zplnomocnění komunit, aby mohly pracovat na odstranění kořenů své deprivace a diskriminace, rozvoj strategií a budování aliancí, cílem jejichž úsilí je sociální změna.*“ (GOJOVÁ, 2006, s. 84) Z tohoto hlediska by mezi „tradiční“ přístupy patřily: komunitní péče, komunitní organizování a komunitní rozvoj. Mezi radikální by patřily: komunitní akce, feministická komunitní práce a antirasistická komunitní práce. HARTL vymezil dvě hlavní strategie a to jednání a vyjednávání. Jednáním myslí „*motivované a záměrné chování, které směřuje ke změně současného stavu či situace. Není reakcí na konflikt. Používáme je většinou při jednání s úřady.*“ (1997, s. 92) Strategie jednání podle něj obsahuje tyto kroky: plán jednání, argumentace, signál, návrh, nová formulace návrhu, vyjednávání, uzavření, dohoda. (HARTL, 1997, s. 93-98) Vyjednávání Hartl definuje jako „*řešení problému, který vznikl mezi dvěma a více lidmi nebo skupinami, přičemž příčinou je rozdílnost nebo neslučitelnost zájmů*

zúčastněných stran“. (HARTL, 1997, s. 86) Mezi strategie řadí kooperaci, sladování priorit, soutěžení, přesvědčování a chválu. Existují podle něj čtyři typy vyjednávání a to: interpersonální, uvnitř skupiny, meziskupinové a s pomocí třetí strany. (HARTL, 1997, s. 86)

7.4. Komunitní práce v České republice

KINKOR považuje za předchůdce komunitní práce zájmové spolky (období 19. a první polovina 20. století). Ty však „*můžeme zahrnout do oblasti komunitní práce jen velmi okrajově – nebyly totiž primárně založeny za účelem vyvolání nějaké sociální změny v komunitě, i když zprostředkovaně mohly někdy takové změny vyvolat.*“ (2003, s. 257) S příchodem totalitních režimů byly různé zájmové aktivity potlačovány, nebo musely být provozovány v organizacích podporovaných režimem. Po převratu v únoru 1948 se veškeré zájmové aktivity dostaly pod Národní frontu „*což mělo za následek, že aktivita a zájem lidí se takových činností účastnit narážely na strop myšlenkových stereotypů poplatných komunistické ideologii.*“ (KINKOR, 2003, s. 257) Komunismus vedle manipulace s občany státu zneužil i potřebu podílet se na životě komunity. Ve společnosti došlo k individualizaci a vytvořil se odpor k takovýmto „*kolektivním*“ aktivitám. Zkušenost s komunismem se stala jednou z překážek rozvoje komunitní práce na území České republiky. Komunitní práce jako taková se u nás pomalu začala šířit až po pádu komunistického režimu (především s nástupem liberalistického diskurzu a rozvoje neziskového sektoru).

Komunitní práce v České republice podle GOJOVÉ „*nejvýznamněji vychází z ekologických přístupů, využívají behaviorální teorie a zajímavě využívají aplikace cílově orientovaného přístupu. Nejvýznamněji pracují s konceptem participace a zplnomocnění.*“ (2006, s. 101) Podle Řezníčka jsou zde tři důvody, proč se komunitní práce prosazuje v České republice tak obtížně: 1) V době komunismu došlo k degradaci svépomocných a občanských aktivit. 2) Státní i místní správa vykazuje nestálost – i co se financování sociálních služeb týče. 3) Instrukce a různí profesionálové nejsou při rozvoji komunitní práce dostatečně koordinováni. (GOJOVÁ, 2006, s. 89) Podle KINKORA omezují podmínky pro rozvoj komunitních projektů tyto faktory (2003, s. 258):

- Obyvatelé České republiky nejsou připraveni řešit problémy společně;
- V důsledku paternalismu komunistického státu si obyvatelé myslí, že problémy by měly řešit hlavně různé instituce, odborníci, stát a ne oni;
- Úřady stále preferují direktivní přístup než podporovat občany v participaci a rozhodování o řešení problémů (posilování pasivity občanů);

- Omezené financování (ovlivňuje rozsah a kvalitu projektů);
- Chybí legislativní, finanční i organizační podmínky pro systémová opatření.

Komunitní práce je v České republice šířena hlavně díky podpoře zahraničních partnerů různých projektů (především z Velké Británie a Nizozemska). Vzniklo i občanské sdružení pro komunitní práci (KOPRA) a v letech 1998-2001 proběhl program CPSI (Iniciativa na podporu partnerství v komunitách). Dále také vznikla národní síť Center pro komunitní práci. Komunitní práce a komunitní projekty probíhají hlavně v rámci různých neziskových organizací. Mezi nejznámější patří projekt komunitního bydlení v Brně (Drom, romské středisko), Vesnička soužití v Ostravě (občanské sdružení Vzájemné soužití) a komunitní aktivity v Dobré Vodě u Toužimi (Český Západ o.p.s.).

KINKOR uvádí, že u nás využívají komunitní práci tyto typy organizací (2003, s. 258-260):

- ❖ Komunitní nadace
- ❖ Komunitní koalice
- ❖ Organizace zaměřené na komunitní práci v sociální a zdravotní sféře
- ❖ Organizace zaměřené na účast veřejnosti v přípravě rozvojových plánů
- ❖ Organizace zaměřené na ochranu životního prostředí
- ❖ Informační a kulturní centra
- ❖ Organizace přímo zaměřené na rozvoj dané komunity
- ❖ Komunitní školy
- ❖ Komunitní akce (rituály)

Podle GOJOVÉ jsou v české sociální práci tři oblasti, kde se využívá komunitní práce (2006, s. 91):

- Komunitní plánování (rozvíjeno hlavně aktivitami MPSV, orgánů státní správy a samosprávy)
- Činnost center pro komunitní práci
- Projekty neziskových organizací
  - Komunitní projekty neziskových organizací se týkají především (GOJOVÁ, 2006, s. 96): zapojování obyvatel do rozhodování a vytváření jejich lokality, soužití romské minority s majoritou, bydlení sociálně slabých skupin obyvatel, odstraňování sociálního vyloučení, aktivizace a zplnomocňování romské minority.

I Pardubice mají svůj komunitní plán (aktuálně na roky 2013-2016), na komunitním plánu na léta 2008-2011 se podílelo i občanské sdružení Darjav. Terénní pracovníce SKP-centra považují komunitní práci za dobrou metodu pro sociálně vyloučené lokality, ale vzhledem k úbytku obyvatel a „klidu“ v lokalitě není komunitní práce pro lokalitu Husova č. p. 1116-19 podle nich momentálně potřebná. „*Tam už je strašně málo lidí.*“ (terénní pracovníce SKP-centra, o.p.s. č. 1) Na druhou stranu komunitní práci přímo asociují s existencí komunity⁷⁴. „*Z mého pohledu tam komunita není než by byla.*“ (terénní pracovníce SKP-centra, o.p.s. č. 2) I když připouští „*ale zas za půl roku to může být jinak. Zas se tam někdo nastěhuje třeba.*“ (terénní pracovníce SKP-centra, o.p.s. č. 2) Jak je vidět komunitní práce je především asociována s Romy, jakožto minoritou, která se má sžít s majoritou, často sociálně slabými, sociálně vyloučenými a závislými na státu a samosprávách (ať už jde o sociální dávky, sociální služby nebo bydlení). S tím ale souvisí i riziko při používání metod komunitní práce, neboť komunitní práce vyžaduje spolupráci a kolektivní odpovědnost, což je v rozporu s faktem, že sociálně vyloučené lokality jsou tvořeny hlavně různými skupinami a rodinami, které k sobě navzájem žádný vztah, který by evokoval „komunitu“ často nemají a tudíž v nich neexistuje pocit kolektivní zodpovědnosti. Další nevýhodou sociálně vyloučených lokalit je fakt, že se v nich mohou poměrně často měnit počty obyvatel a to výrazně narušuje stabilitu možné spolupráce. „*Tuto ‚kolektivní odpovědnost‘ může velmi výrazně narušit i jeden nájemce bytu.*“ (GOJOVÁ et al., 2012, s. 88) Výraznou roli, zde hraje i fakt, že si obyvatelé vyloučených lokalit toto bydliště většinou nezvolili na základě svobodné volby.

Nizozemská organizace SPOLU International Foundation vyvinula ve spolupráci s Leidraad Leertrajecten na základě vlastní praxe s komunitní prací v lokalitách obývaných Romy vlastní metodiku práce s touto minoritou. „*Sami svůj přístup označují jako komunitní rozvoj, který vychází z těchto hlavních zásad: zplnomocnění, komplexní přístup, integrace, udržitelnost. Zplnomocnění chápou jako podporu sebeorganizace Romů. Jejich přístup je postaven na prožitku toho, co to znamená spolupracovat, být iniciativní, nést odpovědnost a rozvíjet vlastní sebeúctu.*“ (GOJOVÁ, 2006, s. 97) Schuringa prosazuje čtyři hlavní zásady při práci s Romy: Aktivní účast Romů, vyhnout se vztahům závislosti, sdílená odpovědnost, vytváření romské identity (cit. dle GOJOVÉ, 2006, s. 97-98).

---

⁷⁴ Čili nepředpokládají budování komunit, alespoň ne od počátku, z ničeho.

7.5. Metoda komunitní práce SPOLU International Foundation

Metodu této organizace zde uvádím, protože jde podle mě o metodu aplikovatelnou na různé skupiny občanů, ne jen na Romy. Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit (což jsou v Česku mnohdy Romové⁷⁵) se často vyznačují pasivitou, individualismem, bezmocí, mnoho z nich zažilo vliv paternalismu komunistického státu a stále žijí v přesvědčení, že takhle to funguje, že stát (popř. samospráva) má povinnost se o vše postarat. Podle autorky metody komunitní práce nizozemské organizace SPOLU International Foundation Leidy Schuringy je klíčové změnit postoje těchto lidí (SCHURINGA, 2005, s. 20). Za důležitý prvek považuje aktivizaci lidí, protože „*udržitelosti nemůže být dosaženo bez zapojení lidí.*“ (SCHURINGA, 2005, s. 20) Schuringa odkazuje na Coveyho rozdělení na Okruh zájmů a okruh vlivu. Okruhem zájmu se rozumí široký okruh, který se „*skládá (...) ze všech věcí, které se stávají ve vašem životě, lidí okolo, věcí, které vás zajímají nebo s kterými jste konfrontováni, všeho co se děje s vámi, okolo vás, ve vašem prostředí, ve světě.*“ (2005, s. 20) A uvnitř tohoto širokého okruhu se nachází menší okruh a tím je okruh vlivu. „*Když přemýšlíte hlavně o věcech, které se stávají v prostoru mezi těmito dvěma okruhy, jste rozzlobený, stěžujete si na váš osud, obviňujete ostatní z toho, že vám nepomáhají, cítíte se jako oběť neschopná cokoli udělat, děláte váš okruh vlivu menší a vaše životní energie se snižuje.*“ (SCHURINGA, 2005, s. 20) Ale „*když se soustředíte (...) na to, co můžete udělat pro změnu situace, váš okruh vlivu se rozšíří a vaše životní energie a kvalita života se zvýší.*“ (SCHURINGA, 2005, s. 21) Cílem je tedy rozšířit okruh vlivu a tím postupně díky zkušenostem vytvářet nové postoje, sebevědomí, pocit hrdosti. Podle SCHURINGY se tyto pocity mají vázat k identitě. „*V případě Romů, měla by se vztahovat k jejich identitě jako Romům a jejich způsobu života.*“ (2005, s. 21) Měli by usilovat o rovné příležitosti, ale zároveň mít možnost si zachovat a rozvíjet vlastní identitu, ne se nutně asimilovat do společnosti.

Volbu komunitního rozvoje SCHURINGA odůvodňuje tím, že „*komunita sama začíná proces, přispívá nápady, rozhoduje co a jak udělat a kdo by to měl udělat. Jestliže komunita sama identifikuje vlastní problémy a nachází a uskutečňuje svá vlastní řešení, bude více ochotná udržet, co bylo získáno.*“ (2005, s. 26) Upozorňuje, že nejdůležitější je, aby Romové konali sami za sebe (a pro sebe) protože nikdo jiný se o ně starat nebude (SCHURINGA, 2005, s. 27). Komunitní rozvoj je podle SCHURINGY „*změna, která se koná přímo v komunitě, zaměřená na vytváření lepších podmínek k řešení jejich problémů.*“ (2005, s. 27) Přitom upozorňuje, že „*metoda komunitního rozvoje je po celém světě spíše rozšířená, profese komunitního pracovníka nicméně není.*“ (SCHURINGA, 2005, s. 33) Autorka tedy ve spolupráci (a na

---

⁷⁵ Nebo jsou minimálně za Romy považováni.

základě zkušeností) s různými romskými komunitami ve střední a východní Evropě vytvořila metodu komunitního rozvoje.

V rámci komunitního rozvoje má mít komunita strategii vnitřní a vnější, strategickými linie jsou: organizační, vzdělávací, řešení problémů a vnější vztahy. SCHURINGA upozorňuje, že čím závislejší na vnější pomoci lidé jsou, tím větší bude odpor k této metodě. (2005, s. 55) Připisuje to i vlivu paternalistického přístupu z dob komunismu. „*V zemi zvyklé na komunistickou vládu, je pro lidi velmi obtížné převzít iniciativu. Jsou zvyklí dělat, co se jim řekne nebo tiše nesouhlasit. Převzetí vedení demokratickým stylem vyžaduje kulturní změnu.*“ (SCHURINGA, 2005, s. 76) Je si vědoma, že „*chudoba a bezmoc snadno zlomí komunitu, pokud rozdílné frakce stále táhnou různými směry.*“ (SCHURINGA, 2005, s. 56) Úlohou komunitního rozvoje je tento proces zvrátit, vytvořit zdravé vztahy v komunitě a podpořit aktivitu lidí, přičemž „*lidé se učí jeden od druhého a mají povoleno dělat chyby, protože to je jediná cesta jak se zlepšit a vytvořit nové strategie.*“ (SCHURINGA, 2005, s. 85) Dvě hlavní kompetence komunitního pracovníka jsou:

- ❖ být schopen podpořit Romy v jejich procesu emancipace skrze sebe-organizování
  - podpora jejich sebe-organizování
  - začít s novými aktivitami
  - podpořit iniciativy pro nové projekty
- ❖ být schopen vytvořit spojení s okolním prostředím/společností
  - stimulovat kontakty mezi Romy a ne-Romy
  - stimulovat efektivní podporu ostatními institucemi
  - stimulovat sociální inkluzi Romů ve společnosti (SCHURINGA, 2005, s. 34-35)

Mezi předpoklady pro komunitní rozvoj autorka řadí mimo jiné: sociální vyloučení je způsobené faktory, které lze ovlivnit; chudoba není pouze nedostatkem peněz, jde i o boj s apatií a ignorancí; rozvoj se neděje sám od sebe, je nutné ho podněcovat a podporovat; každá komunita má nějaké zdroje; plánování by mělo být založeno na zdrojích komunity, ne vnějších zdrojích, neboť přinášení zdrojů z vnějšku přispívá k závislosti a snižuje šance na udržitelný rozvoj; v každé komunitě můžou být tendence se rozdělovat, proto je potřeba lidi sjednocovat prací na projektech; spojení sil obyvatel je také důležité pro získání většího vlivu na situaci; dobré vedení neznamená pouze silné vedení, ale také transparentnost, zapojení lidí, důvěryhodnost, otevřenost a vizi budoucnosti. (SCHURINGA, 2005, s. 27-28) Za klíčové hodnoty a principy považuje zplnomocnění (čili Romové pomáhají Romům), multidimenzionální přístup k věci,

inkluzi, udržitelnost rozvoje a vytváření podmínek pro vznik hnutí (SCHURINGA, 2005, s. 28). SCHURINGA také stanovila deset principů práce s komunitou (2005, s. 27-29):

1. Vědět, co se děje
2. Aktivní participace Romů
3. Vlastní uspořádání založené na demokratických principech
4. Transparentnost
5. Hledání trvanlivých způsobů práce a udržitelných řešení
6. Sdílená zodpovědnost
7. Vytváření identity
8. Rozvoj ve třech fázích
  - i. Zapojení a budování důvěry
  - ii. Rozšiřování organizace
  - iii. Pracování na nezávislosti: učení vůdců a lidí. (SCHURINGA, 2005, s. 31)
9. Tři linie rozvoje: řešení problémů, organizační a vzdělávací
10. Respekt k odlišnostem

Autorka si plně uvědomuje, že „*romská komunita není romantickým a homogenním stavem soužití bez konfliktů.*“ (SCHURINGA, 2005, s. 32)

Třífázový model komunitního rozvoje pro mobilizaci komunity (SCHURINGA, 2005, s. 43):

- I. Zapojení se: podněcování sebedůvěry a budování první organizační struktury, převážně spojeno s tématy infrastruktury.
- II. Rozšiřování organizace: především koncentrace na zakládání sebe-organizovaných aktivit různého druhu, každá má mít vlastní vůdce.
- III. Práce směrem k nezávislosti: učení vůdců a lidí nezávislému fungování.

Autorka upozorňuje, že to automaticky neznamená vyřešit všechny potíže v komunitě. Otázkou není, kdy se dosáhne ideální situace, ale: „*Jaké je potřebné minimum k fungování jako nezávislá a mobilizovaná komunita?*“ (SCHURINGA, 2005, s. 38) Mobilizovanou komunitou se rozumí taková komunita, která „*je aktivní, nezávislá komunita, která má silné a demokratické vůdce a efektivní sociální strukturu a je si vědoma svých občanských práv a povinností.*“ (SCHURINGA, 2005, s. 38) Za indikátory považuje: uvědomělost, aktivitu, způsob myšlení, schopnosti lidí, sociální struktury, vedení, demokratické procedury a vztahy s vnějším světem (SCHURINGA, 2005, s. 39). Důležité jsou také konkrétní výsledky, projekty. „*Lidé potřebují výsledky a viditelné změny, ale podstatou je, že jsou schopni za sebe bojovat, že mají znalosti a mohou podpořit jeden druhého na místní, regionální a národní úrovni.*“ (SCHURINGA, 2005, s. 39) Úkolem komunitního pracovníka je především asistence, „ukázání cesty“, úspěch musí

být dílem komunity. Pozornost má být zaměřena na míru zapojení lidí, úroveň organizace v komunitě a vnější vztahy (SCHURINGA, 2005, s. 42).

V první fázi se obyvatelé účastní společných setkání, na kterých se je vysvětleno, proč vyzkoušet komunitní rozvoj, lidé zaujatí touto myšlenkou, ochotní investovat čas a zdroje vytvoří iniciační skupinu (initiative group). „*Veřejná setkání jsou důležitá jak pro zvýšení uvědomění, tak pro organizování komunity. Souhlas celé komunity je velmi důležitý.*“ (SCHURINGA, 2005, s. 55) Dalším důležitým prvkem setkávání je i vytváření pocitu jednoty (SCHURINGA, 2005, s. 55). Veřejná setkání jsou důležitým prvkem rozvoje ve všech jeho fázích. V počáteční fázi bude spousta lidí nedůvěřivá a bude spíše sledovat co se děje a jak to dopadne, „*takže je velmi důležité dosáhnout nějakých reálných úspěchů již v tomto stádiu.*“ (SCHURINGA, 2005, s. 44) Součástí sociálního vyloučení je nejen pasivita, ale i individualismus. „*Lidé jsou ve svých myšlenkách sobečtí. Budou bojovat za svou rodinu, ale ne za ostatní v komunitě. Hledají okamžitý zisk. (...) Je zde malá víra v budoucnost. Pouze dnešek se počítá.*“ (SCHURINGA, 2005, s. 44) Proto by se měla volit taková témata, která mají efekt na všechny obyvatele, každý z nich bude profitovat (spíše infrastrukturní témata). „*Charakteristikou těchto témat je, že:*

- *lidé se mohou zapojit do fyzické práce*
- *proces tvorby je otevřený a velmi viditelný, dává možnost ho pozorovat a mluvit o tom, co se děje*
- *výsledky jsou velmi jasné*
- *jsou spíše drahé (spolufinancování dárce je nezbytné)*
- *je nutná spolupráce s místními institucemi*
- *znamená podstatné zlepšení životních podmínek.*“ (SCHURINGA, 2005, s. 44)

Důležité je zastavit závislost už v tomto raném stádiu. „*Úspěchy malého rozsahu jsou důležité, umožňují člověku zažít důsledky bytí aktivní osobou nebo komunitou.*“ (SCHURINGA, 2005, s. 21) Komunita má v této fázi prokázat na aktivitách menšího rozsahu, že má patřičné schopnosti pro další rozvoj. V první fázi se tedy vytvoří prvotní místní struktury, transparentní prostředí, využívá se demokratických principů při rozhodování, zvolí se iniciační skupina, priority, apod.

V druhé fázi „*iniciační skupina rozšiřuje svůj záběr a zkouší nastartovat různé skupiny v komunitě.*“ (SCHURINGA, 2005, s. 45) Rozšiřuje se okruh témat, projektů hlavně na vzdělávání, volnočasové nebo výtěžné aktivity. Iniciační skupina se zabývá více vedením a podporou dalších vzniklých pracovních skupin, deleguje úkoly a zodpovědnost za ně na další

osoby. Tento postup „vyžaduje nové kapacity existujících vůdců. Povzbuzování lidí k převzetí iniciativy a podporovat je v nalezení informací a vytváření plánů. Touto cestou je vyvíjeno nové vedení.“ (SCHURINGA, 2005, s. 45)

Ve třetí fázi, má být v komunitě vytvořena dobře fungující struktura. Je podporována svobodná diskuze nad tématy, demokratické principy. „Lidé v komunitě se cítí svobodni vyjadřovat své nápady a převzít iniciativu.“ (SCHURINGA, 2005, s. 46) V této fázi jsou již řešeny komplikovanější témata. „Bude možné začít více s multidimenzionálním přístupem kombinujícím rozdílné aspekty života.“ (SCHURINGA, 2005, s. 46) Skupiny nyní nezávisle spolupracují s místními autoritami a institucemi, jsou schopny vytvářet a implementovat vlastní projekty a způsoby řešení. Dochází k mobilizaci a zplnomocnění. Podle autorky se zde vytváří potenciál na tvorbu místních, regionálních a národních sítí.

Kritéria pro aktivity komunitního rozvoje (SCHURINGA, 2005, s. 75-76):

- projekty v malém měřítku (small-scale): proto aby byly jasné, realistické, splatné a zvládnutelné nezkušenými nebo velmi málo zkušenými lidmi
- využívání potenciálu a kvalit komunity
- významné přispění ze strany samotných Romů, místních autorit a dalších možných partnerů
- propojování s romskou kulturou a posilování jejich identity jako Romů
- zlepšování vztahů mezi Romy a ne-Romy
- udržitelnost: pokračování a rozšiřování (i po skončení financování); vlastněno komunitou a ne jednotlivci
- podněcování rozvoje vedení
- multidimenzionální přístup: zkusit kombinovat rozdílné aspekty

7.6. Srovnání metody terénní sociální práce a komunitní práce

Jak již bylo uvedeno v kapitole zaměřené přímo na terénní sociální práci, je zaměřena na práci s jednotlivci (někteří autoři připouští i skupinami) v jejich přirozeném prostředí. Komunitní práce je zaměřena na komunitu jako celek, ale také je zaměřena na konkrétní lokalitu (kde komunita žije). Terénní sociální práce je zaměřena na „rizikové skupiny“ jako jsou sociálně vyloučení, drogově závislí, bezdomovci apod. Komunitní práce se nevymezuje na konkrétní kategorie osob, naopak „dobrá komunita“ by se měla vyznačovat heterogenitou. Pole působnosti je u komunitní práce nějaká přesně vymezená skupina (například u komunitního plánování jedno konkrétní město, projekt komunitní práce uskutečňovaný v jedné lokalitě, atd.). Jako výhody terénní sociální práce se často uvádí dostupnost, finanční nenáročnost a

efektivita⁷⁶. Jádrem komunitní práce je mobilizovat zdroje komunity a naučit se využívat vnější zdroje (dotace, nadační příspěvky, sponzorské dary, atd.). Finanční náročnost je tedy závislá na náročnosti projektů. Ovšem nedá se říci, že by komunitní práce byla dražší metodou v porovnání s terénní sociální prací. Komunitní práce je rozhodně časově náročná, ale o to ve výsledku efektivnější. Terénní sociální práce je financována z Evropského sociálního fondu (ESF), dotací samospráv a státu. Oproti tomu komunitní práce může být financována v podstatě jakkoliv.

Co mají terénní sociální práce a komunitní práce společné je, že jak terénní pracovník, tak komunitní pracovník jsou prostředníky mezi klienty a dalšími institucemi. U komunitní práce se ovšem očekává, že se klienti naučí sami s institucemi a potencionálními partnery sami jednat. Dalším rozdílem mezi těmito metodami je, že terénní sociální práce je poskytována podle zákona č. 108/2006, o sociálních službách, zatímco komunitní práce nemá žádné takové právní ukotvení. V terénní sociální práci je také běžné, že jeden pracovník „obchází“ více lokalit. Komunitní pracovník většinou pracuje s jednou komunitou, dokud nedosáhne takové fáze rozvoje, že bude potřebovat pouze konzultace či pomoc se získáváním prostředků. Vzhledem k tomu, že komunitní pracovníci jsou zaměstnáni u nějaké neziskové organizace, pracují se skupinami, na které je organizace zaměřena. To, ale nevylučuje možnost, že mohou pracovat s komunitami v různých částech země nebo i zahraničí. Terénní sociální pracovníci jsou zaměstnáváni samosprávami nebo neziskovými organizacemi a soustředí se pouze na dané město, popř. část města. Co se týče náplně práce, je podobná, i když role komunitního pracovníka se mění podle stupně „závislosti“ komunity na pomoci a je tedy více zaměřena na vzdělávání klientů. U terénního pracovníka je cílem především pomoci klientovi, ne u něj od počátku kontaktu budovat samostatnost⁷⁷, zplnomocnění. Důležitou součástí terénní sociální práce i komunitní práce jsou nízkoprahová zařízení, komunitní centra nebo klubovny, apod.

Myslím si, že komunitní práce a terénní sociální práce se v praxi dobře doplňují⁷⁸. MORAVEC upozorňuje, že „*chudoba a sociální vyloučení místních romských populací má podobu začarovaného kruhu navzájem se ovlivňujících a posilujících faktorů, musí mít snahy o ovlivnění tohoto problému, mají-li být účinné, podobu intervence ve všech problematických momentech najednou.*“ (2005, s. 87) Komunitní práce je v tomto jistě vhodným nástrojem, neboť je schopna působit na různé dimenze sociálního vyloučení a hlavně působí na zásadní

---

⁷⁶ Např. VESELÁ et al., 2009, s. 30

⁷⁷ To ovšem neznamená, že by nemohl, ovšem terénní pracovník má na starosti více klientů, lokalit a tudíž je obtížné aby se s takovou intenzitou věnoval každému.

⁷⁸ Obě metody používají např. v neziskové organizaci Vzájemné soužití o. s., Darjav o. s. měl také zároveň terénní programy i komunitní práci.

problém mnoha sociálně vyloučených a tím je bezmoc, apatie, závislost na rozhodnutích a akcích druhých. I RÁKOCZYOVÁ souhlasí, že „*standardní nástroje sociální politiky reagují na jednotlivé problémy, které se v komunitě vyskytují, odděleně. Komunitní přístup může přispívat ke zvýšení efektivity těchto nástrojů prostřednictvím identifikace místních specifik a bariér v jejich využití.*“ (2003, s. 79) Také podle MORAVCE „*plošná opatření mají jistě svůj význam, ale hlavním nástrojem změny musí být sociální práce, zaměřená na individuálního klienta, a komunitní organizování, zaměřené na lokalitu.*“ (2005, s. 87) Konec konců i HARTL tvrdí, že „*na lokální úrovni vyžaduje řešení problému chudoby dvojitý přístup: komunitní práci ve skupinách a v rámci sociální práce dostupnost osobní pomoci jedincům nejvíce strádajícím a závislým. Vyžaduje to lepší vzájemné pochopení mezi těmito dvěma rolemi, které se mohou navzájem vhodně využívat.*“ (1997, s. 127) Myslím si, že by tedy bylo větší rozšíření metod komunitní práce „v českých vodách“ rozhodně pozitivním krokem. Nejprve by se, ale dle mého názoru měly oba pojmy – komunita a komunitní práce – jasně definovat a představit široké veřejnosti. Jinak hrozí, že obojí bude bráno jako další „opatření“, „škatulka“ speciálně určená Romům. Komunitní i terénní sociální práce se ale hodí na řešení situace různých oblastí či skupin obyvatel.

7.7. Darjav o. s.

Toto občanské sdružení vzniklo v květnu roku 2002 s cílem pomoci lidem v lokalitě, o kterou se v té době téměř nikdo nezajímal. Kumulovaly se zde problémy, všude byl nepořádek, ve vnitrobloku se dokonce nacházely vraky automobilů, děti si neměly kde hrát a sousedi si stěžovali. „*Zakladatelé se rozhodli, svou práci zaměřit na sociálně vyloučenou lokalitu v Husově ulici v Pardubicích, na kterou si často její okolní obyvatelé stěžovali. Zejména tedy na hluk a nepořádek.*“ (VÁLKOVÁ, 2010, s. 21) Sdružení založili Věra Horváthová (předsedkyně), Jan Müller a Ondřej Jano. Vznik sdružení podpořil (i finančně) koordinátor programu RrAJe⁷⁹ Richard Crowson. Sdružení požádalo Magistrát města Pardubice o pronájem jednoho bytu v lokalitě, kde vzniklo nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, ale zároveň sloužilo i dospělým (místnost s počítači). Přimo v lokalitě začalo sdružení pracovat od října 2002. Od roku 2007 sdružení oficiálně registrovalo své sociální služby (nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, terénní sociální práce, sociálně právní ochrana dětí).

---

⁷⁹ Program RrAJe (Roma Rights and Access to Justice in Europe) byl financovaný britským MZV, řízeno NO European Dialogue. V Pardubicích realizováno pod názvem Lidé v naší společnosti. Z programu byl podpořen vznik Darjav o. s., v rámci workshopů bylo proškoleny asi 500 osob (nejen) z veřejné správy atd.

Zaměstnanci se stali obyvatelé lokality, kteří prošli kurzy (pracovníci v sociálních službách), dále zde pracovali dobrovolníci a praktikanti/stážisti (především z KVV a KSV UPCE). Z počátku měli na tak malé sdružení poměrně hodně zaměstnanců (v roce 2010 to bylo 11 osob), v době kdy jsem byla ve sdružení na praxi, zde již bylo jen 5 osob (včetně předsedkyně sdružení). Celosvětová finanční krize a (nejen proto) čím dál obtížnější získávání financí na to určitě měly vliv. Finance získávalo sdružení od státu, kraje i města, dále příspěvky z nadací a nadačních fondů a sponzorské dary od fyzických i právnických osob. Sdružení spolupracovalo se zástupci města, kraje, policií, neziskovými organizacemi a dalšími subjekty, Věra Horváthová byla členkou skupiny Komunitního plánování v Pardubicích.⁸⁰ Z počátku někteří s fungováním Darjavu o. s. v lokalitě nesouhlasili. „*Starší Romové vyjadřovali nesouhlas s fungováním sdružení v Husově ulici. Podle nich si aktivisté stanovili nesplnitelný cíl.*“ (VÁLKOVÁ, 2010, s. 24) Některé negativní reakce také způsobilo nepochopení účelu (např. si mysleli, že je tam aby měl Magistrát obyvatele lokality pod kontrolou). Jako stanovené cíle sdružení VÁLKOVÁ uvádí:

- Zlepšit kvalitu života romské komunity a zlepšení soužití majority a této minority ve městě.
- Pomáhat romské komunitě řešit nepříznivou životní situaci.
- Spolupracovat s organizacemi a institucemi, monitorovat a preventivně působit na jevy v oblasti sociální, zdravotní, kulturní, vzdělávací a lidských práv a svobod.
- Začlenit obyvatele sociálně vyloučené lokality do společnosti. (2010, s. 25)

Zeptala jsem se, co si myslí o vliv Darjavu o. s. na tuto lokalitu osoba, která v Darjavu o. s. tři roky působila. „*Působením Darjavu se situace výrazně zlepšila. Nicméně stále je tam spousta věcí, na které Darjav nemá sílu anebo které nejsou v jejich možné kompetenci.*“ (absolvent oboru Resocializační pedagogika) Co se týče projektů a zapojení obyvatel do nich, uznává, že ne všechny byly úspěšné, ale zároveň ne všechny znal. „*Některé ano, některé ne. Programy zaměřené na zlepšení školní úspěšnosti dětí považuji za úspěšné. Zároveň byly úspěšné i ty programy, díky kterým proběhla částečná rekonstrukce celého sídliště. Je třeba také říci, že některé programy by mohly být ještě daleko úspěšnější, kdyby byl na vše dostatek kvalitních pracovníků, financí atp.*“ (absolvent oboru Resocializační pedagogika)

Sdružení Darjav o. s. ukončilo po 11 letech svou činnost v lokalitě náhle k 31. 12. 2013. Ptala jsem se některých informátorů, jak je v lokalitě vnímáno skončení působení Darjavu o. s. „*Jak*

---

⁸⁰ Informace k roku 2010 (komunitní plán na léta 2008-2011), v novém komunitním plánu na období 2013-2016 již nefiguruje ona ani jméno Darjavu.

kdy, já jsem tam moc nechodila, dcera tam chodila. Co se týče dcery, tak asi jak kdy, jí to moc nevadí.“ (obyvatelka lokality č. 1) *„Tam to chybí hodně pro ty děcka. To je asi tak jediný.“* (terénní pracovníce SKP-centra, o.p.s. č. 1) *„To dospělí tam taky chodili. Oni měli ten terén (terénní práci – pozn. autorky) vlastně Husovku. Pár rodinám to tam asi chybí.“* (terénní pracovníce SKP-centra, o.p.s. č. 2) *„Nevadí jim to. Chybí doučování.“* (asistentka prevence kriminality) *„To třeba ti patnáctiletý, že tam chodili a nemaj se potřebu realizovat jinde.“* (pracovnice úseku přestupků) *„Podle mě to tam mělo svoje opodstatnění určitě. Vydrželo to tam prakticky deset let, to je zázrak. (...) Určitě tam udělali spoustu práce... dvůr, výlety pro děti a podobně. (...) Já si Darjavu vážím, udělali tam kus práce. Romáci na to vzpomínaj, snad pro ně udělali něco dobrýho.“* (romský poradce a vedoucí Multikulturního centra) *„Věrka říkala (ředitelka Darjav o. s. – pozn. autorky), že se jí to nevyplatí, že jí nepřispějou, ona to dělala ze svého⁸¹. To je škoda no děti si tam hrály, starší chodí do SKP (Free Klub SKP-centra – pozn. autorky), mladší nemůžou. To je škoda no, přijdou ze školy tak se nuděj. Měli by to obnovit. Na Češkovce maj taky⁸². Pro ty nejmenší tam měla omalovánky, knížky, aby se učili nejmenší děti. Pro ty větší tam měla doučování. Pro ty větší kluky ty pouštěla na internet, tam hráli hry a hledali práci a dole posilovna. Pro ty nejmenší taky DVDčka.“* (obyvatelka lokality č. 2)“ (obyvatelka lokality č. 2)

7.7.1. Činnost v sociálně vyloučené lokalitě Husova 1116-1119

Mezi aktivity sdružení v této lokalitě patřily volnočasové aktivity, výlety, doučování, poskytování informací a různé projekty. Aktivity probíhaly v rámci Nízkoprahového zařízení pro děti a mládež (NZDM), Terénní sociální práce (TSP), Komunitní práce a mediační práce. Projekty v rámci NZDM (VÁLKOVÁ, 2010, s. 32-41) se týkaly dětí a mládeže byly zaměřené na prevenci kriminality a sociálně patologických jevů, rozvoj praktických dovedností (Mladý policista⁸³, Zahradkář, Kutil), projekt zaměřený na propagaci důležitosti mateřských škol a přípravu na vstup na základní školu (Ranníček) a Romský debatní klub⁸⁴. Dále součástí NZDM bylo doučování dětí a pořádání výletů. V rámci mediace se konal vzdělávací projekt Jednotvárnost ubíjí (VÁLKOVÁ, 2010, s. 60-61). V rámci TSP (VÁLKOVÁ, 2010, s. 51-54)

⁸¹ Informátorka nechápala, proč jí město nedá peníze, krátce jsem ji vysvětlila jak to je s projekty, že dotace se nedostávají automaticky apod.

⁸² Zde je vidět, že informátorka neví, jak sociální služby a neziskové organizace fungují. To se dá ovšem pochopit, neboť pro sociálně vyloučené je něco jako struktura fungování nebo financování organizace vcelku podružná věc.

⁸³ V roce 2010 přejmenován na Šikulové.

⁸⁴ Úspěšný v Romské debatní lize pořádané Asociací debatních klubů ČR. Trofeje byly vystaveny v NZDM v lokalitě.

zde proběhly vzdělávací kurzy (Autoškola pro každého, počítačový kurz) a pilotní projekt Domovníci v lokalitě (2004). Poslední zmiňovaný projekt probíhal ve spolupráci s magistrátem (terénní pracovníci), Odborem majetku a investic a správcem budov MRFP a.s. Každý ze čtyř domovníků se měl starat o svůj vchod domu a vnitroblok. Tento systém se ukázal jako neúspěšný, protože závisel na míře snahy a motivace domovníků, popřípadě finanční situaci jejich rodin (opuštění lokality).

Středem mého zájmu jsou aktivity, které probíhaly v rámci komunitní práce (VÁLKOVÁ, 2010, s. 55-59) a to: Burza práce, motivačně vzdělávací kurz Stavební výroba a především projekt Společnou cestou. Dále zde v rámci Darjav o. s. fungoval Komunitní pracovník. Důležitým prvkem pro ředitelku Darjav o. s. bylo, že jsou „šité na míru“ dané lokalitě a vyžadují zapojení obyvatel dané lokality⁸⁵. Komunitní pracovník, byl projekt podpořený dotací města a realizovaný v roce 2012 (od července). Tento pracovník měl mít především funkci správce a pomáhat s řešením problémů v lokalitě. Tento projekt se neosvědčil a byl tedy zrušen. „*Komunitní pracovník měla být funkce po dobu celého týdne, měl povinnost tam být určitý počet hodin v různé době. Spíš funkce správce, technické problémy. Být prostředník mezi obyvateli a městem. Nesetkalo se to s výraznými výsledky.*“ (romský poradce a vedoucí Multikulturního centra) V tomto případě byl pojem komunitní pracovník ztotožněn s udržováním pořádku a hlídání majetku, správcovstvím, což podle mě není ideální použití výrazu. Člověk v takové pozici musel působit dojmem, že je z hlediska své pozice „nad obyvateli“ lokality. Dle mého názoru by měl být komunitní pracovník někdo, kdo vidí sociálně vyloučené jako partnery, ne na ně dohlížet, natož dohlížet nad technickou stránkou lokality. Tedy zřejmě došlo k vlastní (z mého pohledu ne příliš šťastné) interpretaci pojmu komunitní pracovník. V rámci projektu Burza práce se vytvořila databáze nabídek práce⁸⁶ pro osoby se základním vzděláním a poskytovalo se poradenství a asistence ve věcech týkající se hledání práce (tvorba životopisů, motivačních dopisů, doprovod na místo výběrového řízení apod.). Pešková ve své práci z roku 2011 popisuje, že nabídky práce byly vyvěšovány na nástěnce a informačních tabulích Darjavu o. s. (PEŠKOVÁ, 2011, s. 36-37), nicméně v době, kdy jsem se pohybovala po lokalitě (rok 2012) jsem již na žádné vyvěšování nabídek nenarazila. Nicméně informatorka mě ujistila, že toto poradenství a pomoc s hledáním práce bylo rozhodně, ze strany obyvatel lokality vítané: „*Tady si vyhledali práci některý ty kluci mladý, chodili na ten internet, teď není kam jít. No pomáhali určitě (s hledáním a zařizováním práce – pozn. autorky). S prací, problémy. Nebyl problém vypsat nějaký papíry. Vždycky byla ochotná Věrka.*“ (obyvatelka

---

⁸⁵ Bylo zdůrazněno ředitelkou Darjav o. s. během rozhovoru v době mé praxe ve sdružení.

⁸⁶ Byly zveřejňovány na nástěnce.

lokality č. 2) Motivačně vzdělávací kurz Stavební výroba se konal v roce 2008 ve spolupráci s SOÚ stavebním v Černé za bory. Sdružení chtělo provozovat sociální podnik, ale přišla světová finanční krize: „*S ním (sociálním podnikáním-pozn. autorky) Darjav začal po proškolení mužů a jeho cílem je podnikání za účelem využití nabytých finančních prostředků k činnosti sdružení. Díky finanční krizi v roce 2009 nebylo možno podnikání provozovat.*“ (VÁLKOVÁ, 2010, s. 59) Tohoto kurzu v rozsahu 230 hodin⁸⁷ se zúčastnilo 10 osob, z čehož 9 mužů úspěšně kurz zakončilo závěrečnou zkouškou⁸⁸. Vzhledem k tomu, že se tento projekt týkal úzkého okruhu osob, nedivím se, že si informátorky měly problémy na něj vzpomenout. Každopádně to, že většina zájemců kurz dokončila, považují za úspěch, co se týče zisku nějakého vzdělání navíc, kvalifikace. Tento projekt považují spíše za vzdělávací aktivitu a Burzu práce za druh poradenství a šíření informací než za opravdový projekt komunitní práce. Projekt Společnou cestou se stal nejrozsáhlejším projektem Darjavu. Projekt byl zahájen v roce 2006, kdy došlo k úklidu a rekonstrukci vnitrobloku lokality č. p. 1116-1119. Poté se zde vybuďovalo díky podpoře mnoha sponzorů a nadačních příspěvků⁸⁹ hřiště. V roce 2007 došlo k slavnostnímu otevření a o rok později byly získány finance na rozšíření hřiště⁹⁰. Partnery projektu se stali Městský úřad obvodu 1, Městský rozvojový fond, Statutární město Pardubice a stavební firma Stavby Liga Bruntál. Vedle pracovníků Darjav o. s. a obyvatel lokality se na realizaci podílela ještě konzultantka z Nadace Via, stavební dozor a zaměstnanci stavební firmy Ing. Arch. Aleše Procházky. (VÁLKOVÁ, 2010, s. 57) Důraz byl během projektu kladen na účast dětí i dospělých, zapojení, dobrovolnou práci a spolurozhodování obyvatel lokality⁹¹. „*Dobrovolné brigády zahrnovaly nakládání dřevěných klád v blízkých lesích (Srch, Řečany nad Labem, Staré Hradiště) a jejich následné vykládání a ruční odstranění kůry přímo v lokalitě. Rekonstrukce probíhala dle stanoveného časového harmonogramu a její součástí bylo zpevnění terénu a vybudování hřiště na míčové hry, chodníků se zámkovou dlažbou a nových sušáků na prádlo.*“ (VÁLKOVÁ, 2010, s. 57) Předsedkyně sdružení Věra Horváthová se mi v době mé praxe ve sdružení zmínila, že dokonce museli odmítnout zájemce o práci na stavbě, bylo jich příliš. Z počátku prý také bojovali o povolení ke stavbě, ačkoli peníze měli, úřad jim ho dát z počátku nechtěl. Projekt se jim nakonec podařilo zrealizovat, ačkoli údajně ze začátku museli bojovat s nepochopením ze strany kompetentních osob. Tyto obtíže se jim očividně podařilo překonat vzhledem k tomu, že se město stalo partnerem projektu. Do projektu byly zapojeny všechny

---

⁸⁷ Viz. Pešková, 2011, str. 36

⁸⁸ Tuto informaci nám sdělila ředitelka Darjav o. s. během exkurze do lokality.

⁸⁹ Např. <http://www.nadacevia.cz/cz/granty-a-podpora/podporene-projekty/spolecnou-cestou-2>

⁹⁰ Program Podpora regionů (ČSOB a Poštovní spořitelna).

⁹¹ Obyvatelé si sami navrhli úpravy a podobu vnitrobloku.

věkové kategorie a projekt byl také v rámci boje se stereotypy medializován⁹². Důležitým cílem projektu, vedle opravení vnitrobloku do takové podoby, aby si zde děti mohly bezpečně hrát, se stala snaha působit pozitivním příkladem na postoj veřejnosti k sociálně vyloučeným lokalitám. „Z globálního hlediska díky velké propagaci v médiích a informačním setkáním s veřejností ukázali Romové majoritní společnosti, že dokáží pilně pracovat a tvořit něco účelně a cíleně.“ (VÁLKOVÁ, 2010, s. 68) Projekt byl důležitý i vzhledem ke vztahům v lokalitě. „Společné práce též napomohly ke zlepšení a utužení vztahů mezi obyvateli lokality. Při setkáních si lidé mohli v klidu vyříkat spory, které mezi nimi byly, mohli se lépe poznat, navázat kontakty a věnovat se svým dětem.“ (VÁLKOVÁ, 2010, s. 68) Když jsem se na projekt zeptala první informátorky z lokality, trochu mě zaskočila její reakce: „To si nepamatuju.“ (obyvatelka lokality č. 1). Vzhledem k tomu, že v lokalitě bydlí pět let, musela se do ní dostat krátce po dokončení projektu. Druhá informátorka z lokality se přistěhovala před sedmi lety, tedy v době, kdy už byl projekt „v pohybu“. „Vím, že tam pomáhali nějaký ty kluci, přinesli to z lesa (dříví – pozn. autorky) a řezali to.“ (obyvatelka lokality č. 2) Co se týče toho, kdo projekt inicioval, není si jista: „I lidi vlastně no, jak hráli si děti, vždycky se rozbíjeli okna, tak sme se domluvili, takže nápad Darjavu. Někteří tam pomáhali.“ (obyvatelka lokality č. 2) Podoba vnitrobloku a hřiště vznikala díky plánovacím setkáním v úzké spolupráci s obyvateli lokality⁹³ (od návrhů po realizaci). „Pracovníci sdružení měli za úkol tlumočit návrhy obyvatel zástupcům města a uskutečňovat tak společné cíle projektu.“ (VÁLKOVÁ, 2010, s. 56) V rámci medializace projektu se třeba konala i oslava Mezinárodního dne Romů. O této oslavě se v rozhovoru zmínil i romský poradce: „To tam žilo, bylo vidět, že se tam s nima pracuje. Někomu ten přístup vyhovoval, někomu ne.“ (romský poradce a vedoucí Multikulturního centra) Já jsem hřiště viděla poprvé v roce 2012, bylo v celkem dobrém stavu, i když v porovnání z fotkami z dřívějších let bylo vidět, že už je opotřebované. Děti si na něm hrály, hlavně je bavila skluzavka a starší si kopali s míčem. Na vnitrobloku bylo rozhodně vidět, že prošel opravou. Musím uznat, že mě trochu zarazilo, že je hřiště tvořeno hlavně kůly a není v něm moc herních prvků (skluzavka je v podstatě jediná). Líbilo se mi, že si v rozích vnitrobloku obyvatelé vyhradili i místo pro sušáky na prádlo. Když jsem viděla vnitroblok s hřištěm o dva roky později, čili v roce 2014, některé kůly byly uřezané, celý vnitroblok vypadal poněkud opuštěně, ale uklizeně. „Ty dřeva ty shnili, tak to museli odřezat. Lepší by byly ze železa. Takhle zbytečně

⁹² např. http://pardubicky.denik.cz/zpravy_region/husova_20071217.html;
http://www.rozhlas.cz/pardubice/zpravodajstvi/_zprava/321396;

⁹³ Informace o zapojení obyvatel nebo fotky z dokončení první části hřiště např. Válková, 2010, str. 55-59;
http://pardubicky.denik.cz/zpravy_region/cikani_20071023.html;
http://pardubicky.denik.cz/zpravy_region/husova_20071217.html

vyhozený peníze.“ (obyvatelka lokality č. 2) Vzhledem k tomu, že jsem ve vnitrobloku byla v únoru a v lokalitě je o mnoho méně osob, je jasné, proč lokalita působila trochu opuštěným dojmem. Každopádně musím uznat, že ve vnitrobloku nikdy nebyl nějaký velký nepořádek (ani před dvěma lety). Ve své době měl projekt Společnou cestou na obyvatele určitě velký vliv, dal jim možnost zapojovat se aktivně do řešení určitého problému, dal jim zkušenosti. Ovšem s obměnou obyvatel a velkým poklesem obyvatel v nedávné době už ho připomíná jen těch pár kůlů, skluzavka a vzpomínky těch, co se na něm podíleli. Tento projekt splnil spoustu kritérií, jako jsou dobrovolná aktivita obyvatel, spolurozhodování, fyzický výsledek společné práce, zapojení různých kategorií obyvatel, čeho ale dosáhl jen zčásti je udržitelnost, tu ovlivnily hlavně finance, podmínky Darjav o. s. pro práci s obyvateli a fluktuace obyvatel v lokalitě. Další bod, u kterého si nejsem jista, je samostatnost obyvatel podílejících se na projektu ve smyslu rozhodování a činnosti, převzetí odpovědnosti či iniciativy. Ale u prvních projektů má často organizace iniciující práci metodou komunitní práce větší roli, obzvláště v České republice, kde tato metoda nemá dlouhou tradici. Otázkou je, jak by se komunitní práce ukázaná tímto projektem dokázala rozvinout v průběhu času, to se dnes už ale díky konci působení Darjav o. s. v lokalitě nedovíme. Sdružení také žádalo o peníze na projekty zaměřené na děti a mládež a na projekty Společnou práci (2008) a Programy pro sociální začleňování znevýhodněných osob na trhu práce (2009), ty ale nebyly z operačního programu Rozvoj lidských zdrojů (OP RLZ) podpořeny. (VÁLKOVÁ, 2010, s. 64)

8. Shrnutí

Mojí hlavní výzkumnou otázkou této práce je jak lokalitu ovlivnily projekty komunitní práce v ní doposud vykonané. Doplnkové otázky zní: Je možné aplikovat (alespoň některé) modely komunitní práce na tuto sociálně vyloučenou lokalitu? Lze metodu komunitní práce považovat za vhodnou pro řešení situace v sociálně vyloučených lokalitách obecně? Mohou se komunitní a terénní práce vhodně doplňovat nebo zde existují rizika, která by účinnost těchto dvou metod snižovala? Je tato lokalita považována za komunitu? Dochází ve městě Pardubice k etnizaci tématu sociálně vyloučených lokalit?

Jak lokalitu ovlivnily projekty komunitní práce?

- Komunitní práce této lokalitě pomohla. Jsem si vědoma, že komunitní práce v lokalitě již neprobíhá a projekt Společnou cestou nebyl udržitelný z dlouhodobého hlediska, ale situaci ovlivnily finance, změny v počtu i skladbě obyvatel i skončení Darjav o. s. v lokalitě. Fyzický stav lokality se určitě zlepšil, bohužel tento stav nebylo možné udržet v dlouhodobém horizontu (a to z příčin výše uvedených). Lidé se do úklidu a vytváření nové podoby vnitrobloku zapojovali a tím si k němu mohli vytvořit vztah (jde o vlastní dílo), nyní ale již mnoho z těchto lidí v lokalitě nebydlí a i proto se stav vnitrobloku horší. Obyvatelé tehdy také získali zkušenosti nejen pracovního rázu, měli možnost zažít také situaci, kdy má jejich názor, hlas nějakou váhu, naučili se komunikovat mezi sebou, mohli si vyjasnit své postoje apod. Během projektu spolu lidé byly schopni spolupracovat, být aktivní a rozhodovat se o průběhu, docházelo zde k medializaci i spolupráci s institucemi, organizacemi čili projekt splnil jakási základní kritéria považovaná za důležitá pro projekty komunitní práce. Ve vnitrobloku se udržel větší pořádek, děti si měly kde hrát a obyvatelé si byli vědomi, že to vybudovali vlastními silami. Kdyby byl počet a skladba obyvatel v lokalitě stabilnější, komunitní práce by se zde dala více rozvíjet. Burza práce byla z mého úhlu pohledu spíše pomocná aktivita a rekvalifikační kurz považuji spíše za vzdělávací aktivitu. Projekt Komunitní pracovník za komunitní práci nepovažují, šlo o správcovství. Burza práce i rekvalifikační kurz měly svoji úspěšnost, což se o projektu komunitní pracovník říci nedá. I ostatní projekty Darjav o. s. byly vesměs úspěšné.

Je možné aplikovat (alespoň některé) modely komunitní práce na tuto sociálně vyloučenou lokalitu? Lze metodu komunitní práce považovat za vhodnou pro řešení situace v sociálně vyloučených lokalitách obecně?

- Komunitní práce je dobrou metodou pro práci se sociálně vyloučenými lokalitami. Nejen na příkladu tohoto úspěšného projektu Darjav o. s., ale i na jiných místech v České republice je vidět, že metoda komunitní práce má v práci se sociálně vyloučenými jistě své uplatnění. Metoda rozvíjí vše, co sociálně vyloučený potřebuje získat k inkluzi do společnosti – rozvoj aktivity, pocitu zodpovědnosti, samostatnosti, schopnosti rozhodovat se, schopnosti vyjádřit svůj názor, spolupracovat, být iniciativní, bojuje proti apatii, pasivitě apod. Projekt Společnou cestou, který v lokalitě proběhl, by se dal považovat za využití metody komunitního rozvoje (dělení podle Poppla). Pokud tento projekt srovnáme s metodou komunitního rozvoje podle SPOLU International Foundation, Darjav o. s. velkou část principů dodržel. Lidé byli aktivní, pracovali dobrovolně, spolupracovali, podíleli se na rozhodování, vyjadřovali svůj názor, řešili konkrétní problém, zapojili vnější instituce apod. Co se týče kritérií pro aktivity komunitního rozvoje⁹⁴, lze říci, že byla splněna téměř všechna – malé měřítko, využívání potenciálu, participace, přispění partnerů, komunikace s místními autoritami, zlepšování vztahů (uvnitř lokality i mimo), posilování identity (oslavy Mezinárodního dne Romů). Co se týče kritéria udržitelnosti, podněcování rozvoje vedení, zde metoda nebyla využita/dotažena úplně. Ohledně dalších modelů komunitní práce, jistě by šlo využít i jiné např. komunitní vzdělávání, komunitní péče. Komunitní práce je vhodnou metodou pro řešení situace sociálně vyloučených lokalit, ovšem za podmínky uvedené níže (tj. souhlasu sociálně vyloučených). Jako účinná se ukazuje na více místech České republiky. Tato metoda pomáhá lidem naučit se řešit problémy, vzít situaci „do vlastních rukou“. Sociálně vyloučení díky ní pociťují jaké je to mít moc o něčem rozhodovat, aktivně ovlivňovat svůj život.

Mohou se komunitní a terénní práce vhodně doplňovat nebo zde existují rizika, která by účinnost těchto dvou metod snižovala?

- Komunitní a terénní sociální práci lze účinně kombinovat. V době konání projektů komunitní práce působili v lokalitě i terénní pracovníci, ať už ze samotného Darjav o. s. nebo z odboru sociálních věcí Magistrátu města Pardubice. Zatímco na individuální úrovni je zde možnost zlepšování či udržování své situace, zároveň zde lze působit na celek (situaci a vztahy v lokalitě, komunikace z institucemi, řešení problémů, které se dotýkají všech, zlepšování stavu lokality, boj s negativním obrazem lokality atd.) pomocí komunitní práce. Riziky zde můžou být situace, kdy terénní a komunitní

---

⁹⁴ Schuringa, 2005, str. 75-76

pracovník mezi sebou nekoordinují postup, nevyjasňují si stanoviska ke konkrétní problematice. Důležité je zde tedy udržovat mezi pracovníky spolupráci a komunikaci, koordinovat postup, aby si v nějaké situaci navzájem „nepřekáželi“. Rizikem v sociálně vyloučených lokalitách také je, že sociálně vyloučení se chtějí z takovýchto lokalit za každou cenu dostat, je proto nutné znát postoj lidí v konkrétní lokalitě, jestli chtějí pouze pracovat na změně své situace nebo by byli ochotni setrvávat delší dobu v lokalitě a společnými silami ji zlepšovat. Například i občanské sdružení Vzájemné soužití (Ostrava) tyto dvě metody kombinuje.

Je tato lokalita považována za komunitu?

- Ačkoli ze sémantického hlediska se s pojmem komunita často setkáváme na úrovni názvosloví institucí, programů, v učebnicích a podobně, informátoři⁹⁵ se vesměs vyjadřovali, že si nemyslí, že je v této lokalitě nějaká komunita. Slovo komunita, nebo komunitní si ovšem vykládají různě⁹⁶. Z hlediska definic slova komunita se situace různí. Pokud vezmeme v potaz „tradiční definice“ o spolupráci, komunikaci, rovnoprávnosti, vztazích mezi sebou i k místu, tvoření autonomní jednotky, atd. nelze lokalitu za komunitu považovat. Z hlediska definic z perspektivy sociální práce, lze lokalitu považovat za komunitu z toho hlediska, že sdílí území a spojuje je společný problém (RÁKOCZYOVÁ, 2003, s. 73). Z hlediska komunitní práce může jít o komunitu, pokud se s lokalitou bude pracovat (komunita se bude vytvářet nebo „ozdravovat“). Obecně řečeno tedy o komunitu nejde, spíše o různé rodiny sestěhované do jedné lokality, přičemž se skladba obyvatel oproti běžným bytovým domům často mění. Ale vytvořili si mezi sebou nějaké vztahy, dokážou spolu komunikovat.

Dochází ve městě Pardubice k etnizaci tématu sociálně vyloučených lokalit?

- Jak potvrzuje několik autorů situace sociálně vyloučených se často etnizuje. V Pardubicích je situace proměnlivá, zatímco Romské středisko změnili na Multikulturní centrum (MKC) a na Magistrátu již nepůsobí komise, která by byla podle názvu „etnicky zaměřená“, na krajské úrovni v názvu komise opět vévodí slovní spojení „romská komunita“ a vedoucí MKC zastává ještě pozici na webu Magistrátu města Pardubic nazývanou „rómský poradce“⁹⁷. I v názvu terénního programu SKP-centra figuruje implikace se, že mají starat o Romy⁹⁸. Na druhou stranu sociální odbor

---

⁹⁵ Obě terénní pracovnice, romský poradce, absolvent RESO, asistentka prevence kriminality.

⁹⁶ Viz. kapitola Romové, podkapitola Darjav o. s. (projekt Komunitní pracovník)

⁹⁷ Viz. <http://www.pardubice.eu/kontakty/osv2/>

⁹⁸ Viz. <http://www.skp-centrum.cz/rodina-a-deti/terenni-program-v-socialne-vyloucenych-romskych-lokalitach-usti-nad-orlici/>

Magistrátu rychle pochopil, že kritériem pro zaměstnání osob zaměřených na práci se sociálně vyloučenými musí být někdo kvalifikovaný vzděláním a zkušenostmi, ne pouze fyziognomií⁹⁹. Co se týče Darjav o. s., tam patřilo mezi priority zaměstnávání Romů. V tomto případě si myslím, ale šlo spíše o to podpořit místní obyvatele, i když výsledky jsou stejné – nejde o ideální situaci, kritérium původu převážilo nad kvalifikací a schopnostmi. Informátoři se na dotaz jestli považují fakt, že se o lokalitě v Husově ulici č. p. 1116-19 mluví jako o romské, za problém, vyjadřovali ve větší či menší míře souhlasně.

Z hlediska teorie zplnomocnění, byly snahy Darjavu o. s. vyjádřené projektem Společnou cestou, někde na počátku cesty ke skutečnému zplnomocnění. Sociálně vyloučeným zde byl ukázán demokratický způsob řešení situace, dostali možnost projevit svůj názor a aktivně se zapojit. To je dobrý start, ovšem bylo by třeba na tomto základě ještě dlouho a intenzivně budovat. Přinejmenším zjistili, že nejsou naprosto bezmocní, že stále mají možnost svůj život ovlivňovat, šlo o boj proti pasivnímu přístupu a rezignaci, se kterými se lidé žijící dlouhodobě v sociálním vyloučení potýkají. V případě Romů navíc šlo i o změnu vnímání, protože z minulého režimu si díky paternalismu pamatují, že „stát rozhoduje a stát zařídí“. Jde zde o boj s naučenou bezmocí. Díky jednomu projektu sociálně vyloučení rozhodně zplnomocnění nedošli, ale lze říci, že šlo o snahu namířenou správným směrem. V kontextu ekologických přístupů, zde vidím trochu větší úspěch. Ekologické přístupy se zaměřují na reakce mezi lidmi a jejich prostředím, z tohoto úhlu pohledu sociálně vyloučení díky projektu Společnou cestou viděli, že mají nějakou moc nad svým prostředím, že dokáží komunikovat s okolím, s institucemi. „Lidé nejen na své prostředí reagují, ale také na něj aktivně působí a vzájemně se přizpůsobují.“ (GOJOVÁ, 2006, s. 44) Tady je důležitý moment, protože projekt jim ukázal, že se nemusí nutně ve všem přizpůsobovat oni, ale i oni mohou působit na své okolí tak, aby se přizpůsobilo jim, v tomto případě se to týká hlavně spolupráce s institucemi, rozhodování o tom, jak by měl vnitroblok vypadat. Projekt Společnou cestou zde poukázal na to, že lidé v lokalitě stále ještě mají nějaké kapacity, zdroje, které jsou schopni mobilizovat k dosažení nějakého cíle. Ekologické přístupy se také zaměřují na to, jak jsou lidé fyzicky uspořádání v prostoru. Tady je v dané lokalitě problém, protože počet i rozmístění obyvatel je nestálé (nejen kvůli tomu, že se stěhují pryč nebo byli vystěhováni, ale i proto, že některé byty jsou vyčleněny pro Program podporovaného bydlení). Stabilita lokality z hlediska počtu a skladby obyvatel v lokalitě by zajisté ulehčila práci s nimi a rozvoj lokality jako celku.

---

⁹⁹ Viz. Romové, podkapitola Etnizace situace sociálně vyloučených.

Když celou situaci shrnu, v lokalitě proběhly úspěšné projekty, které ukázaly, že se s obyvateli dá pracovat nejen v rámci terénní práce, ale i metodou komunitní práce. Tato metoda má v práci se sociálně vyloučenými jistě své uplatnění, i když má v České republice stále ještě marginální postavení. Co se týče lokality v Husově ulici č. p. 1116- 19 vzhledem k tomu, že došlo ke snížení a obměně obyvatel od doby, co bylo s touto metodou v lokalitě pracováno, bylo by potřeba nejdříve zjistit od všech zainteresovaných, zdali jsou ochotni takto situaci řešit. Musím ovšem přiznat, že nevím, jak moc by bylo vhodné metodu komunitní práce v lokalitě používat, podle mě je důležitým bodem, jak často se mění skladba obyvatel v lokalitě. Pro tuto metodu je totiž potřeba dlouhodobé a cílené působení, které by mohl každý nový příchozí narušit, v případě, že by ještě nebyla vybudována jakási stabilní spolupráce a konsenzus nad základními tématy mezi lidmi v lokalitě. Přinejmenším by ale bylo možné vytvářet alespoň projekty s využitím různých prvků komunitních metod.

9. Závěr

V této práci byl zkoumán vliv komunitní práce na sociálně vyloučenou lokalitu v Husově ulici č. p. 1116-1119 v Pardubicích. Komunitní práce v této lokalitě určitě pomohla, bohužel ji však nebylo možno pod vlivem mnoha okolností dále rozvíjet. Alespoň se ukázalo, že šlo o krok správným směrem. Nyní už efekt tehdejších programů, ale v lokalitě nelze příliš pozorovat, neboť v lokalitě došlo k obměně a výraznému úbytku obyvatel a činnost Darjav o. s. byla ukončena. Ukázalo se, že by bylo potřeba v rámci tvorby projektů souvisejících s komunitní prací a používáním pojmů komunita, komunitní vyjasnit si definice, metody a stanoviska (např. označení komunitní pracovník, používaný pojem „romská komunita“, atd.). Dále byly vyjasněny metody, modely a výhody komunitní práce, popsán její vývoj a byla srovnána i s populární metodou práce se sociálně vyloučenými, terénní sociální prací. Tyto dvě metody lze účinně kombinovat, jak ukazují některé neziskové organizace v Česku (např. o. s. Vzájemné soužití, DROM – romské středisko, Český západ o.p.s.). Komunitní práce je metodou velmi vhodnou pro rozvoj a zlepšení situace sociálně vyloučených. Dále byla v práci diskutována etnizace problematiky sociálně vyloučených a časté pojetí osob náležejících k romskému etniku jako „romské komunity“. Jak jsem zjistila, tyto dva jevy již nemají tak silný vliv jako na přelomu 20. a 21. století, kdy se často vytvářely speciální „romské“ pozice a programy, ovšem stále existují a objevují se hlavně v názvech, k etnizaci přístupu v případě pracovních pozic minimálně v Pardubicích už tolik nedochází. Byla jsem příjemně překvapena, že pracovníci zabývající se lokalitou vybranou pro můj výzkum nepovažují tuto lokalitu automaticky za komunitu, neoznačují Romy za komunitu. Z mého pohledu Pardubice patří k pozitivním příkladům, co se týče řešení problematiky sociální exkluze. V rámci výzkumu jsem prostudovala několik publikací i článků v odborných časopisech a sbornících. Využila jsem také dostupných materiálů na internetu. Informace o situaci v Pardubicích a o studované lokalitě jsem získala též z těchto materiálů a zároveň jsem si je doplnila rozhovory s několika informátory, kteří jsou (popř. byli) se sociálně vyloučenou lokalitou (a)nebo jejími obyvateli poměrně často v kontaktu. Pokud jde o naplnění cílů práce, domnívám se, že vzhledem ke komplikacím, uvedeným v kapitole o metodologii, jsem získala poměrně dost informací na to, abych byla schopna vyvodit závěry, odpovědi na mé výzkumné otázky. I když jsem musela odbočit od původního pojetí práce zaměřeného více na Darjav o. s. a jeho činnost, stále jsem dokázala vytvořit celistvý obraz situace komunitní práce obecně na úrovni České republiky i konkrétní situace v Pardubicích. Tuto práci lze považovat za pilotní studii, náhled na problematiku sociálně vyloučených v souvislosti s využitím metod komunitní práce v České

republiky. Vzhledem k omezením, která se objevila v průběhu zpracování výzkumu, nelze práci považovat za nějakou dlouhodobou hloubkovou analýzu, ale jako nástin situace je postačující. V práci jsem se snažila poukázat na to, že komunitní práce je krok správným směrem. Vzhledem k tomu, že tato metoda je v našich podmínkách stále ještě spíše „nováčkem“ na okraji, než běžně a plošně využívanou metodou (v porovnání s ostatními metodami sociální práce), své závěry nemohu považovat za definitivní nebo sto procentně platné, je potřeba se v České republice výzkumu komunitní práce věnovat i nadále, tak aby jednou mohla být ostatním metodám „rovnocenným partnerem“, tak jako v jiných zemích. Myslím si, že využívání komunitní práce se v Česku rozšiřuje a vyvíjí každým rokem, což považuji za jistě pozitivní vývoj. Ovšem k tomu, aby bylo řešení situace sociálně vyloučených opravdu účinné, musí se klást důraz především na vzdělání a informovanost sociálně vyloučených a bourání stigmat a bariér mezi vyloučenými a „majoritou“. Ale i s tím můžou metody komunitní práce pomoci. Jde o metodu velice univerzální, ale je zapotřebí intenzivní práce s vyloučenými. Ovšem v dlouhodobém horizontu se tato metoda jeví jako ideální, neboť její výsledky mají efekt jak na individuální, tak kolektivní i celospolečenské úrovni. Cílem komunitní práce je podporovat kooperaci, aktivní participaci, komunikaci, schopnost dělat samostatná rozhodnutí, převzetí zodpovědnosti, zplnomocnění klientů. A to jsou přesně vlastnosti a dovednosti, které sociálně vyloučení pro inkluzi do společnosti potřebují. S touto metodou lze změnit lokalitu nejen fyzicky, ale i rozvíjet pozitivní vztahy a zlepšovat vztahy se širokým okolím. Využití metod komunitní práce nebo i jen projektů s prvky komunitní práce v práci se sociálně vyloučenými lokalitami z mého pohledu určitě doporučuji.

10. Seznam použité literatury

- BALÁŽ, R., 2011. V životě nic není tak, jak se jeví, a nic není zalito betonem. *Sociální práce*, 3, s. 33-37.
- BARANY, Z. D., 1994. Living on the Edge: The East European Roma in Postcommunist Politics and Societies. *Slavic Review*, 53 (2), s. 321-344.
- BEDNÁŘOVÁ, Z., 2003. Streetwork. MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, s. 169-178. ISBN 80-7178-548-2.
- CASHMAN, L., 2008. Developing an Effective Romani Integration Strategy: Experiences of Ethnoculturally Neutral and Specific Policies in the Czech Republic. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 8 (3), s. 595-618.
- CLARK, S. a D. CLARK, 2004. *Tvorba vize komunity: příručka pro společné plánování udržitelného rozvoje komunit*. Brno: Nadace Partnerství.
- DISMAN, M., 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0139-7.
- GARDNER, J. W., 1999. *Budování komunity*. Praha: Nadace Via.
- GIDDENS, A., 1999. *Sociologie*. Praha: Argo. ISBN 80-7203-124-4.
- GOJOVÁ, A., 2006. *Teorie a modely komunitní práce*. Ostrava: Ostravská univerzita. ISBN 80-7368-154-4.
- GOJOVÁ, A. et al., 2012. Komunitní práce - cesta od nadávání k lepšímu bydlení. *Sociální práce*, (1), s. 77-91.
- HARTL, P., 1997. *Komunita občanská a komunita terapeutická*. Praha: SLON. ISBN 80-85850-45-1.
- HELMER, J. a L. SCHURINGA, 2004. Od kontaktu s Chartou 77 ke komunitní práci. *Sociální práce*, (3), s. 37-38.
- HENDL, J., 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál. ISBN 80-7367-040-2.

HIRT, T., 2004. Romská etnická komunita jako politický projekt: kritická reflexe. HIRT, T. a M. Jakoubek. *Romové: Kulturologické etudy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 72-91. ISBN 80-86473-83-X.

HIRT, T. a M. JAKOUBEK, 2006a. "Romové" v osidlech sociálního vyloučení: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace). Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 7-9. ISBN 80-86898-76-8.

HIRT, T. a M. JAKOUBEK, 2006b. Situace „romských“ populací v České republice: netnický výkladový model. LEONTIYEVA, Y. Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů. Praha: Akademie věd České republiky, Sociologický ústav, s. 63-83. ISBN 80-7330-098-2.

HORÁKOVÁ, M. a M. RÁKOCZYOVÁ, 2008. Sociální exkluze na lokální úrovni II. MAREŠ, P., M. Horáková a M. Rákoczyová. *Sociální exkluze na lokální úrovni*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i., s. 43-77. ISBN 978-80-7416-014-1.

JAKOUBEK, M., 2004. Romové – konec (ne)jednoho mýtu. Praha: Socioklub. ISBN 80-86140-21-0.

KINKOR, M., 2003. Komunitní práce. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, s. 253-270. ISBN 80-7178-548-2.

KOTÝNKOVÁ, M., 2000. Rozsah a průběh sociálního vyloučení v české společnosti. In: *Sociální studia*. Brno: Masarykova univerzita, (5), s. 93-103.

KRIŠTOF, R., 2006. Nezamýšlené důsledky podpory „romské integrace“ (aneb systém „trvale udržitelného vyloučení“). HIRT, T. a M. Jakoubek. "Romové" v osidlech sociálního vyloučení: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace). Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 165-180. ISBN 80-86898-76-8.

MAREŠ, P., 1999. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: SLON. ISBN 80-85850-61-3.

MAREŠ, P., 2000. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. *Sociologický časopis*, 36 (3), s. 285-297.

MAREŠ, P. a T. SIROVÁTKA, 2006. Chudoba, deprivace, sociální vyloučení: nezaměstnaní a pracující chudí. *Sociologický časopis*, 42 (4), s. 627-655.

- MAREŠ, P. a T. SIROVÁTKA, 2008. Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluzie). *Sociologický časopis*, 44 (2), s. 271-294.
- MAREŠ, P., 2008. Sociální exkluze na lokální úrovni I. MAREŠ, P., M. Horáková a M. Rákoczyová. *Sociální exkluze na lokální úrovni*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i., s. 9-39. ISBN 978-80-7416-014-1.
- MATOUŠEK, O., 2008. *Slovník sociální práce*. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-368-0.
- MORAVEC, Š., 2004. Sociální služby v prostředí romských společenství: problém etnicity poskytovatele. HIRT, T. a M. Jakoubek. *Romové: Kulturologické etudy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 155-167. ISBN 80-86473-83-X.
- MORAVEC, Š., 2006. Nástin problému sociálního vyloučení romských populací. HIRT, T. a M. Jakoubek. *"Romové" v osidlech sociálního vyloučení: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 11-69. ISBN 80-86898-76-8.
- NAVRÁTIL, P., 2001a. Vybrané teorie sociální práce. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-473-7.
- NAVRÁTIL, P., 2001b. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, s. 131-138. ISBN 80-903070-0-0.
- NAVRÁTIL, P., 2003. Romové v české společnosti. Praha: Portál. ISBN 80-7178-741-8.
- NIEDERLE, P., 2002. Zadlužení, sociální dávky a sociální práce. *Romové ve městě*. Praha: Socioklub, s. 110-120. ISBN 80-86484-01-7.
- ONDRUCHOVÁ, A., 2000. *Zpráva o interetnických vztazích v Pardubicích*. Praha: UK - Institut základů vzdělanosti.
- PELÍŠKOVÁ, V., 2000. Bydlení Romů v České republice. *Romové, bydlení, soužití*. Praha: Socioklub, s. 15-23. ISBN 80-902260-8-6b.
- PŘÍHODOVÁ, A., 2004. Koncept komunity v komunitní sociální práci. *Sociální práce*, (3), s. 43-56.

- RABUŠIC, L., 2000. Koho Češi nechtějí?: o symbolické sociální exkluzi v České společnosti. In: *Sociální studia*. Brno: Masarykova univerzita, (5), s. 63-81.
- RADOSTNÝ, L. a M. Růžička, 2006. Terénní výzkum v hyperrealitě: poznámky k mediální konstrukci sociálně vyloučených lokalit. HIRT, T. a M. Jakoubek. *"Romové" v osidlech sociálního vyloučení: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 201-229. ISBN 80-86898-76-8.
- RÁKOCZYOVÁ, M., 2003. Komunitní sociální práce jako jeden z nástrojů řešení problému sociální exkluze. *Sociální práce*, (1), s. 69-82.
- RŮŽIČKA, M., 2006. Geografie sociální exkluze. In: *Sociální studia*. Brno: Masarykova univerzita, (2), s. 117-132.
- RŮŽIČKA, M., 2011. Časoprostorové a infrastrukturní aspekty procesu sociální exkluze. *Sociologický časopis*, 47 (2), s. 273-295.
- SEKYT, V., 2001. Romové. ŠIŠKOVÁ, T. *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Praha: Portál, s. 119-126. ISBN 80-7178-648-9.
- SCHURINGA, L., 2004. Boj za uznání komunitní práce potrvá dlouho. *Sociální práce*, (3), s. 39-42.
- SCHURINGA, L., 2005. *Community Work and Roma Inclusion*. Utrecht: SPOLU International Foundation. ISBN 90-9019275-1.
- STEINER, J., 2004. Ekonomie sociálního vyloučení. HIRT, T. a M. Jakoubek. *Romové: Kulturologické etudy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 218-229. ISBN 80-86473-83-X.
- STEINER, J. a K. Hůlová, 2006. Romové na trhu práce. HIRT, T. a M. Jakoubek. *"Romové" v osidlech sociálního vyloučení: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 91-135. ISBN 80-86898-76-8.
- ŠIMÍKOVÁ, I. a P. NAVRÁTIL, 2003. Komunitní sociální práce jako nástroj boje proti sociálnímu vyloučení: příklad "Strategie sociální inkluze Romů v Brně". *Sociální práce*, (4), s. 76-104.
- ŠIMÍKOVÁ, I., 2003. Dimenze a míra sociálního vyloučení příslušníků romské komunity v České republice. *Sociální práce*, (4), s. 41-48.

ŠIMÍKOVÁ, I. a I. Vašečka, 2004. Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace. Brno: Barrister & Principal. ISBN 80-7364-009-0.

UHEREK, Z. a R. Weinerová, 2004. Migrace do České republiky, sociální integrace a lokální společnosti v zemích původu – slovenští Romové. UHEREK, Zdeněk et al. *Migrace do České republiky, sociální integrace a lokální společnosti v zemích původu*. Praha, Etnologický ústav, s. 176-203. ISBN 80-85019-69-0.

UHLOVÁ, S., 2004. Dopady asimilační politiky vůči Romům z období reálného socialismu jako jeden z faktorů současného vytváření enkláv sociálně vyloučených obyvatel. HIRT, T. a M. Jakoubek. *Romové: Kulturologické etudy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 230-247. ISBN 80-86473-83-X.

Elektronické zdroje:

- BURJANEK, A., 2005. Co je rezidenční segregace. In: *Prevence prostorové segregace* [online]. Praha. [cit. 2013-09-16]. Dostupné z: <http://everest.natur.cuni.cz/akce/segregace/publikace/Burjanek.pdf>
- Definition of community in English. In: *Oxford Dictionaries* [online]. (c) 2013 [cit. 2013-10-01]. Dostupné z: <http://oxforddictionaries.com/definition/english/community?q=community>
- Diskriminace v bydlení. *Poradna pro občanství, občanská a lidská práva* [online]. (c) 2009 [cit. 2013-09-16]. Dostupné z: <http://bydleni.poradna-prava.cz/diskriminace-bydleni.html>
- FLOSMAN, R., 2008. Realizace terénní práce v sociálně vyloučených lokalitách na příkladu města Pardubice. In: *Konference Aktuální otázky sociální politiky 2008 - teorie a praxe* [online]. [cit. 2014-03-26]. Dostupné z: <http://dspace.upce.cz/handle/10195/38558>
- GABAL, I., 2006. Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. [online]. Praha. [cit. 2014-03-15] Dostupné z [www](http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_MAPA_analyza_SVL_aA_K_CJ.pdf): http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_MAPA_analyza_SVL_aA_K_CJ.pdf
- GABAL, I. a K. ČADA, J. SNOPEK, 2008. Klíč k posílení Integrovaní politiky obcí – sociální vyloučení Romů a česká společnost [online]. Praha. [cit. 2014-03-10]

Dostupné z www:

http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_KLIC_k_posileni_integracni_politiky_obci_publicace.pdf

- GABAL, I. a P. VÍŠEK, 2010. Východiska strategie boje proti sociálnímu vyloučení: Východiska pro formulaci a implementaci politiky začleňování obyvatel vyloučených lokalit do české společnosti a její sociální a ekonomické struktury. [online]. Praha. [cit. 2014-03-15] Dostupné z www:
http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_Strategie_soc_vyloucenii.pdf
- Chudoba. In: *Rozvojovka.cz* [online]. 2008, 2012 [cit. 2013-11-06]. Dostupné z:
<http://www.rozvojovka.cz/chudoba>
- ILLNER, M., 2005. Je rezidenční segregace vždy jen sociálním problémem?. In: *Prevence prostorové segregace* [online]. Praha. [cit. 2013-09-16]. Dostupné z:
<http://everest.natur.cuni.cz/akce/segregace/publikace/Illner.pdf>
- JÍRKOVÁ, T., 2010. *Sociálně vyloučená lokalita v Husově ulici v Pardubicích (sociální analýza)* [online]. Pardubice. [cit. 2014-03-26]. Dostupné z:
<http://dspace.upce.cz/handle/10195/36287>. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice.
- KLIMPL, P., 2013. *Zpráva o situaci na krajském trhu práce, o realizaci APZ v roce 2012 a strategie APZ pro rok 2013* [online]. [cit. 2014-03-20]. Dostupné z:
https://portal.mpsv.cz/upcr/kp/pak/nezamestananost_v_cislech/rocní_zpravy_pardubického_kraje/analyza_vyvoje_trhu_prace_pardubického_kraje_za_rok_2011.docx
- *Komunitní plán sociálních a souvisejících služeb města Pardubic na období 2013-2016* [online]. 2013 [cit. 2014-03-20]. Dostupné z:
<http://www.pardubice.eu/urad/radnice/odbory-magistratu/odbor-socialnich-veci/komunitni-planovani/komunitni-plan/>
- *Koncepční plán prevence kriminality statutárního města Pardubice na léta 2012-2015* [online]. 2012 [cit. 2014-03-20]. Dostupné z:
<http://www.pardubice.eu/urad/radnice/odbory-magistratu/odbor-socialnich-veci/program-prevence-kriminality/>
- Měsíční krajská statistika pro média - okres Pardubice 02/2014. In: *Integrovaný portál MPSV* [online]. 2014 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z:
http://portal.mpsv.cz/upcr/kp/pak/nezamestananost_v_cislech/statistiky/rok_2014/okres_pardubice/unor_2014/mesicni-pardubice-0214.pdf

- *Městský program prevence kriminality na rok 2012* [online]. 2012 [cit. 2014-03-18]. Dostupné z: <http://www.pardubice.eu/urad/radnice/odbory-magistratu/odbor-socialnich-veci/program-prevence-kriminality/>
- *Městský program prevence kriminality 2013* [online]. 2013 [cit. 2014-03-18]. Dostupné z: <http://www.pardubice.eu/urad/radnice/odbory-magistratu/odbor-socialnich-veci/program-prevence-kriminality/>
- MORAVEC, Š., 2005. Negativní důsledky etnické definice sociálního vyloučení romských populací. In: *Prevence prostorové segregace* [online]. Praha [cit. 2013-09-16]. Dostupné z: <http://everest.natur.cuni.cz/akce/segregace/publikace/Moravec.pdf>
- Our History. In: *Community Service Society* [online]. (c) 2014 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://www.cssny.org/pages/our-history>
- PEŠKOVÁ, K., 2011. *Pohled na život v romské lokalitě "Husovka" a jejím okolí* [online]. Brno [cit. 2014-03-26]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/273788/fss_b_a2/?lang=en;id=231635. Bakalářská práce. Masarykova univerzita.
- Pomoc v hmotné nouzi. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. [2011] [cit. 2013-12-02]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5>
- *Profil města: Statutární město Pardubice* [online]. 2009 [cit. 2014-03-18]. Dostupné z: <http://www.pardubice.eu/o-pardubicich/strategicky-plan/profil-mesta/>
- RADOSTNÝ, L., 2005. Faktory sociálního vyloučení. In: *Prevence prostorové segregace* [online]. Praha [cit. 2013-09-16]. Dostupné z: <http://everest.natur.cuni.cz/akce/segregace/publikace/Radostny.pdf>
- Settlement House History. In: *United Neighborhood Houses* [online]. (c) 2011 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://www.unhny.org/about/history>
- Systém sociálního zabezpečení v České republice. In: *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2009 [cit. 2014-03-21]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7175/ssz_cr_cz.pdf
- ŠTEFANČA, B., 2010. *Romové (nejen) v Pardubicích pohledem terénního pracovníka a studenta sociální antropologie* [online]. Pardubice [cit. 2013-11-26]. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/10195/38408>. Diplomová práce. Univerzita Pardubice.
- TEMELOVÁ, J. a L. SÝKORA, 2005. Segregace: Definice, příčiny, důsledky, řešení. In: *Prevence prostorové segregace* [online]. Praha [cit. 2013-09-16]. Dostupné z: http://everest.natur.cuni.cz/akce/segregace/publikace/Temelova_Sykora.pdf

- Terénní sociální práce v sociálně vyloučených lokalitách. In: *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2009 [cit. 2013-11-25]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/2317>
- TOUŠEK, L., 2007. Sociální vyloučení a prostorová segregace. *AntropoWebzin* [online]. 2-3 [cit. 2013-09-16]. Dostupné z: <http://antropologie.zcu.cz/socialni-vyloucení-a-prostorova-segregace>
- VÁLKOVÁ, P., 2010. *Analýza činnosti romského občanského sdružení Darjav v Pardubicích* [online]. Pardubice [cit. 2014-03-26]. Dostupné z: <http://dspace.upce.cz/handle/10195/36191>. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice.
- VESELÁ, M., et. al., (c) 2010. Sociální vyloučení: Dobrá praxe a řešení - Manuál pro obce. In: *Přehled dokumentů* [online]. [cit. 2013-09-16]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/prehled-dokumentu.aspx>
- Vše o území: Pardubice. In: *Sčítání lidu, domů a bytů 2011* [online]. 2011 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=vse-o-uzemi&tu=30814&th=&v=&vo=H4sIAAAAAAAAAAHWPv07DMBDGry2hf4WAgY1HaMWCBB042CVWk7hK0iAyYWjUgkIbErdkQmKBgRV2Bsa-BOIJWJkQOzMjXI0EA-IkW3fy_b7v8_QdtCSGpRM5kY2xOg4bukwGpoy04svj08rBcwHyLaiEI9lrySM1ijmU1SAOksEo7KXR1jZkVTsv4b2Ip6qg3HWY3SE2MzMzuAD4s5P7MQzlsN_gQxX0g3j57f7h4_J6Iw85DtpEhuMgjWHxd88anx4G8dX0brV6-3qTB0gjFCv8Z6Igt6tA6yXra5tpirEcXezNYuGLpaCoC2oJl0QK5tuC7nAHuwolrvCIQyhRUEAy41ziibYwOHICZ3e_44umTfzMuIS0RXSD0WzC32ses302CzX3iaWghkDLNr8Z9HVJs2u0Ub_EKbPejoeiC45Bm3XPY
- Životní a existenční minimum. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. [2011], 2013 [cit. 2013-12-19]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/11852>
- 5.9 PARDUBICKÝ KRAJ: 5.9.3 PARDUBICE. *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice*[online]. 2006 [cit. 2013-09-16]. Dostupné z: http://www.esfcr.cz/mapa/int_pa9_3.html
- 5.9.3 PARDUBICE: 5.9.3.2 LOKALITA B. *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice*[online]. 2006 [cit. 2013-09-16]. Dostupné z: http://www.esfcr.cz/mapa/int_pa9_3_2.html

Seznam příloh

A. Seznam informátorů

- Obyvatelka lokality č. 1, v lokalitě bydlí 5 let (25. 2. 2014, Pardubice)
- Obyvatelka lokality č. 2, v lokalitě bydlí 7 let (25. 2. 2014, Pardubice)
- Miroslava Gorelčíková, asistentka prevence kriminality (3. 2. 2014, Pardubice)
- Adéla Voclová, Dis., terénní pracovnice SKP-centra, o.p.s. č. 1 (3. 3. 2014, Pardubice)
- Blanka Marešová, Dis., terénní pracovnice SKP-centra, o.p.s. č. 2 (3. 3. 2014, Pardubice)
- Mgr. Branislav Štefanča, romský poradce a vedoucí Multikulturního centra, odbor sociálních věcí Magistrátu města Pardubice (11. 2. 2014, Pardubice)
- Mgr. Eva Holubová, vedoucí oddělení nepojistných sociálních dávek kontaktního pracoviště Úřadu práce v Pardubicích (12. 2. 2014, Pardubice)
- Ing. Hana Procházková, vedoucí oddělení zaměstnanosti krajské pobočky Úřadu práce v Pardubicích (18. 2. 2014, Pardubice)
- Mgr. Ivana Macharová, pracovnice úseku přestupků Úřadu městského obvodu Pardubice I (5. 2. 2014, Pardubice)
- Ing. Ivana Srbová, pracovnice oddělení správy bytových domů a nebytových prostor Magistrátu města Pardubice (5. 3. 2014, Pardubice)
- Mgr. Radek Vorlíček, absolvent oboru Resocializační pedagogika, který pracoval v Darjav o. s. (29. 1. 2014, via Facebook)
- Rostislav Hübl, ředitel Městské policie (3. 2. 2014, Pardubice)
- Informace od Bc. Věry Horváthové, ředitelky Darjav o. s. (rozhovor v době výkonu praxe, rok 2012, Pardubice)

B. Ukázka témat rozhovorů

- Vliv Darjavu o. s. na lokalitu
- Projekty Darjav o. s. v rámci Komunitní práce
- Zánik služeb Darjav o. s. v lokalitě
- Sociálně patologické jevy v lokalitě
- Považování lokality za „romskou“
- Vývoj situace v lokalitě
- Bydlení v lokalitě

- Soužití v lokalitě
- Konflikty v lokalitě
- Činnost Asistentky prevence kriminality, terénních pracovníc
- Komunikace obyvatel z lokality s institucemi
- Co si představují pod pojmem komunita
- Je lokalitě dostatečně věnována pozornost
- Využití komunitní práce v lokalitě
- Zaměstnanost a sociální dávky

C. Ukázka rozhovoru s informátorem

A = autorka bakalářské práce, I = Informátor, konkrétně Mgr. Branislav Štefanča, romský poradce a vedoucí Multikulturního centra, odbor sociálních věcí Magistrátu města Pardubice (11. 2. 2014, Pardubice)

A: Jak dlouho v lokalitě působíte?

I: *Jak dlouho?... Od roku 2008 prakticky, jako terénní pracovník s tím, že Husovka byla jednou ze stěžejních lokalit. Už předtím tam terénní práce magistrátu byla. Od září jsem tam byla jako teréňák a od 2012 jsem přestal být terénní pracovník a je tam kolegyně.*

A: Jak se to změnilo za tu dobu?

I: *2008, radikální změna, byl jsem na to sám. Teď tam jsou terénní pracovníci z magistrátu, z SKP, Fondu ohrožených dětí... trošku se to tříští. A lidí je tam míň než před pěti lety, možná o polovinu, tři čtvrtě lidí jsou pryč. Teďka tam je kolem devadesáti lidí. Na začátku 2013 tam bylo přes sto šedesát lidí. Musí se stahovat. Husovka se stala prvním stupněm propustného bydlení. Když zvládnou na Husovce dva roky bez dluhů, posun dál...do Polabin. Program podporovaného bydlení. Prošlo jím už patnáct rodin od roku 2008.*

A: Jak lokalita vznikla?

I: *Takovou paměť zas nemám. Já sem tam od 2008. Bydleli tam dřív „bílí“, mělo to celkem slušnou pověst, byla vyhlášená dobrým bydlením. 2002 vznikl Darjav, to už tam ti Romáci žili. Podle mě to vzniklo, že se tam odstěhovalo pár romských rodin a pak se to rozrůstalo. Starousedlíci zemřeli nebo se odstěhovali. Rozhodli se, že tam postavěj hřiště, vypadalo to tam neutěšeně.*

A: Jak se to tam teda vyvinulo od toho roku 2008, co se zlepšilo?

I: *pokud se na to budu dívat jako terénní pracovník, sociální antropolog... z mého pohledu zlepšení vztahů v lokalitě, nechodí petice, městská policie neeviduje zásadní přestupky. Za prvý je tam míň obyvatel. Za druhý skladba obyvatel se mění. To ste se učili, že se Romáci dělí na Olachy a Rumugry?*

A: Jo, to vim.

I: *Žil tam poměrně slušný počet Olašských Romů. Tam bylo rušení nočního klidu v létě, příbuzní z ostatních lokalit. To byly živý léta...2009, 2010...2011, tam ty přestupky byly. S tím se hodně těžce pracovalo. 2008, 2009, 2010 v tu dobu tam fungoval správce Jan Müller, byl u lektor v Darjavu. Nějakým způsobem to tam držel, měl toho poměrně na sebe hodně. Obyvatelé napsali petici, potom odešel úplně z lokality. Poté zhoršení ve smyslu úklidu. Potom jsem vytáhl starý model, který už se tam realizoval – domovníci. To se po nějakou dobu asi roku dařilo. Pořádek se tam celkem udržoval. I když třeba ne sklepy. Sklepy, půda, tam byly ty partičky, drogy. Technicky dostala lokality zabrat. Znáš Mirka Gaňu? Známej Věrky, pomáhal tam s Darjavem?*

A: Ne...toho si nepamatuju.

I: *To jsme zavedli projekt Komunitní pracovník od července 2012 a to právě dělal Mirek Gaňo. On se tam podílel na výstavbě v lokalitě. Komunitní pracovník měla být funkce, kdy po dobu celého týdne měl povinnost tam být určitý počet hodin v různou dobu. Spíš funkce správce, technické problémy. Být prostředník mezi obyvateli a městem. Nesetkalo se to s výraznými výsledkami, komise to zrušila. Nyní je tam asistentka prevence kriminality.*

A: Jo, tu znám, už sem se s ní bavila.

I: *No, ta tam má i kancelář. Její dobrá práce a úbytek lidí – je tam prakticky klid, žádný stížnosti, nic extra se neřeší. Otázkou je, jak by to tam vypadalo, kdyby to bylo plný po střechu a bylo tam víc Olachů...*

A: A co Darjav?

I: *Podle mě to tam mělo svoje opodstatnění určitě. Vydrželo to tam prakticky ... (počítá) .... deset let, to je zázrak, na to, že to byla romská neziskovka. A teď to nemyslím pejorativně jo, někdy u těch romských neziskovek je problém s penězi. Určitě tam udělali spoustu práce... dvůr, výlety pro děti a podobně. Věrka na to byla sama, sesypalo se to na ni. Vždycky prosazovala,*

že ty zaměstnanci jsou Romky, Romové. To byla její politika. ... (přemýšlí)... Byly tam i ženy, o kterých si nemyslím, že by byly kvalifikovaný pro práci s dětmi. Spolupráce moje s Věrkou byla dobrá. S Müllerem jsem měl trochu konflikty, problémy. Byly respektovaná neziskovka v České republice. ... (přemýšlí) ... Nevím, jestli je nějaká zapšklá vůči městu, město na ní vyvíjelo tlak, spíš formální věci ... prostě jí šli trochu po krku ke konci. Ale ještě sem s ní od té doby nemluvil.

A: No jo, no ... takže to tam pomohlo?

I: *Já si Darjavu vážím, udělali tam kus práce. Romáci na to vzpomínaj, snad pro ně udělali něco dobrýho.... Třeba ta Romská debatní liga. Nebo Mezinárodní den Romů... to tam žilo, bylo vidět, že se tam s nima pracuje. Někomu ten přístup vyhovoval, někomu ne.*

A: Jasně, tak nic nemůže být na sto procent. A ještě se chci zeptat... Myslíš si, že je to komunita?

I: *Nechci bejt nákej samolibej, ale najdi si moji diplomku. Tam se snažím vyvrátit, že Romové jsou komunita... ve smyslu společného zájmu, vůdce, cílu, pozitivní participace... To určitě není ve smyslu, že se to používá.*

A: No mě to práce zarazilo, že se často píše, že jsou komunita, všichni pospolu a je to v názvech institucí...

I: *Mě to taky právě fascinovalo, já to vnímám taky pozitivně, jako komunitu. Je to roztržštěný... je to a není komunita. Škoda, že tu u sebe nemam počítat, že bychom se podívali na nějakou definici komunity, to by bylo zajímavý.*

A: To je dobrý...

I: *Rozhodně to není Husovka. Je to seskupení lidí, různých rodin, bydlí tam i „bílí“. Svým způsobem je to komunita, ale i není, záleží na definici.*

A: A co konflikty v lokalitě? Nebo s okolím? Jsou tam dobrý vztahy?

I: *Mezi těma rodinnýma celkama jsou problémy. Mezi jednotlivci, mezi dílčími rodinnými jednotkami. Znají se, prohodí spolu pár slov, ale nebaví se spolu, netráví spolu čas a podobně. ... (přemýšlí) ... Jako v český vesnici. Všichni se znaj, ale taky se některý spolu nebaví.*

A: Jasně.

I: *U Romů trošku vstupuje ten princip rituální čistoty. Jsou tam určitý náznaky. Něco tam jakoby furt přetrvává, není to vyhraněný ostře.*

A: Aha.

I: *(přemýšlí znovu o komunitách)... Tříští se to. Našlo se pro to slovo. Dobré slovo, i když s ním nesouhlasím. Ono taky „ubránili se“, politika města. Není tu moc Romů z jiných měst, ze Slovenska. Nepovažuji Romáky tady jako komunitu, i když to vykazuje nějaké znaky. Já ti to pošlu. Vytváří to potom u Čechů dojem, že to je společnost, která je jednodušší.*

A: To je fakt.

I: *Romové o sobě vědí, že jsou Romové a kdo do té škatulky spadá a mají o sobě přehled. V tom smyslu jsou komunita. Já je ale za komunitu nepovažuju. ... (přemýšlí).... Jo, ještě Romodrom taj máme. Neziskovka, co dělá s Romákama.*

A: Dík, to snad bude stačit.

I: *Nemáš zač.*

D. Obrazový materiál

Obr. č. 1 – Mapa Pardubic (zdroj: www.google.maps.cz)

Obr. č. 2 – Satelitní snímek lokality a (zdroj: www.google.maps.cz)

Obr. č. 3 – Satelitní snímek lokality b (zdroj: www.mapy.cz)

Obr. č. 4 – Pohled na lokalitu z ulice Husova a (zdroj: vlastní výzkum)

Obr. č. 5 – Pohled na lokalitu z ulice Husova b (zdroj: vlastní výzkum)

Obr. č. 6 – Stav společných prostor v minulosti a (zdroj: darjav.webgarden.cz)

Obr. č. 7 – Stav společných prostor v minulosti b (zdroj: darjav.webgarden.cz)

Obr. č. 8 – Stav společných prostor v minulosti c (zdroj: darjav.webgarden.cz)

Obr. č. 9 – Stav společných prostor nyní (zdroj: vlastní výzkum)

Obr. č. 10 – Opravený vnitroblok a (zdroj: darjav.webgarden.cz)

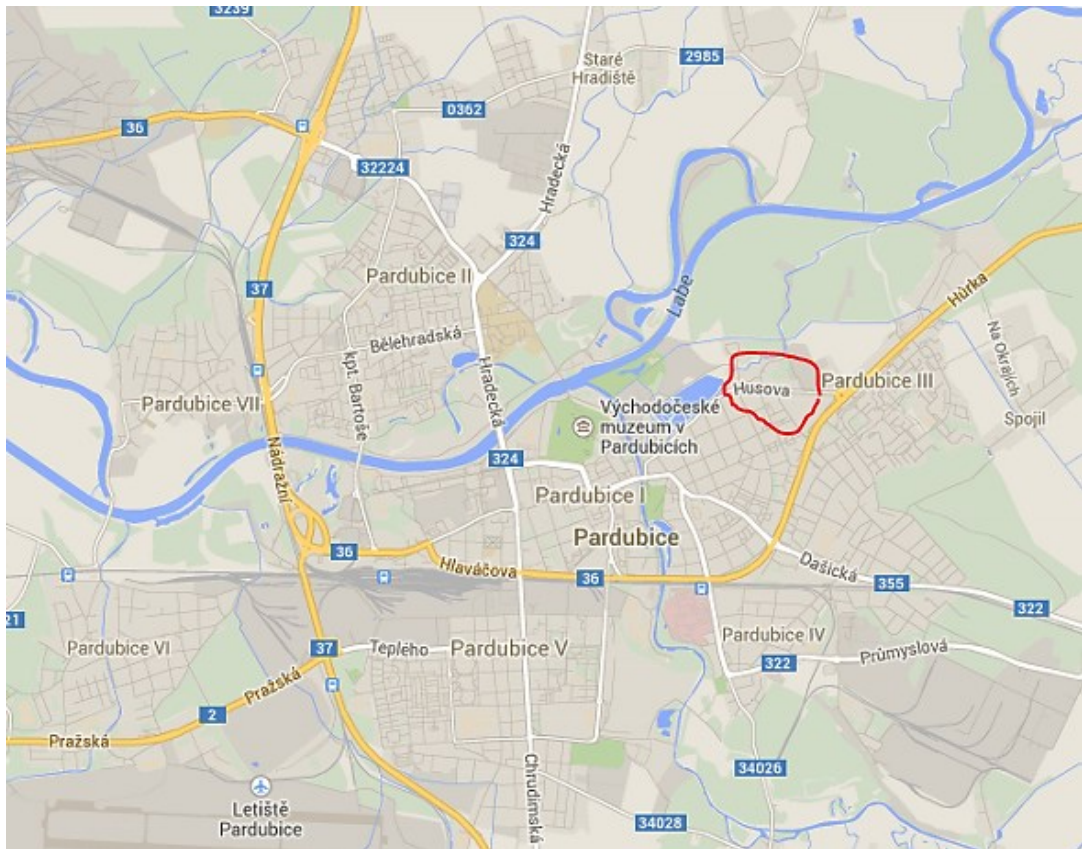
Obr. č. 11 – Opravený vnitroblok b (zdroj: darjav.webgarden.cz)

Obr. č. 12 – Vstup do lokality nyní (zdroj: vlastní výzkum)

Obr. č. 13 – Vnitroblok nyní a (zdroj: vlastní výzkum)

Obr. č. 14 – Vnitroblok nyní b (zdroj: vlastní výzkum)

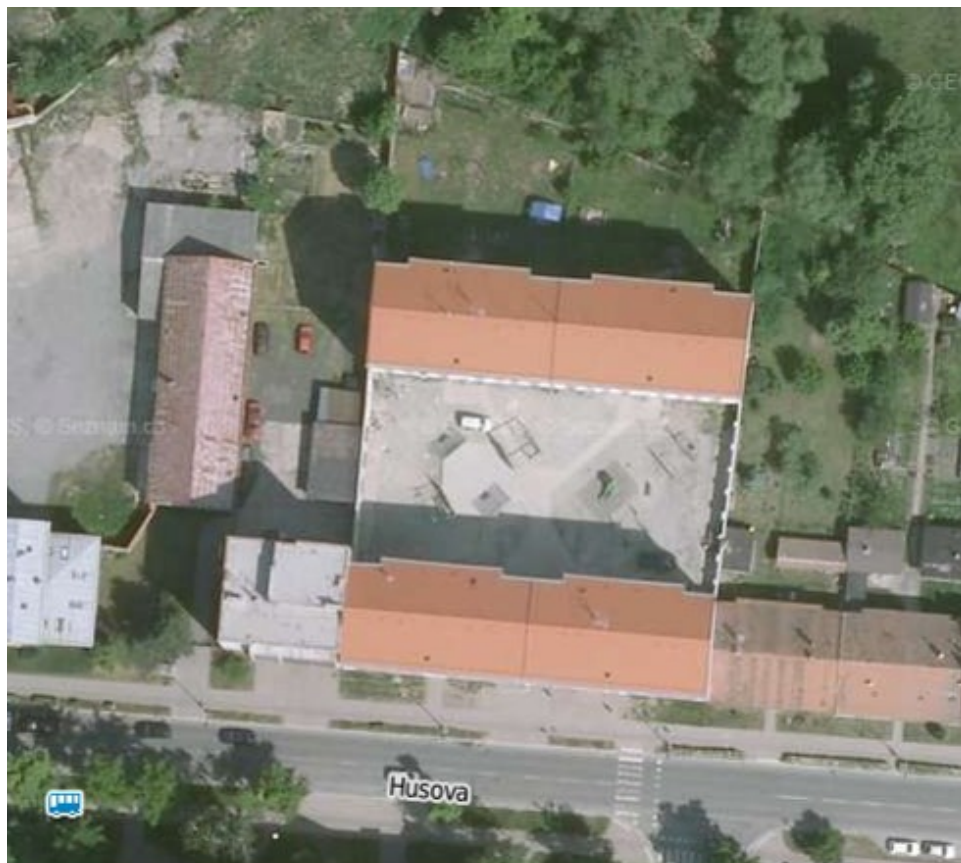
Poloha sociálně vyloučené lokality v Husově ulici č. p. 1116-1119: Pardubice I-centrum, na hranici s obvodem Pardubice III-Dubina. Obr. č. 1 – Mapa Pardubic

Obr. č. 2 – Satelitní snímek lokality a

Obr. č. 3 – Satelitní snímek lokality b

Obr. č. 4 – Pohled na lokalitu z ulice Husova a

Obr. č. 5 – Pohled na lokalitu z ulice Husova b

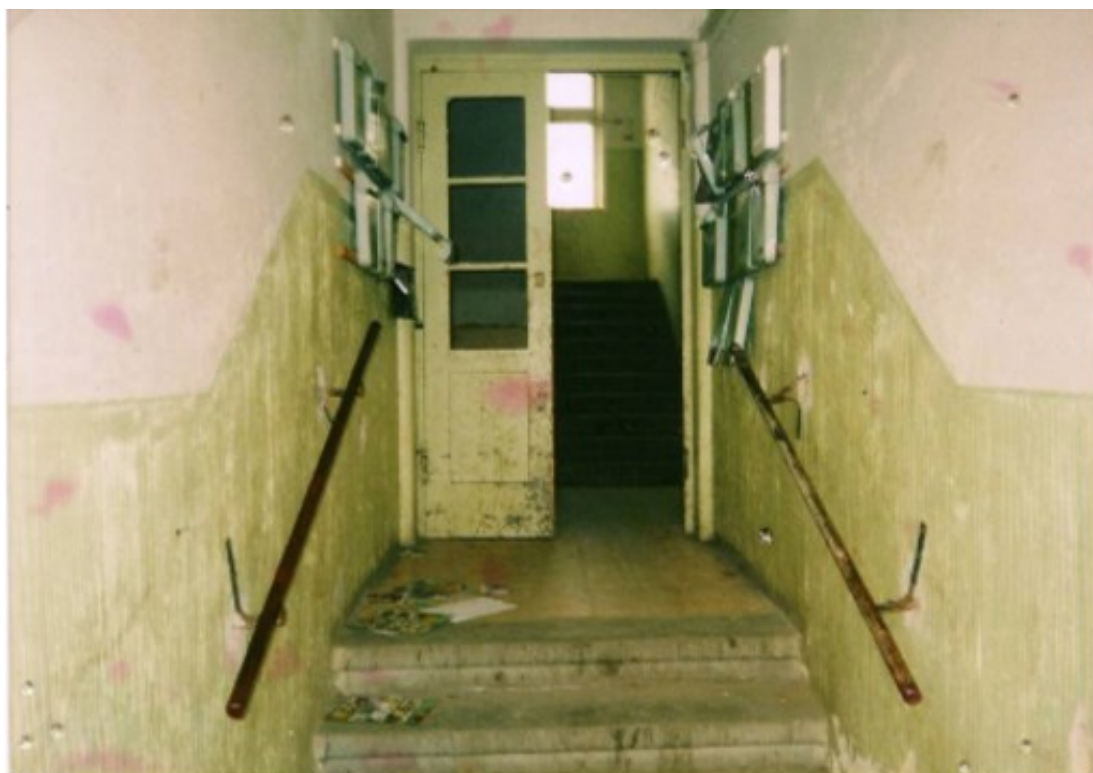
Obr. č. 6 – Stav společných prostor v minulosti a

Obr. č. 7 – Stav společných prostor v minulosti b

Obr. č. 8 – Stav společných prostor v minulosti c

Obr. č. 9 – Stav společných prostor nyní

Obr. č. 10 – Opravený vnitroblok a

Obr. č. 11 – Opravený vnitroblok b

Obr. č. 12 – Vstup do lokality nyní

Obr. č. 13 – Vnitroblok nyní a

Obr. č. 14 – Vnitroblok nyní b

E. Systém sociálního zabezpečení v ČR

Systém sociálního pojištění

- Důchodové pojištění (Starobní důchod, Invalidní důchod, Vdovský a vdovecký důchod, Sirotčí důchod), Nemocenské pojištění (Nemocenská, Peněžitá pomoc v mateřství, Ošetřovné, Vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství), Pojistné na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti

Systém státní sociální podpory

- Přídavek na dítě, Rodičovský příspěvek, Příspěvek na bydlení, Porodné, Pohřebné, Dávky pěstounské péče (Příspěvek na úhradu potřeb dítěte, Odměna pěstouna, Příspěvek při převzetí dítěte, Příspěvek na zakoupení motorového vozidla, Příspěvek při ukončení pěstounské péče)

Systém sociální pomoci

- Příspěvek na živobytí, Doplatek na bydlení, Mimořádná okamžitá pomoc

Systém dávek sociální péče pro osoby se zdravotním postižením

- Příspěvek na mobilitu, Příspěvek na zvláštní pomůcku, Průkaz osoby se zdravotním postižením

Systém sociálních služeb

- Sociální poradenství, Služby sociální péče, Služby sociální prevence, Příspěvek na péči

Politika zaměstnanosti

- Podpora v nezaměstnanosti, Nástroje aktivní politiky zaměstnanosti: Rekvalifikace, Investiční pobídky, Veřejně prospěšné práce, Společensky účelná pracovní místa, Překlenovací příspěvek, Příspěvek na zapracování, Příspěvek při přechodu na nový podnikatelský program, Poradenství, Podpora zaměstnávání osob se zdravotním postižením (s výjimkou příspěvků podle § 78), Cílené programy k řešení zaměstnanosti (§120).

Zdroje:

Aktivní politika zaměstnanosti a zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti. *Integrovaný portál MPSV* [online]. [2012], 23.1.2012 [cit. 2014-03-21]. Dostupné z: <https://portal.mpsv.cz/sz/zamest/dotace/apz>

Dávky pěstounské péče. *Integrovaný portál MPSV* [online]. [2012], 21.12.2012 [cit. 2014-03-21]. Dostupné z: <http://portal.mpsv.cz/soc/dpp>

Dávky pro osoby se zdravotním postižením. *Integrovaný portál MPSV* [online]. [2012], 1.12.2012 [cit. 2014-03-21]. Dostupné z: <http://portal.mpsv.cz/soc/dzp>

System sociálního zabezpečení v České republice. In: *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2009 [cit. 2014-03-21]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7175/ssz_cr_cz.pdf